

ČASOPIS MAĆICY SERBSKEJE

1916.

Redaktor:

Stud. radž. prof. dr. Ernst Muka,
konrektor a komtur rjadow Danila a sw. Sawy atd.

Lětnik LXIX.

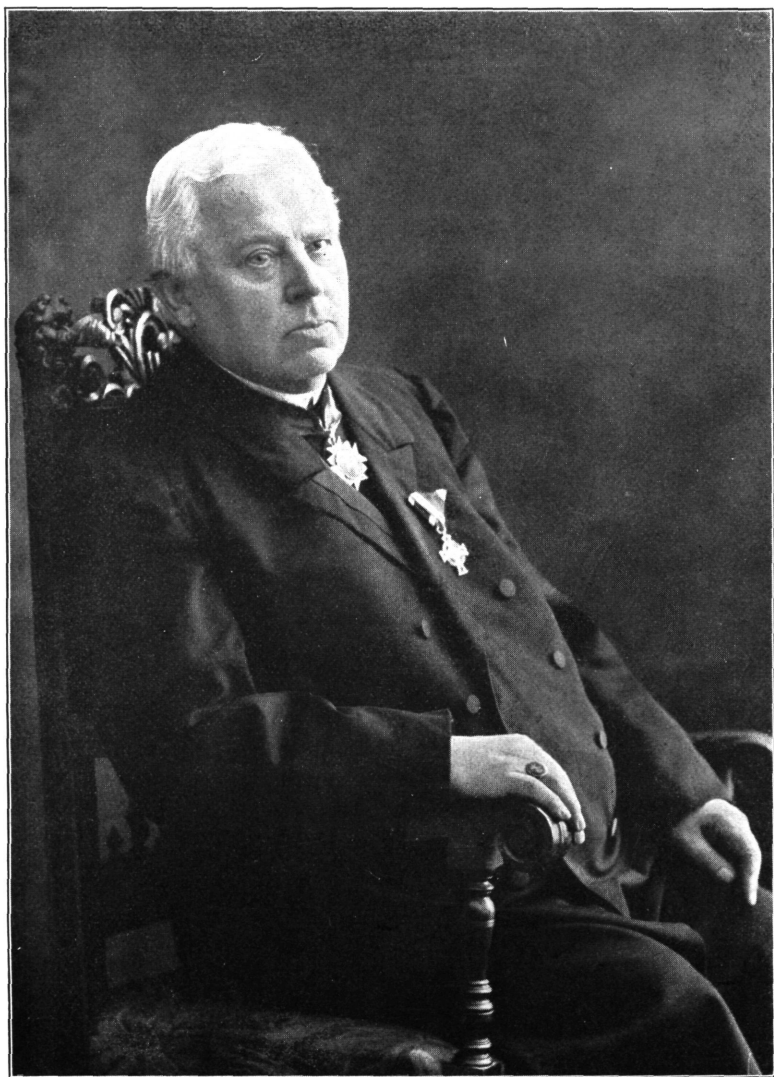
Zešiwk I a II.

(Cyłeho rjada čisło 134 a 135.)

Budyšin.

Z nakładom Maćicy Serbskeje.

Kanonik Jakob Herrmann,
farań em. we Wotrowje.

* 6. meje 1836 we Swinařni.

† 10. meje 1916 we Worklecach.

Lic. theol. Jan Renč,
farař w Ketlicach, ryceř vysokich řjadow,
swěrný serbski wótcinc, sobustaw M. S. 1883—1916.
* 29. januara 1856. † 24. meje 1916.

ČASOPIS
MAĆICY SERBSKEJE
1916.

Redaktor:
Stud. radž. prof. dr. Ernst Muka,
konrektor a komtur rjadow Danila a sw. Sawy atd.

Lětnik LXIX.

Zešiwk I a II.

(Cyłeho rjada čisło 134 a 135.)

Budyšin.

Z nakładom Maćicy Serbskeje.

K stolětnym narodninam

Jana Ernsta Smolerja.

Narodži so 3. měrca 1816.

Džeń 3. měrca 1916 běše 100 lět, zo so nam Serbam naš sławny wótčinc a přeni wodžer nowozrodženeho naroda Jan Ernst Smoleř we Łuču na šuli narodži. Runjež je wón hižo před 32 lětami ze smjerću wot nas wotešoł, je tola jeho wopomnjeće mjeze wšitkimi Serbami hišće džensa tak žiwe, jako by so hakle wčera wot nas minył, a wón džakownym Serbam na wšě časy njezapomnity wostanje. Tak džě wosebje při jeho 100lětnych narodninach čím žiwišo na njeho spominamy. Wšitke naše serbske nowiny a časopisy su wopominanske nastawki džaka k jeho česći přinošale a jim přizamknje so rada a z radosću redakcija „Časopisa Maćicy Serbskeje“ zo by jeho wosebje česćila jako založerja a přenjeho redaktora tutoho našeho wědomostneho a literarneho časopisa. Najradši cheych ja při tutej składnosći J. E. Smolerjowu serbsku autobiografiju tu w „Časopisu“ wozjewić, kotruž je wón w času swojeje khorowatosće lěta 1882 na khoroložu w Carihrodze napisał a kotruž je we wurězkach a wučahach kn. farař Křižan-Hodźijski w protyicy „Předženaku“ lěta 1885 jako jeje wudawař a cyłu w českim přeložku swěrný spěchowar našeho serbskeho pismowstwa kn. prof. Adolf Černy we svojim „Słowanském Přehledze“, lětn. 1910 wudał. Hdyž pak so za J. E. Smolerjowym rukopisom naprašowach a wo njón prošach, njebě nihdže namakać, tak zo so boju, zo je so něhdže a někak na wšě časy zhubił, štož je jara wobžarować. Ja sam pak wobšěrný žiwjenjopis našeho sławneho wótčince spisać a tu wozjewić hižo tohodla njemóžach a njesmědžach, dokelž mój luby towarš Adolf Černy hižo wot lěta 1910 na tajkej dokładnej a dospołnej Smolerjowej biografiji piše a na naprašowanje w dopisu 5. meje 1915 zdžěli, zo ma nadžiju, ju hač k 100lětnym narodninam Smolerjowym zhotowić, štož budžeše wón wěsće dokonjał, hdyž njeby jeho samsna khorosć a husćiša khorosć we swójbje bohužel přeco z nowa we džěle zadžeržowała. Potom běch sebi wotmyslił, wobšěrný wudžělk wo J. E. Smolerju z pjera

pilneho a wobdarjeneho přečela našeho naroda, kn. prof. dra. Josefa Páty z napisom „Z českeho listowanja Jana Arnošta Smolerja“ jako wažny přinošk k jeho žiwjenjopisej tu k jeho 100lětnym narodninam wočišćeć. Ale tuto wubjerne džěło so nětko hišće zjawnosći přepodać njemóže a najskerje k lětu we wosebitej knizy z nakładom Maćicy Serbskeje wuńdže. Ani spomnjene wurězki Smolerjoweje autobiografije z „Předženaka“ lěta 1885 tu wospjetować njemóžu, dokelž buchu wone mjez tym lětsa hižo wot kn. wyšš. wučerja K. A. Fiedlerja w „Serbskich Nowinach“ č. 18 (29. IV. 1916) a slěd. z nowa wozjewjene. Tuž sym so skóněnje rozsudził, wobšěrne a wubjerne džěło kn. univ. prof. dra. Jana Kaprasa „Prawne stawizny Hornjeje a Delnjeje Łužicy“ w serbskim přeložku 4 našich pilnych Pražskich studentow k česći našeho sławneho J. E. Smolerja, kiž měješe stajnje najwjetšu zajimawosć za serbsku a lužisku historiju, tu do našeho časopisa přijěć a na čolo tutoho wopomnjeńskeho lětnika 1916 stajić krótki rozpisk wo žiwjenju a skutkowanju našeho J. E. Smolerja z jeho kharakteristiskim wobrazom a hnujace spominanje džakownych Serbow z wustojneho pjera našeho wobdarjeneho basnika, kn. wyššeho wučerja K. A. Fiedlerja, nětčišeho přez 80 lět stareho nestora mjez serbskimi spisaćelemi, swěrneho česćowarja a přečela našeho njezapomniteho wótčincea Smolerja.

Jan Ernst Smoleř narodži so 3. měrca 1816 we Łuču, mjeńšej cyrkwinskej wsy Wojerowskeho wokrjesa, hdžež bě jeho nan Jan Karl Smoleř, stary dobry Serb, z cyrkwiskim wučerjom. Jeho mać bě swěrna Serbowka. Lěta 1823 dosta jeho nan wjetše wučerške a kantorske město we Łazu, a młody Smoleř so ze staršimaj do tuteje rjaneje, wulkeje cyrkwinskeje wsy přesydli. Po swojej konfirmaciji wopytowaše wón wot 1830—36 gymnasij w Budyšinje wuznamjenjejo so před druhimi wučomecami z wobdarjenosću ducha a pilnosću. Jeho lubosć k maćernej rěči a narodnosći, wot staršeju do jeho młodeje wutroby spłodžena, wopokaza so přeni króć zjawnje, jako 1834 mjez swojimi serbskimi sobušulerjemi na gymnasiju serbske towarstwo založi a laćonscy »Societas sorabica Budissina« pomjenowa, kotrež hač do swojeho wotkhada na universitu wustojnje wodžeše. Jeho narodna mysl a lubosć dosta nowe žiwjenje a posylnjenje, jako so zezna z našim sławnym basnikom a wótčincom Handrijom Zejlerjom, kiž bu

Jan Ernst Smoleř.

1816 — 3. měřca — 1916.

1835 za fararja do Łaza powołany. Jutry 1836 poda so Smoleř jako student bohosłowstwa na universitu do Wrótsławja a so přeco bóle posylnjejo we narodnostnym spóznacu přez pućowanja po sezbskim kraju, zběranje serbskich ludowych pěsničkow, bajkow atd., zeznaće a nawuknjenje druhich słowjanskich řečow, přede wšëm z přečelnym podpjerowanjom sławneho profesora fisiologije, dra. Purkynjeho, založi wón tam 1838 z někotrymi serbskimi a němskimi Lužičanami towařstwo za lužiške stawizny a řeč z wosebitym serbskim wotdžělom. Wězo bě Smoleř hlowa a duša tutoho noweho towařstwa. W augusće 1839 skónči wón jako kandidat duchownistwa swoje theologiske studije a, dokelž tehdy runje žane serbske farske město prózdne njebě, poda so na radu H. Zejlerja a druhich přečelow z nowa do Wrótsławju, zo by tam wosebje słowjanski řečespyt dale studował a so pozdžišo wo professuru za słowjanske řeče něhdže na jenej němskej universice prócował. Składnosć bě runje dobra a wnłka. Pruske knježeřstwo bě džě tehdy tajke professury při universitomaj w Barlinje a we Wrótsławju založilo, wosebje svojich pólskich poddanow dla, a tež wěste stipendije za tajkich, kiž cheychu słowjanske řeče studować, polubiło. Jedyn druhi stipendij dosta Smoleř na poručenje hrabje Stillfrieda, wyššeho ceremoniskeho mištra pruskeho krala Bjedricha Wylema IV., a to z dokhodow krala samoho. Naš Smoleř tajku jemu wopokazanu kralowsku hnadu ženje zabył njeje a je za to pozdžišo Jeho Majestosći kralej Bjedrichej Wylemej swoje přenje wjetše knihi, swoje pěsnički hornjo- a delnjołužiskich Serbow, poswjećil. We Wrótsławju studowaše J. E. Smoleř hač do 1844 pod znamenitym słowjanskim řečespytnikom a basnikom dr. Čelakowskim ze wšej pilnosću słowjanske řeče, skutkowaše pódlu z wulkej horliwosću w serbskim towařstwje, džělaše na spisanju a wudaću svojich přěních serbskleh knihow a dopisowaše pilnje do serbskich a słowjanskich časopisow a nowin. W tym času zapřija wón tež mysl, po podobnosći Maćicy Českeje za wšě serbske literarne a narodnostne prócowanja srjedzišćo w Budyšinje založić. Tola strašna khorosć, suchoćina, kotraž jeho 1845 nadpadže, nuzowaše jeho, so do staršiskeho domu wrócić a swoje džěla popuščić. Po dlějšej bjeznadžijnej khorosći pak so spodziwnje derje zaso wulěkowa, tak zo móžeše so zaso k swojej jemu lubej džělawosći wrócić a jutry 1847 z druhimi runozmyslenymi wótěncami „Maćicu Serbsku“ dozaložić, při čimž bu za redaktora Maćičneho Časopisa wuzwoleny. W spočatk

1848 so do Lipska přesydlí, hdžež jemu tamniši docent słowjanskich rěčow, dr. Jórdan, rodž. Serb z Čěškec, redakciju wot njeho založenych „Słowjanskich Lětopisow“ přepoda. Hižo swjatki 1848 wróci so do wótneho kraja, zasydlí so w stolicy Serbowstwa, w Budyšinje, a přija bórzy wot fararja H. Zejlerja redakciju „Tydžeńskich Nowin“, kotrež 1854 „Serbske Nowiny“ přemjenowa a hač do swojeje smjerće z powšitkownje připóznatej wustojnosću wudawaše. Na wšitkich zjawnych hibanjach a prócowanjach Serbow so wobdžělejo a kaž wšitcy Serbja njepowalnje k swojemu kralej a kralowskemu domej stojo, běše Smoleř 1848 sobu najžiwiši sobustaw „serbskeho rěčeńskeho towarstwa“ w Budyšinje a staraše so nimo Domaški najbóle wo založenje a zarjadowanje serbskich burskich towarstwow. Po tym zo běchu Serbja někotre požadane prawa za swoju swěru dostali, bu Smoleř ze serbskim wučerjom na gymnasiju a ze serbskim tołmačom na sudnistwje w Budyšinje. Zo by móhl wosebje serbske knihi nakładować a předawać, založi sebi 1851 sam swoju knihařnju, kotrež B. Pjeh, rodž. Serb z Wuric, so z nim zjednočiwiši na khwilu wot 1863—69 wobšěrnije polo skutkowanja da. Lěta 1856 wuzwoli so Smoleř za městopředsydu a 1872 za předsydu Maćicy Serbskeje. W léce 1862 bu za profesora słowjanskich rěčow na Waršawsku universitu powołany, tola z lubosću k Serbowstwu wón powołanje njepřiwza, za čož jeho „Maćica Serbska“ za swojeho přenjeho čestneho sobustawa pomjenowa. Jako bě 1873 za tuto towarstwo w Budyšinje wobšěrnú ležownosć ze starymi twarjenjemi kupił, pytaše wón srédki dobyć, zo by móhl Maćicy nowy serbski dom natwarić, štož so jemu při wšěch swěrných prócowanjash radziło njeje. Lěta 1875 založi wón w tutym starym domje nowu serbsku knihičišćeřnju; z njeje je wulka ličba serbskich knihow a spisow wušla a přez nju je so serbske pismowstwo rozšěriło, kaž to bjez njeje njeby móžno bylo. Swjatki 1880 bu Smoleř z městopředsydu nowozaloženého „Towarstwa Pomocy za studujcych Serbow“ wuzwolony a 1882 sebi jeho Maćica Serbska za swojeho přenjeho čestneho předsydu pomjenowa. Hižo kipry a wobstarny poda so Smoleř w léce 1881 na dlějši čas do Ruskeje, zo by tam swojej džěsi wopytał, swoju jeničku džowku Ludmilu, ženjenu Čochowu w Nižnim Nowgorodže, a swojeho najmlódšeho syna Jana, kiž w Moskwje studowaše. Při tej składnosći chcyše tam tež tak derje za nowonatwarjomny dom Maćicy Serbskeje, kaž tež

za nowe „Towarstwo Pomocy studujcych Serbow“ skutkować a jeli móžno pola tamnišich svojich znatych a literarnych přečelow něšto smilnych darom nahromadzić, nje-měješe pak tam wuspěcha, kotrehož běše so nadzał. Khorowatosće dla zawosta w Ruskej na dvě léce a jako bě so wot tam srjedž léta 1883 domoj wrócił, bě jeho čelna móc nimale zlemjena. Wón bě wot toho časa husto khorowaty a jeho přečeljo počachu so bojeć, zo jeho dołho wjacj njezměja. Tajka bojosć njebě bjez přičiny. Dnja 13. junija 1884 rano $\frac{3}{4}$ 9 bě jeho zeński běh dokonjany, a jeho woči so za tutu časnosć zamknuštej, po tym zo bě jenož někotre dny na khoroložu poležal, při tym pak wjele přečerpił a swoje žiwjenje přinjesl na 68 lét, 3 m. a 10 dnjow. Jeho wotemrjete čelo so 16. junija z wulkej česću na Hrodzišku pola Židowa khowaše pod přewodom wšitkich najwažnišich zastupjerjow serbskeho luda, kotrehož horcu džakownosć a lubosć je sebi we svojim žiwjenju w tak bohatej měrje zaslužil.

Smolerjoweliterariske dźěla su wot K. A. Jenča dospołnje a nadrobne zapisane w našim Časopisu, lětn. 1884, str. 184—85, my chcemy tu k jeho wopomnjeću jenož najwažniše z krótka naspomnić; wone su w chronologiskim rjedže tele: 1841/43 Serbske ludowe pěsniki, 2 zw. — 1841 Mały Serb. — 1843 Němsko-serbski słowničk — 1846 Wothłós pěsni ruskich Čelakowskeho. Přeložk z pomocu Wařka. — 1848/49 Slavische Jahrbücher. — 1848 Historiski zawód wo serbskej narodnosći w Jakubowych „Serbskich Hornich Łužicach“. — 1848/52 redaktorstwo Časopisa Maćicy Serbskeje. — 1848/84 Serbske (tydžeńske) Nowiny. — 1850 (52 a 61) Małaserbska řečnica. — 1852 Kralodwórski rukopis. Serbski přeložk, wudaty wot Hanki w Praze. — 1852 Němski přeložk Hilferdingoweho spisa wo Lüneburgskich a Pomorskich Słowjanach. — 1852/56 Slavische Jahrbücher. Neue Folge. — 1854 Serbska řečnica po Ahnowej methodze (njedokónčena). — 1862/64 Slavische Zeitschrift. — 1864 Kajka je wučba athanasianskeho symbola wo 3. wosobje w bójstwje a kak su ju serbscy bohosłowcy řečnje zapřijeli (dissertacija). — 1864—68 Centralblätter für slavische Litteratur. — 1867 Spis wo słowjanskich městnych mjenach w Hornjej Łužicy a wo jich wuznamje. — 1868 Die Schmähchrift des Schmiedemeister Stosch. Apologetika. — 1874/81 redaktorstwo měsačnika „Łužičan.“

Džakownych Serbow wopominanje

swojeho sławneho wótčincea

Jana Ernsta Smolerja.

Po sprócnym džěle, tyšnym bėdowanju,
 Kiž wupjelnješe běh Twój wótčinski,
 Sy Ty nětk dóšoł k Tvojich wótcow spanju,
 Će horjo Ćasne wjacy njeċišći;
 Nětk swjatok maš, měr Boži kryje Će,
 Twój wulki nadawk dokonjany je.

Ty zachodnosće drastu wotpołožī,
 So zeński proch a popjeł wusleće;
 Twój duch pak k wyššim zahouam so zložī,
 Ma statok nětko w rjeńšej wótčinjē,
 Hdžež zbóžnych syła hymny zanoša
 A njesmjertnosće palmy kiwaja.

Tam Ty so nětko z jandželemi wodziš,
 Tam křewja Tebje dychi Zalemske;
 Ty z lubymi tam w jasnych honach khodziš
 We bělej drasće Khrysta prawdosće;
 Tam Twój rőt přeco z nowa wuwoła:
 „O kajka je to zbóžna wótčina!“

Wšón serbski lud pak želne sylzy plaka,
 Zo jeho swěrnny wodžer wjacy njej';
 Wón wije wěncy lubosće a džaka
 A wě, što dołži swojom' Smolerjej,
 Kiž narod Serbow z procha zběhaše,
 Jich rěč, Ćesć, mjeno smjerćī wutorže.

Tuž na row palmy džakownosće sće
 Ći serbski narod, drohi wótčinceo!
 Ćas žadyn wopomnik Twój njerozmjele,
 Kiž staja Tebi naše Serbowstwo;
 Haj, Twoje mjeno. džělo wótčinske,
 To w Serbach w žohnowanju wostanje!

Dr. E. Muka.

Prawne stawizny Hornjeje a Delnjeje Łužicy

za čas

českeho knježerstwa

Napisał prof. dr. iur. **Jan Kapras.**

(Přeložichu: Beno Šolta, Jurij Bruski, Franc Šolta a Józef Nowak.)

Předślowo.

Na žadanje knjeza stud. radźićela prof. dr. Ernsta Muki sym rad lubje do toho zwolił, zo bych so wotrězki mojich „Prawnych stawiznow krajow českeje króny“ (přeni džěl: Stawizny krajneho zarjadowanja. Přeni wotrězk: Předbělohórski wobčas. W Prazy 1913) na Łužicy so počahowace, do serbsčiny přeložile a k wosławjenju sławneho lužisko-serbskeho wótčinca a wodžerja Jana Ernsta Smolerja k jeho 100-lětnym narodninam w Časopisu Maćicy Serbskeje w čišću wozjewile. Z toho nasto tuto džěło jako zběrka wučahow z mojeho spomnjeneho džěla, tola jenož kaž daloko je runje nuzne, zo njeby zwisk był přetorhnjeny. Z toho spóznawamy, zo njeje periodisacija přiměrjena lužiskim poměrám, ale zo je wzata z poměrów Čech, jako hłowneho kraja stareje českeje króny. Na tom so ničo wjacy přeměnić njehodžeše. Tak rozeznawamy w českim wobčasu dvě periodže: přenju wot zaplećenja Łužicy do husitskich wójnow, druha wot husitskich wójnow hač k přidželenju Łužicy k Sakskej. Přenja perioda je wobčas wutworjenja stawow, druha perioda je pak wobčas počahowanja a mócneho žiwjenja stawow. Před tutymaj periodomaj běše nuzne, podač krótke rozjasnjenje krajneho zarjadowanja w času před trajacej přisłušnosću Łužicow k českej krónje, z najmjeńša tak daloko kaž so to na Hornju Łužicu počahuje, dokelž njeje hišće derje móžno, při nětčišim stawje literatury tež hižo najstarše poměry Delnjeje Łužicy wobdžělać. Kónc prawneho wučahowanja českeho wobčasa wučinja rozestajenje krajnoprawnych lužiskich poměrów po léce 1635. Potajkim rozeznawamy w tutom džěle we stawiznach lužiskeho krajneho zarjado-

wanja tři periody: 1. wobčas wojowanja wo lužiski kraj, 2. wobčas pomalke pokračowaceho wutworjenja organizacije lužiskich stawow, 3. wobčas zarjadowanja stawow w poľnej mocy (w českim wobčasu) a k tomu kónc: krajnoprawne počahi Łužicow ke krónje českej po léće 1635. K tutomu rozestajenju lužiskeho krajneho zarjadowanja přidamy we druhim džěle krótke rozjasnjenje hłownych prawnych kužolow w českim wobčasu a přehlad najwažnišeje literatury wo lužiskim prawje.

Synthetiskich (zběrných) džělow wo lužiskim prawje je mało. Na kóncu XVIII. lětsotka je Weinart wšelake rozprawy wo lužiskich prawach w swojim džěle: Rechte und Gewohnheiten der beiden Markgraftümer Ober- und Niederlausitz (I—IV. 1793—1798) zeběrał. Ale hakle z druhejo počejcy XIX. lětsotka mamy přeni započatk wo rozestajenju (rozjasnjenju) staršich horjołužiskich prawnych stawiznow, kotryž pak je z dobom jenički wostał: Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von ältester Zeit bis Mitte des XVI. Jahrhunderts (Neues Lausitzisches Magazin, 4, III. 1877). Wo Delnjeje Łužicy je jenož najnowši wobčas wobdžěłany a to w tutymaj džělomaj: 1. Jocksch & Poppe, Die historischen Grundlagen der kommunal-landständischen Verfassung in den beiden Markgrafentümern Ober- und Niederlausitz (Niederlausitzer Mitteilungen IX) a 2. Grosse, Entwicklung der Verfassung und des öffentlichen Rechtes der Niederlausitz seit dem Traditionsrecess (Neues Lausitzer Magazin LV.)

Z knihow wo lužiskich stawiznach njeh je jako pomocny srědk sěchowace přispomnjene: 1. Käuffer, Abriss der oberlausitzischen Geschichte, I—IV., 1802; 2. Köhler, Die Geschichte der Oberlausitz 1865; 3. Scheltz, Gesamtgeschichte der Ober- und Niederlausitz I—II., 1847 bis 1882; 4. Bogusławski, Rys dziejów serbołužiskich 1861; 5. Bogusławski-Hórnik, Historija serbskeho naroda 1884. — Džěła wo jednotliwych prašenjach su citowane w přislušacych paragrafach. — Za lokalnu terminologiju je jara dobra pomoc: Muka, Serbski zemjepisny słowničk, II. wudawk 1895. — Prašenja, zwisowace z lužiskimi prašenjami a z dobom literaturu namaka čitar w mojich prawnych stawiznach, na kotrež so tež w sěchowacym wosebitym wudžěłku počahuju.

Prěni džěl.

Stawizny krajneho zarjadowanja.

Prěnja perioda.

Čas wojowanjow wo lužiski kraj.

§ 1. Přehlad prawnych poměrow hornjołužiskich do kónca přenjeje polojey XIII. lětstotka.

Černý, Mythiske bytosće lužiskich Serbow 1898 — Koljarowski, Drewnosti prawa baltiskich Slavjan 1874 — Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von ältester Zeit bis Mitte des XVI. Jahrh., N. Laus. Mag. LIII.; Geschichte der Germanisation in der Oberlausitz, A. sächs. G. N. Folge II.; Höherer und niederer Adel in der O., t. IV.; Verschiedene Klassen slavischer Hörige, N. A. sächs. G. IV.; Zur Gesch. der Juden in der Oberlausttz während des Mittelalters, t. II.; Die Stellung der Gutsuntertanen in der O., N. Laus. Mag. LXI.; Zur Geschichte des Münzwesens i. d. O., Blätter für Münzfreunde, 1890; Die geistlichen Güter in d. O., Neues Laus. Mag. LXVI.; Die Besitzungen des Bistums Meißen i. d. O., A. sächs. Gesch. VI. — Scheltz, Gesamt-Geschichte der Ober- und Niederlausitz, I.—II., 1847 bis 2882; Über die Bekehrung der Lausitz z. Christentum, N. Laus. Mag. XX. — Bogusławski, Rys dziejów serbołużyckich, 1861; Dzieje Slowiańszczyzny północnozachodniej, II., 1889. — Weber, Die politischen Beziehungen zwischen O. und Meißen, A. sächs. G. XII. — Wendt, Die Germanisierung der Länder öst. der Elbe, I.—II., Prog. Liegnitzer Akad., 1884—89; (Neudruck) 1911. — Hey, Die slavischen Siedelungen im Kg. Sachsen, 1893. — Söhnel, Die Rundwälle der Niederlausitz, 1886. — Behla, Die vorgeschichtlichen Rundwälle in öst. Deutschland, 1888. — Blumschein, Über die Germanisierung der Länder zwischen Elbe und Oder, 1894. — Schulze, Die Kolonisierung und

Germanisierung der Gebiete zwischen Saale und Elbe, 1896. — Gabelentz, Über den Limes Sorabicus, Mit. G. Osterlandes, VI. — Löbe, Die Snurden, t. VIII. — Kämmerel, Die Besiedelung des deutschen Südostens vom Anfange des X. bis Ende des XI. Jahrh., 1909. — Wattenbach, Germanisierung der östlichen Grenzmarken des deutschen Reichs, Hist. Z. IX. — Meitzen, Die Ausbreitung der Deutschen in Deutschland und ihre Besiedelung der Slavengebiete, 1879. — Pfennigwert, Lausitzer Bauernhäuser, Mit. d. Vereines f. sächs. Volkskunde IV. — Kretschmar, Die Entstehung von Stadt und Stadtrecht in den Gebieten zwischen der mittleren Saale und der Lausitzer Neiße, 1905. — Schwarz, Die Anfänge des Städtewesens in den Elb- und Saalgegenden, 1892. — Knüll, Die Burgwarde 1805. — Tschoppe-Stenzel, Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte in Schlesien und der Oberlausitz, 1832. — Peschek, Geschichte der Industrie und des Handels in der O., N. Laus. Mag. XXVII.—IX; Gestaltung der kirchlichen Zustände in der O. bis zur Reformation, t. XXIV.—VI. — Falke, Zur Gesch. der hohen Landstraße in Sachsen, A. sächs. G. VII. — Schönwälder, Die hohe Landstraße durch die O. im Mittelalter, N. Laus. Mag. LVI. — Knauth, Oberlausitzer Sorbenwenden umständliche Kirchengeschichte, 1767. — Machatschek, Geschichte d. Bischöfe des Hochstiftes Meißen in chronolog. Reihenfolge, 1884. — Brum, Das Domkapitel v. Meißen im Mittelalter, Mit. G. Meißen VI. — Hasse, Gesch. der sächs. Klöster in der Mark Meißen und Oberlausitz, 1888. — Neumann, Gesch. der geistlichen Administratur des Bistums Meißen in d. O., N. Laus. Mag. XXXVI. — Bönhoff, Archidiaconat, Erzpriesterstuhl n. Pfarrei Bautzen, N. Laus. Mag. LXXIX. — Haxthausen, Über den Ursprung u. die Grundlagen der Verfassung i. d. ehemals slavischen Ländern Deutschlands, 1842. — Posse, Die Markgrafen von Meißen, 1881. — Sommerfeld, Zur Verfassungs- u. Ständegeschichte der Mark Brandenburg im Mittelalter, I., 1904. — Muka, Die Grenzen des sorbischen Sprachgebiets in alter Zeit, Arch. f. slavische Philologie XXVI. — Černý, Lužice a lužičtí Srbové, 1912. — Jenč, Stawizny serbskeje ryče a narodnosće, Čas. Mać. Serb., 1849—59. — Renč, Žorla k najst. stawiznam serb. naroda, t. 1901. — Köttschke, Staat u. Kultur im Zeitalter der ostdeutschen Kolonisation 1910. — Zibrť, Bibliografie české historie II (1902), čís. 6434 hač 6574.

Krajina pozdźišeje Hornjeje Łužicy běše wobydlena wot słowjanskeho luda Milčanow, naroda połobskich Serbow. Wo staršieh poměrach pola nich njeje nam ničo wěste znate. W jich kraju běše jenički hlowny hród, Budyšin, jako srjedźizna cyleho splaha a symbol jednoty a knježestwa. Z twarjenjom wobtwjerdženjow staraše so wobydleństwo wo jeho zdźerženje. Nimo tuteho hrodu běchu tež mjeńše wobtwjerdženja (hrodžišća) za wuček. Při posuźenju socialnych poměrów njeby było sprawne, kaž Schulze praji, měšć do tuteho staršeho wobčasa poměry po němskim wobsadženju, a měnić, zo je hižo před tym wšón Milčanski lud wot zemjanstwa wotwisny był. W času před wobsadženjom běchu tu jednore zarjadowanja małych jednotow, rodow a swójbow a wěste zhromadne hospodařstwo. Na čole rodow stejachu wuzwoleni starši (*seniores*). Někotre swójby pozběhnych so hižo tehdom po tradiciji a zamožnosći k zemjanstvu. Njewólnicy běchu wěcy, na žadyn pad pak sobustawy čłowjestwa. Poměry zdźělanosće běchu powšitkownje podobne najstaršim poměrám w Čechach.

Na čole luda stoješe wjerch abo wójwoda (*dux*). Z wjerchow Milčanow znajemy z powjesćow jenož jednoho z lačanskim mjenom *Crescentius*, ale njewěmy hdy a hdže je knježil. Ze serbskich wjerchow znajemy docyła 1. ze Samoweho časa wjercha Derwana, 2. z časow Karla Wulkeho a jeho nastupnikow wjercha Głomačow abo Dalemincow Semela (805) a 3. jenož jako lužisko-serbscy wjerchojo su znaći: Miliduch (806), Ludowit (820), Tunglo (826?), Cimusel (Těmysl, 839), Zistibor (Čestibor abo Ctibor, 856). Ke krućišemu zarjadowanju organizacije tu njeje došlo, přetož z dobyćom kraja přez Němcow buchu wšitke dotalne poměry spowrócane, němske wobstojnosće a němske sakske prawo zawjedźene a kraj nimale tež sgermanizowany.

Tuto wuwěće započina so ze založenjom Mišna, jako němskeje twjerdźizny w samym kraju Serbow při Łobju w času Hendriccha Ptačnika (wokoło 928). Něšto lět pozdźišo (wokoło lěta 932) přińdžechu tež Milčenjo do wotwisnosće wot Němcow. Němski wliw wšak daloko za Łobjo njedosahaše. W času Otty I. bu wokoło lěta 963 Milčanska dobyta, hdžež běše před tym markhrabja Gero němsku móć daloko k ranju wot swojeje wobšěrnej narańšeje marki do słowjanskeho kraja rozšěrił. Wulka marka Geronowa rozpadže po jeho smjerći a z njeje bu k połdnju mjeńša Miš-

n j a n s k a marka wutworjena, ke kotrejž bu tež kraj Milčanow přiličeny pod mjenom *pagus Milsca*, *Milsani*, runje kaž *pagus Daleminci* (Głomačenjo) a *pagus Nisani*. (Nižejno, při Łobju wokoło Drježdžan hač k Pěrnej.) *Pagus Milsca* wšak dyrbyeše so z nowa dobyć za markhrabju Ekharda (wokoło 987); a tež potom njeběše tu němske knježstwo jara mócene. Přez přeni wjetši napad Bólesława Khrobleho Pólskeho w léce 1002 přińdže Milčanska pod pólske mócnastwo; to bu přez měr w léce 1018 wobkrućene. Pólske knježstwo njedosahaše pak hač k brjoham Łobja. Wo tutej pólskej dobje, kotraž hač do léta 1032 traješe, njewěmy ničoho drobnějšeho, hačrunjež je k wěrje podobne, zo Bólesław Khrobly a jeho nastupnik Mječisław II. poměry tajke njewostajistaj, kajkež běchu za čas přenjeho němskeho wobsadženja.

Po léce 1032 je Milčanska zaso hrabinstwo z Mišnom zjednoćene a mišnjanski markhrabja je tam zdobom hrabja (*comes*). Ale wokoło léta 1076 přińdže jako leno do rukow českeho krala Wróćisława II., kotryž je Viprechtej z Grojča jako pomoc swojeje dżowki Judity dari (po léce 1084). W lětach 1135—1156 wróci so do mocy mišnjanskich markhrabjow a bu w léce 1158 jako leno Władzislawej II., českeho krala, přidžělene. Čěscy knježerjo knježa tam hač do léta 1253, hdyž Milčanska jako zastawa do rukow bramborskich markhrabjow přeńdže. W času tutech přemjenjenjow mjenuje so Milčanska hižo zředka hdy hrabinstwo *pagus Milsca*, ale najbóle regio *Milczane*. W XII. lětstotku trjeba so najbóle nowy wuraz *terra* abo *provincia Budissin*, mjenje *terra Milsca*.

Stare słowjanske zemjanstwo so we wojowanjach za kraj zwjetša zhubi; jenož mała ličba přeńdže do noweho němskeho zemjanstwa. Hornjołužiscy *nobiles* su wšitcy wiecežni zemjenjo. Tež ći, kotřiž běchu so z domjaceho zemjanstwa zdžerželi, dyrbjachu samsne wiecežne poměry na so wzać. W XI. lětstotku namakaš hišće wjele serbskich mjenow mjez *nobiles*, ale we XII. lětstotku je jich hižo mało a w XIII. lětstotku do cyła so zhubjeja. Tute starše zemjanstwo běše potajkim změšane, štož nastupa, pokhad z rodu, ale hewak pak tworješe staw. Wšitcy běchu wobsedzerjo wiecežnych kubłow; zastojniskeho a službniskeho zemjanstwa, ministerialow pola nich njeběše. Zastojniske zemjanstwo njemóžeše so dosć wutworić, přetož hornjołužiske zarjadnistwo běše jednore a za najwyššich zastojnikow buchu najbóle cuzy zemjenore pomjenowani. Ministerialow njeběše, dokelž njeběše w kraju wjerchowškeho dwora. Jenož

wšelke wulke kubla tu běchu, a či, kotřiž mējachu wjetše zjednočene kubla z wosebitými prawami, rěkachu „pany“ (Herren, domini), w euzych lisćinach tež hrabjowje (Grafen); druzy wobsedźerjo kublow běchu jenož ryčerjo (Ritter).

Nimo tuteho zemjanstwa běše jenož serbski lud w najwšelašich skhodźenkach wotwisnosće. Najwyše stojachu županojo, supani (eldesten, *seniores villarum, quos lingua sua supanos vocant*). Běchu to předstojćerjo słowjanskich wsow, kotřiž nižše sudnistwo a policiju w swojim wokrjesu wukonjowachu, dawki za wyšnosć zběrachu, a so na zjawnych zhomadžiznach wobdźělachu, zo bychu jich wobzamknjenja doma wozjewjeli, wo njeskuttkach, we wokrjesu skučenyh, rozprawjeli a při jednanjach přećiwo serbskemu wobydlerstwu jako ławnicy (Schöffen) přítomni byli. Druhu rjadownju tworjachu wícazojo, withasii (vičazi, knechte), kotřiž běchu k wójskej službje na konju postajeni, a kotřiž so tež na landdingach wobdźělachu. Wobě družinje měještej swoje kubleška jako leno, a podobaštej so tak we mnohim stawej němskich „dienstmannow“. Schulze ma jich cyle prawje za zbytki starych zemjanskich słowjanskich rodow. Mnozy z nich přeúdzěchu tež pozdžišo woprawdže do wíčežneho zemjanstwa. W XII. létst. počacchu so pomalju zhubjeć a w XIII. létst. so jenož hišće tu a tam mjenuja.

Druhe wobydlerstwo běše we wjele hóršej wotwisnosći. To běchu předewšem smerdi (smurdi, smurdenes). Po staršich nahladach (Knothe, Meitzen) běchu to ludžo, kotřiž mējachu małe statoki, z kotrychž wotložachu dawki a roboty. Jich poměr běše servilitas, ale nihtó njemóžeše jich z kubleška wuhnać. Nowiši (Schulze) maju jich za rjad wotročkow bjez role, kotřiž w (panowym) knjezowym domje abo w jeho dworje po rozkazu wšelke džěla wukonjeja. Censuales (lazze, coloni, rustici) plačachu lětny dawk a knjez (pan) móžeše jach kóždy wokomik ze statoka wuhnać. Proprii (heyen) su njewólnicy (mancipia). Staw smerdow a proprijow zaúdzě w XII. létst. přez wukup a zasydlenje na kubleška a bu runja tym, kotřiž dawk plačachu.

W XII. létst. hakle počina do Hornjeje Łužicy přikhaďež tež njezemjanske němske wobydlerstwo, měsćanske a wjesne. Z tym počina so kolonisacija a z njej tež germanisacija. Na wobkhodnej drozy nastawaja wjetše města (Kamjenc, Lubij, Zhorjělc, Lubań) a mjeńše w nutřkownym kraju. Jich wobydlerjo su z wjetšeho džěla flamskeho pokhoda; tež Serbjo so tu a tam, ale w snadnej ličbje poka-

zuja. Na wsach bu hłowna kolonizacija přewjedžena wosebje w južnym a južno-wukhodnym džělu kraja, a z tym bu hižo w XII. lětst. wutworjena němska mjeza mjez Čechami a Hornjej Łužicu. Hižo w léce 1185 běše tutech kolonistow jara wjele, dokelž jim tehdy mišnjanski biskop, kotryž so pódla markhrabje najbóle wo wuwieće kolonizacije staraše, wosebitu lisćinu wuda. Forma kolonizacije běše tasama, kaž něšto pozdžišo w Čechach a na Morawje z pomocu locatora. Wo lužiskej kolonizaciji wštk so žane lisćiny zakhowale njejsu, dokelž njeběše z njej zjednočena exempeija, dokelž džěn cyła Hornja Łužica hižo pod sakskim prawom steješe.

Z kolonizaciju nasta rozdžěl mjez wobydlerjemi na wsach. Starši serbscy běchu wotwisni po swojim starym prawje (*ius slavorum*, wendisches Recht), nowi němscy po emfyentiskim prawje. Jednotliwcy abo tež cyłe słowjanske wsy wukupowachu so ze swojeje čězkeje wotwisnosće (Freikauf) a wyšnosć přemjenjowaše jich do emfyentiskich wsow. Dołho pak zwosta hišće rozdžěl wobeju družinow wsow w plaćiwosći.

Ze založenjom městow přińdže do kraja tež cuzy žiwjoł, židža, na kotrychž so w XIII. lětst. we wjele městach spomina, wěso w małej ličbje. Tak měješe Lubań prawo na dwaj židaj; jenož w Zhorjelcu běše židowska wulica.

Hłowne džělo wšeho hornjołužiskeho wobydlerstwa běše ratarstwo. Zemjenjo mějachu swoje kubła, kotrež z džěla sami wobdžělowachu, z džěla pak po małych kubleškach mjez swojich poddanow rozdžělachu. Hižo w XI. lětstotku je tudy jednotka tutech małych kubłow *mansus* a *laneus* (Hufe), při čimž bu, kaž so zda, rozdžěl mjez słowjanskej a němskej měru činjeny; přenja z njeju běše mjenša.

Wobk hód njeběše w staršim času wulki. Wažny běše wobk hodny puć z Mišna do Pólskeje, mjenowany *via* abo *strata regia*. Na nim ležachu wične města, (*forum, villa forensis*), z kotrychž so pozdžišo města wutworichu. Mjeńši puć wjedžeše ze Žitawy do Šlezskeje.

Dokelž na wšón kraj džiwaše jako na z mozu dobyty, měješe wšitkón charakter powahu wiecežstwa. Jenož kubła duchownych zakładow a pozdžišo tež městow běchu z wiecežneho zwjazka wuwzate. *Allodium* njewoznamjenja w Hornjej Łužicy swobodne kubło, ale kubło powšitkownje. Wosebita družina běše hrodowske wiecežstwo (Burglehen), kotrež w mišnjanskim wobčasu wokoło budyškeho hrodu nasta. Jich wobsedžerjo (castrenses, Burgmannen) mějachu

winowatosé, hród škitaé a z dobom w dobytym kraju so za mër staraé. K temu mējachu najbóle kublo we wokolnoséi Budyšina a dom na podhrodze.

Na čole kraja stoješe w mišnjanskim wobčasu kastelan (*castellanus, praefectus burgravius*), ze sydłom w Budyšinje jako zarjadnik, sudnik a wójnski wjednik. Jeho zastojnstwo zawosta tež w čěskim wobčasu. Tehdy bu z přěnich čěskich swójbow wuběrany. Jeho móc bu w tutym času ze zawjedženjom wosebiteho sudniskeho zastojnika jara wosłabjena (*iudex provincialis, advocatus Budissinensis*). Ratarske naležnosće wobstaraše villicus. Kompetenca bu dyskeho villika njepočahowaše so na kubla w cyłym kraju, ale jenož w mjeńšim wokrjesu. W Hornjej Łužicy spomina so na wjacj villikow; tak wosebje w XIII. lětst. na zhorjel-skeho. Nižše organy běchu nunciije. Zastojnicy powšitkow-nje su w kužolach mjenowani milites, officiales, officiiati.

Najskerje buchu hižo w mišnjanskim wobčasu, kaž w druhich k Mišnej słušacych džělach, zromadžizny zemjanstwa a duchownstwa wotbywane, na kotrychž so tež županojo a wiéazoj (supani a withasii) wobdžělachu. Tute zhromadžizny přińdžechu tež do čěskeho wobčasa. Či, kotřiž so na tutech zhromadžiznach wobdžělachu, rěkach barones tarrae et nobiles, azhromadžizna sama mjenowaše so provinciale placitum, iudicum generale, comprovinciale ius, landding. Při wosebitych naležnosćach nawjedowaše kral sam zhromadžizny (n. př. 1228, 1249). Jednaše so tu wo wšelakich zarjadniskich naležnosćach, éežke zwady buchu tu wu-jednane, při kotrychž běchu porjadnje zemjenjo, při serbskich kóždy raz županojo jako ławnicy (přisedzacy) přitomni.

Kraj běše rozdžěleny do burgwardow (castrum, urbs, burewart). Tuta organizacija namaka so powšitkow-nje we słowjanskich pobaltiskich a počobskich krajach wot Němcow dobytých, a je wójnskeho pokhoda. Po měnjenju staršich stawiznow, kotrež hišće džensa najwjacy plaći, nasta wona hakle po němskim wobsadženju. W nowišim času pak Knüll přěswědčiwje pokazuje, zo je tuta organizacija zawěsće starša a słowjanskeho pokhoda, kotruž su sebi miš-njanscy markhrabjowje jenož za swoje potreby přispraw-nili. Tutemu měnjenju přihłosuje tež Sommerfeld za burg-wardy w Braniborskej. Tuta přěnjotnje wojeřska organi-sacija, kotraž mēješe najprjedy nadawk škitaé před němskimi napadami a pozdžišo jich knježstwo nad wobsadže-nymi krajinami wobkhowaé, naby w pozdžišich časach, hdyž njeběše wjacj trjeba, cyłu wokolnosć z wojeřskimi

wobsadkami w měrje dźeržeć, kharakter zarjadowaneje a sudniskeje organizacije. Stare mjeno, stary wokrjes a stara srjedźizna wostachu w hlinjanych abo w kamjeńnych nasypach. Kóždy wjes słušeše k tajkemu burgwardej. Tuta organizacija zhubi so w H. Ł. w XII. a XIII. lětstotku. Z džěla wutworjeja so woprawdźite wobmjezowane knježstwa, hdžež nižše a wyšše sudnistwo na mějićela překhadža (krejny bann t. j. prawo, měć svojich vasallow a swoje sudnistwa); z džěla přepołožeja so srjedźišćo zarjadnistwa a sudnistwa do městow.

Prjedy běchu najskerje w burgwardach sudnicy (iudices, advocati), w XIII. lětstotku su tući sudnicy w městach jako šoltowje (vogt). Tak so lěta 1238 pjećo tajcy šoltowje mjenuja (advocati) w Budyšinje, Zhorjelu, Lubiju, Rychbachu a Wósporku. Nižše sudnistwa we słowjanskich wsach wukonjachu županojo, kotrychž prawomóc so druhdy tež na wjacj wsow wupřestrěwaše, w němских wsach wjeni sudnicy (Erb Schulze).

Krajne roboty běchu runje tajke kaž w Čechach. Stawniske kužoły spominaja na twarjenje hrodow, straže (publicae vigiliae) wojejske winowatosće, twarjenje mostow a zdźerženje pućow. Tute winowatosće buchu w XII. lěst. wotměnjene do naturalneho ze žitom plaćeného dawka. Tak reči so wosebje wo Wachkorn, Burgkorn.

Wosebitych pjenjez w staršim času njeběše. W mišnjanskim času a snadź tež w pólskim wužiwach so tu denary Otty a Adlety a słowjanske (serbske) pjenježki pozdžišo wěsće tež mišnjanske pjenjezy, kotrež markhrabjowje a biskop bijachu. W čěskim wobčas je drje tež čěski pjenjez knježil. Hakle pod braniborskim knježstwom buchu w Budyšinje a Zhorjelu domjace brakteaty bite, wjele špatniše hač čěske.

Wo pohanstwje Milčanow nimamy žanych powěsćow. Hač su so woni w času wulkeho zběžka baltiskich Słowjanow 1110—1118 tež zasy k pohanstwu wróćili, njeje dosć dopokazane. Přenje rozšěrjenje křesćastwa wuńdže z Mišna, a tohodla bu tež Milčanska přecy k mišnjanskej diecezy ličena. Jenož pod pólskim knježstwom skutkowachu pólskej duchowni a snadź bu Milčanska za tón čas tež k Lebuškemu biskopstwej ličena. Mišnjanski biskop měješe wot dawna, traš wot załoženja, džesatk (decimationes), wosebje žita. Wyše toho naby tam wulkich kubłow. Z tutech kubłow a džesatkow połoži zakład k mnohim cyrkwinskim zarjadowanjam.

Srjedzizna cyrkwineje organizacije w kraju běše cyrkej sw. Pětra w Budyšinje. Tam bu za biskopa Brunona II. (wokoło 1213—20) založena kollegiatna cyrkej z 12 kanonikami, kotrymž předstoještaj propst a tachant. Tachant běše zdomob budyški farař, propst wuzwoleny z mišnjanskich kanonikow, archidiakon Hornjeje Łužicy. Stara a wulka fara běše tež w Hodźiju.

Kláštry nastachu w Hornjej Łužicy hakle w XIII. lětstotku. Najstarši běchu franciskanojo (Budyšin a Zhorjela), cisterciensojo (Marijiny Doł a Marijina Hwězda) (žónskej kláštraj). Rjad benediktinow njebě tu docyła zastupjeny. Tež tu dóstachmy kláštry w XIII. lětst. (n. př. Marijny Doł w léce 1238) exempciju wot porjadnych sudnistwow, kotrymž jenož ćežke kriminalne processy zwostachu, dale wot zjawnych dawkow a cłow. Něšto prjedy dósta mišnjanski biskop (XII. lětst. 0 podobnu exempciju, tež za swoje kubla. W eximowanych wsach běchu postajeni jako zastojnicy immunitneho knjeza rěčnicy (advokaći), husto sobustawy susodneho zemjanstwa.

Druha perioda.

Čas wutworjenja stawskeho stata.

§ 2. Kraj.

Scheltz, *Gesch. d. Lausitzen*, I. 163. an. — Bogusławski, *Rys dziej. Serbo-łuž.* 137. — J. G. Worbs, *Geschichte der Niederlausitz*, 1824. — Ahrens, Wettiner und K. Karl IV., 1895. — Seeliger, *Bund der Sechsstädte*, N. Laus.-Mag. LXXII. — Köhler, *Bund der Sechsstädte der Oberlausitz*, 1846. — W. Lippert, *Über die Anwendung des Namens Lausitz auf die Oberlausitz im XIV. Jahrh.*, N. A. sächs. G. XV.; Wettiner und Wittelsbacher, 1894; *Die politischen Beziehungen der Niederlausitz zu Meissen und Brandenburg*, Niederlausitz zu Meissen und Brandenburg, Niederlaus. Mit. IV. — Knothe, *Die verschiedenen Benennungen des jetzigen Margf. Oberlausitz*, A. sächs. G. N. F. I. — Neumann, *Über Vergrößerungen der Niederlausitz durch Teile der Landes Leubus und Besitzungen Schlesischer Fürsten*, N. Laus. Mag. XIV. — v. Weber, *Die politischen Beziehungen zwischen der Oberlausitz und Meissen*, A. sächs. Geschichte XII. — Gelbe, *Herzog Johann von Görlitz 1883* (tež N. Laus. Mag. LIX). — Wenck, *Die Wettiner im XIV. Jahrh. 1877*. — Böttiger, *Geschichte des Kurstaates und Königreiches Sachsen*, I.—II. 1830—1. — Lippert, *Die Landesherren der Niederlausitz*, Niederlaus. Mit. XII; *Die Stellung der Lau-*

sitz als brandenburgisches Nebenland zu den Bestimmungen der Goldenen Bulle, Mit. oest. Inst. XV. — Kapras, Právní dějiny II, §17 a 18.

Budyšinski kraj (Hornju Łužicu) měješe wot lěta 1253 braniborski markhrabja Otto za wěno (dostatk) zapisany. Wićežstwo wot němskeho krala markhrabja njeměješe, tež njeje mjeno Budyšinskeje do jeho titulow přešlo. Do knježenja džěleše so tu ze swojim bratrom Janom I. Jeju potomnicy pak so w léce 1268 rozdzělichu, tak zo rěka Lubij mjezu tworješe. Tak nastajta dwaj džělej z přenjtne jedneho kraja: Budyšinska a Zhorjelska. Hdyž Ottowa linija we Zhorjelcu w léce 1317 wotemrě, zjednoči Waldemar III. z Janoweje linije zaso wobaj džělej. Hdyž po jeho smjeri 1319 rod Askaniow wotemrě, zmocowa so Hendrich Jaworski jako Ottowy wnuk Zhorjelskeje, mjez tym zo Budyska kralej Janej hołdowaše, kotryž so z Hendrichom tak zjedna, zo kóždy swój džěl wobkhowa. Ale Zhorjele njeběše ze swojim nowym knjezom spokojom, kotryž lěta dolho z kralom jednaše, kotremuž w l. 1329 potom tež Zhorjele z wokolinu wotstupi, mjez tym, zo jemu zbytk, wosebje Lubań, hakle w l. 1346 po Hendrichowej smjeri připadny. Karl IV. doby tež poslednje dwaj džělej Łužicy (Rulany). Budyšinska bu w l. 1319 a Zhorjelska w l. 1329 za njerozdzělomny džěl króny českeho kralestwa pomjenowana, štož bu tež přez Karlowe wukazy (1348 a 1355 majestaty wobkručene. Z wutworjenjom zwjazka pjećich lužiskich městow ze Žitawu ze zaměrom hajjenja krajneho měra 1346, přez Karla IV. indirektnje w l. 1355 wobtwjerdženeho, nabychu lužiske poměry wosebiteho raza. Wot nětka rěka wo cylej krajinje tež „kraj šěsćiměstow“. Karl IV. sam powysi Zhorjelsku (wokolinu města) na wójwodstwo a dari ju z džělom Delnjeje Łužicy a Braniborskej 1376—77 swojemu synej Janej, kotryž so wot nětka zhorjelski wójwoda pisaše. Hakle po jeho smjeri 1396 připadny tutón džěl zaso Wjacławej IV., kotryž měješe dotal zapadny džěl z Lubanjom.

Delnja Łužica (abo woprawdžita Łužica) přěndže w začatku XIV. lěst. z rukow Wettinskich, kotřiž běchu ju wot XII. lěst. měli, do wobsedženstwa braniborskich markhrabjow. Mały džěl, wosebje wokolnosť Žarowa (Sorau, Trjebulow (Triebel) a Přibuza (Priebus), přěndže na Hendricha Jaworskeho a po jeho smjeri 1346 na Čechi. Karl IV. žadaše za cylej Delnjeje Łužicy; tohodla daše sebi ju w l. 1348 wot Pseudo-Waldemara wotstupić a přija ju za leno wot magdeburskeho arcybiskopa, kotryž sebi na nju po po-

stajenjach z léta 1301 wícežne prawo činješe. Po zjednanju z Wittelsbachami bu Łužica jako krajne wícežstwo (Reichslehen) Ludwikej Braniborskému připóznata (1350), kotryž wulki džěl tejesameje ze swojimi bratrami w samsnym léce jako zastawu mišnjanskim Wettinam přewostaji. Tuta zastawa bu w léce 1353 na cyłu Łužicu rozpřestrěna, při plaćenju 21,000 hr. slěbra. Při wuplaćenju dyrbješe so wyše toho hišće 10,000 kop za polěpšenje, wudawki atd. zaplaćić. Karl IV. njewjezda pak so swojeho předewzaća, Łužicu za česku krónu dobyć. W l. 1358 dósta Hródk (Spremberg). Pozdžišo dósta přez jednanjo z braniborskimaj bratromaj Ludwikom a Ottu (1363) čakanku nic jenož na Braniborsku, ale tež na Łužicu. Lěto pozdžišo chceše Łužicu wuplaćić. Mišnjanski a braniborski markhrabja do toho zwolištaj. Wuplaćenje sta so z pomocu Bolka Swidniskeho, kotremuž běše Łužica na čas žiwjenja wotstupjena. W l. 1368 dóndže z přihłosowanjom Bolkowym, kotryž hišće w samsnym léce zemrě, ke kupjenju Łužicy, při čimž bu pódlá 21,000 hr. slěbra hišće 21,000 kop pražskich grošow zaplaćene. K temu přizjednoći kral w l. 1370 Přibrjeg n. Wódrú (Fürstenberg). Formalna inkorporacija do króny bu w l. 1370 přewjedžena, a w l. 1371 buchu tež žadanja magdeburskeho arcybiskopstwa wotstronjene. Při džělenju dósta zapadny džěl Wjacław IV., wukhódny džěl na Šprewi k Šlezskej Jan Zhorjelski. Pod nim so pospyta, zo bychu so pomorjancy knježa we Łužicy zasydlili. W léce 1393 doby mjenujcy Pomorjansko-Šćěćinski Swantibor bězkowske knježstwo jako wícežstwo wot knježićerja Jana. Hdy su tući knježa wo nje přišli, njeje znate, ale w l. 1425 je hižo zaso džěl Łužicy w rukach knjezew z Biebersteina. Džěl Jana Zhorjelskeho wróci so z jeho smjerću (1396) do rukow Wjacława IV., kotryž jón Joštej Morawskemu (1401—11) na čas žiwjenja přepoda. W tutej dobje bu Łužica zmjeńšena. Přetož Jan Zahański kupi 1413 Přibuz (Priebus), Saksko-Wittenbergska pak Dobrylug 1411, Kalawu (Kalau) 1414 a Bychow (Mückenberk 1418).

Łužicy tworještej potajkim džěl wulkeho českeho kralestwa, kaž běchu je Luxemburgscy zhotowili, wosebje Karl IV. Wone wobsteješe tehdy z Chebskeje (Egerland), Morawy, Opawskeje, Šlezskeje, Hornjeje a Delnjeje Łužicy, Braniborskeje, Luxemburskeje a rozbrojenych, stawow w Hornjej Pfalcy, Mišnje, Voigtlandže, Bajerskej, Šwabскеj, Franskej a Durinskej. Cyłe kralestwo rěkaše: króna kralestwa českeho (corona regni Bohemiae). Tutón titul počahowaše so na kraj českeho kralestwa, runje kaž

na cyły stat. Tak stej tež Łužicy k tutemu cyлкеj inkorporowanej, tak, zo njejtkej jenož w rucy českeho krala, ale zo tworitej z druhimi krajemi cyлке českeje króny.

Z přidželenjom k českemu kralestweju njeprěstaškej pak Łužicy być džěl Němskeje; přetož přez stajne wuwice doby sebi česke kralestwo tajki poměr k Němskej, zo běchu jeho kralojo tehdy woprawdže romscy kejžorojo. Cyła česka króna běše tež z cylej přislušnosću (z přislušacymi krajemi) přidželena českim kralam jako kejžorske wicežstwo; a do tuteje přislušnosće słušeškej nětko tež Łužicy. Jednotliwe kraje českeho kralestwa běchu wot němskeho kejžorstwa njewotwisne, mějachu swoju samostatnu wustawu (Verfassung) swoju roganisaciju a swoje sudnistwo. Karl IV. staraše so, zo bychu tute zasady, w někotrych českich krajach hižo dawno wobstějace, jako privilegije rozšěrjene byle a tež za nowe kraje plaćile, štož so jemu tež dospoľnje poradzi. Přez Karlowy privilegij z lěta 1348, přez edikt kurfyrstow z lěta 1356 a přez zlotu bullu ze samsneho lěta bu Budyšinskej a Zhorjelskej jako džělomaj českeje króny, administrativna a sudniska njewotwisnosć wot němskeho kralestwa zaručena a na samsme wašnje sta so to tež za Delnju Łužicu přez kejžorske pismo z lěta 1370.

§ 3. Wobydlěrstwo a jeho narodnosć.

Scheltz, Geschichte der Lausitzen I. 494. — Knothe, Urkundl. R. G. d. Oberlausitz, III. — Knothe, Geschichte des Oberlausitzer Adels im XIII. bis XVI. Jahrh. 1879. — W. Lippert, Das Bautzner Judenprivileg von 1383, N. Laus. Mag. LXXXVIII. — Kapras, Přehled vývoje české jazykově otazky, 1910; Hlavní změny národnosti v zemích koruny České, Studentský obzor menšinový, 1912; Národnostní poměry v České koruně před valkami husitskými, Sborník v. pr. a st. XI. — Niederle, Slovanský svět, 1909. — Bidlo, Historický vyvoj Slovanstva, Sbornik Slovanstvo, 1911. — Meitzen, Die Ausbreitung der Deutschen in Deutschland und ihre Besiedelung der Slavengebiete, 1879. — Wattenbach, Germanisierung der östlichen Grenzmarken des deutschen Reichs, Hist. Z. IX. — Wendt, Die Nationalität der Bevölkerung der deutschen Ostmarken vor d. Beginne der Germanisierung, 1878. Černý, Łužice a lužičtí Srbové, 1912. — Páta, O lužických Srbech, Oswěta 1911. — Wuttke, Sächsische Volkskunde, 1911. — Knothe, Zur Gesch. der Germanisation in d. Oberl., Neues Archiv für sächs. G. N. F. II. — Mühlverstädt,

Ueber die Nationalität alter oberlausitzischen Adelsgeschlechter, N. Laus. Mag. LXVII., LXX. — Muka, Die Grenzen des sorbischen Sprachgebiets in alter Zeit, Archiv f. slavische Philologie XXVI. — Schulze, Die Kolonisierung u. Germanisierung zwischen Saale u. Elbe, 1896. — R. Andree, Wendische Wanderstudium, 1874. — Jenč, Stawizny serbskeje ryče a narodnoće, Čas. Mać. serbsk. 1849—54. — Pilk, Přinošk k najstarším stawiznam serbskeho duchownstwa w Budyšinje, tam 1900. — Wauer, Zur deutschen Besiedlung der Oberlausitz, 1913. — Buttman, Die deutschen Ortsnamen mit Berücksichtigung der ursprünglichen wendischen in der Mittelmark und der Niederlausitz, 1856. — Kapras, Právní dějiny II. § 20.

Wobydlérstwo džěleše so do jednotliwych stawow: zemjanstwa, měšćanow a burstwa. Stawske wuwíce měrješe so na samostatne zjednoćenstwo jednotliwych stawow přećiwo zjednoćenju z druhim stawami. — Tež wosebity duchowny staw so we woběmaj Łužicomaj wutwori. We zwasku z wuwicom w Mišnjanskej a Braniborskej (1252) bu tež we Łužicomaj zarjadowane wosebite cyrkwinske sudnistwo za duchownych (privilegium fori). Tola w čěskim wobčasu njebu jim wuswobodjenje wot dawka (privilegium immunitatis) připóznate, dokelž čěski knježićer wšitke duchownske kubla za džěle swojeje króny džeržeše. Za to dóstachu duchowne wustawy na svojich mnohich kublach zahe wuswobodjenje wot wšelakich dawkow. Politisku rólu hrajuchu wyšši duchowni, a to jenož w Delnjeje Łužicy, hdžež nimo městow a zemjanstwa tworjachu přeni staw w sejmje a tež w tamnišim najwyšším sudnistwje.

Hornjołužiske zemjanstwo je po svojim nastaću wićežne zemjanstwo (ryčérstwo). W XIII. a XIV. lětstotku dobychu někotři wjetše wobmjezowane knježstwa a z nimi wyšše sudnistwo a, založiwši wosebity vasalski zwjazk a wícežny sud, džeržachu so za wyššich nad druhimi a mjenowachu so pani (viri nobiles, domini, Herren), zo bychu so rozeznawali wot ryčérjow (milites). Njeběše pak jich wjele, tak zo samostatny staw tworić njemóžachu; ale zjednoćichu so w sejmje a při sudnistwje z druhimi k wosebitemu zemjanskemu stawej přećiwo městam, kotrež běchu wosebje po nastaću šěsćměstowskeho zwjazka rozsudžacy faktor w polityce kraja a kotrež tež z najmjeńša w někotrych wěcach sudnistwo nad zemjanstwom na so storžechu (kaženje krajneho měra).

W Delnjeje Łužicy wutwori so hižo w XIII. lětstotku mócný staw wyššeho zemjanstwa, panow (domini, barones) napřečo khudšim ryčerjam (honesti viri, milites). Pani wutworichu tam někotre knježstwa, z krajneho zarjada nimale wuwzate, a dóstachu tež ryčerstwo tutech knježstwow do wícežnjeje wotwisnosće. Hakle zhromadne stawske zajimy zjednočichu jo zaso krućišo z druhimi stawami. Jenož tam, hdžež tajkich knježstwow njeběše, bě mjeńše ryčerstwo po jednotliwych krajinach srjedzizna w njeposrědnych městach. Wjetši džěl kraja bě wšak w rukach panow; tohodla běchu tež z praelatami rozsudžacy faktor w delnołužiskej polityce. W sejmje a na sudnistwach sydachu pak panojo a ryčerjo pornjo sebi jako woběbitaj a wotdželenaj stawaj. Panski staw přiswoji sebi we woběmaj Łužicomaj po něčim wěste knježstwo, a mjeješe tak do wěsteje měry powahu realneho prawa.

Dalši staw běchu měšćenjo kralowskich městow. Móc měšćanskeho žiwjoła zrosće wosebje ze zwjazkom šěsćiměst, w kotrymž buchu měšćenjo zemjanstweje skoro runja stajeni. Měšćenjo mějachu tam tež wícežstwa; z jich wobseđenjeństwom buchu po někotrych generacijach zemjenjo a mějachu sudnistwo nad zemjanstwom. Tež dóndže tam, wosebje w Zhorjelcu, w času Karla IV. k překoram mjez rjemjeslniskimi jednotami (Zünfte) a starozasydlenymi, kotrež so skónčichu bjez wuspěcha za rjemjeslniske jednoty, kaž w Šlezskej. W Delnjeje Łužicy běše politiski wuznam měšćanskich stawow snadny. Města běchu wot panow cyle wotwisne z wuwzaćom Lukowa, Lubina a Žemrja. Ale tež tute, wosebje Žemí, přińdžechu druhy přez zastajenje (Verpfändung) do panskich rukow. Měšćenjo wotwisnych panskich a duchownych městow njerozeznawachu so jara wot wjesneho wobydlerstwa, runje kaž so tež tute města jenož přez torhojšćo a nasypy wot wsow rozeznawachu, mějicy hewak jenak wobmjezowane samoknježstwo (automoniju) a z pokładom (Grundlage) emfyteutiske prawo („emphyteusis“). Na žadanje wyšnosće powyšši kral wotwisnu gmejnu (wosadu) na město. Měšćenjo nje-mějachu bjez přihoowtnja wyšnosće prawo ani do města přijimać ani z města wotpušćeć. Jako poddanjo běchu z džěla we wobstaranju svojich kubłow wotwisni, robočachu, plaćachu dawki a druge płaty abo wotpłaty (wot warnjow, młynow a panske cło). Druhy so pan tež někotrych svojich prawow k lepšemu města z woběbitym privilegijom, z woběbitej prawiznu wzda.

We wobydleřstwu wsow běše rozděl mjez serbskim a němskim prawom. W běhu XIII. a XIV. lětst. zwudobywa serbske wobydleřstwo swoje kubla, kotrež měješe dotal na wotłowanje, sebi na wšelake wašnje jako herbske (wobsydne) a wotby swoju zwjazanosć na rolu. Wobsadzi-li što swoje kublo z druhim mějićelom, móžeše jo tutomu předać awotěahnyć. Najnižšej rjadowni rjadowni smerdow a heynow so cyle zhubištej. Wšudže je herbski pacht, ale pod wšelakimi wuměnjenjemi, tu hóršimi, tam lěpšimi. Zasydlene wobydleřstwo zhubja swoju swobodu z tym, zo so lokalne sudnistwa wot wyšnosće zarjaduja. Pola wyššich sudnistwow, wosebje pola bohotskeho a krajneho sudnistwa (voigttinga a landgerichta) pak poddanjo tež hišće w XIV. lětstotku skorža. Karl IV. poručí krajnemu bohotej wuraznje (1355), zo by na to hladał, zo so poddanjo njebychu přez dawki a robotu pqtłóćowali. Woprawdžite zhóršenje sta so hakle w XV. lětstotku.

Wosebite stejnišće mějachu židža. Hornjołužicy židža stejachu pod škitom Zhorjelca. Buchu pak wottud wjacy króć wuhnaći a skónčnje w léce 1389 na pjećdesat lět wupokazani. Wjetša wosada bu w léce 1383 tež w Budyšinje založena a dósta wažne prawa. W Delnjej Łužicy mějachu židža w Gubinje podžěl na měšćanskim prawje (priv. 1309 a 1319). Přez židowske privilegije (wosebje prawizny) bu wozjenwjene ćěrpjenje (Duldung) židow, škitowanje jich wěry; zakaz nućenja ke křesćijanstvu bu daty a škitowanje jich wobsedžeństwa a swjatosć jich rowow wuprajenej. Jich hłowne džělo běše wupožćowanje pjenjez na dań a zastawy; w tutom nastupanju mějachu wosebite privilegije. Židowske wosady wobsedžachu swoje samoknježstwo (autonomiju), swoje sudnistwo. Židzi bydlachu pak hromadže we wěstych hasach abo džělach městow pak we wosebitych domach. Hišće w XIV. lětstotku smědžachu sebi swobodne statoki dđeržeć, běchu pak wobmjezowani w jich zarjadowanju z tym, zo jich statoki za wobsedžeństwo kralowskeje komory plaćachu. Woni dyrbjachu so tež po woblečenju wot křesćijanow rozeznawać. Předewšěm mějachu mužojo kónčkojty kłobuk (Spitzhut) a kulku nad nim, tak mjenowany židowski kłobuk, žony pak předpisany šlewjeř nosyć. Tež znate žolte kolesko na židowskim woblečenju so hižo w tutym času mjenuje.

Štož narodnosć nastupa počěrpichu Serbja, kotřiž zwopředka, kaž Niederle piše, kraj mjez Solawu, Werru a Fuldu, hornjej Habolu, Sprjewju a Wódru hač k Frankfurtej nad Wódru, delnim Bobrom a Kwisu wobsedžachu,

zahe wulku škodu a zahubu, tak zo běchu tute krajiny w kónce XII. lětstotka za nich hižo zhubjene a woni hižo w XIII. a XIV. lětstotku skoro jeno na Hornju a Delnju Łužicu wobmjezowani. Tež přizamknjenje někotrych džělow kraja na lěwym brjozy Łobja k Čecham za čas Jana a Karla IV. na tymle wosudže ničo njeprěměni. Wšak bu tam runje pod jeju knježenjom z čěžkam khłostanjom wužiwanje serbsčiny na sudnistwach zakazane, tak w Altenburgu, Cwikawje a Lipsku w léce 1327 a w Mišnjanskej krajinje w l. 1424. Jenož na dwěmaj městnomaj wupřestrěwachu so Serbja přez lužiske mjezy do sakskeho kraja při Dobryluku a Wikowje (Elsterwerda) a do Braniborskeje marki wot Golišina přez Želm (Baruth) a Khudowinu (Mittenwalde) k Parskej. Přizamknjenje Łužicow k Českej krónje měješe spomožny wliw na zděrženjo serbskeje narodnosće. Hižo w staršej dobje (po léce 1032) stupi tam na město słowjanskeho zemjanstwa po wjetšinje němske, w kotrymž so zbytki słowjanskich rodow, nowym poměram so přiwučiwšich, zhubichu. W XIII. lětstotku nastachu ze založenjom městow němske kupy po cyłym kraju. We wjetších městach běše mało Serbow, w mjeńších wjacy, druhdy mějachu tež wjetšinu. W tutej dobje so města Serbam hišće njezawjerachu. Łužiske duchownstwo móžeše zwjetša serbski. Mišnjanske synodalne statuty namoľwjachu je wjacy króć, zo dyrbi so na njedělach při Božej mši „Wěrju do Boha wótca“ a „Wótce naš“ serbski modlić, zakazowachu pak woprědka serbske předowanja; tutón zakaz pak bórzy zasy spadny a serbske předowanja njebuchu jenož we wjesnych cyrkwjach, ale tež w Budyšinje zawjedžene. Hižo w léce 1293 so žadaše, zo by pleban na Budyškim naměsće při Knježnje Mariji serbscy móhł, abo serbskeho pomocnika měł. W XIV. lětst. běše při Sw. Pětrje w Budyšinje serbski předař, kotryž běše zdom farar w susodnej wsy; w léce 1376 bu fundacija za stajneho serbskeho duchowneho založena (praedicator slavorum). Tež w cyrkwi franciskanow předowaše so serbski. Wjesniske zasydnistwo (kolonizacija) w XIII. a XIV. lětstotku zebra tež w samych Łužicach Serbam zemju. Jenož tam a sem wosrjedž serbskeho kraja wosebje w Budyšinkej krajinje so kolonisi přeserbsčichu, tak na př. wsy wokoło Rólanow (Ruhland), Kamjenca a južnje wot Budyšina. Ze zapadneje kolonizacije zděržachu so němske wsy w Budyšinkej krajinjek wječoru wot Biskopic a w Delnjeje Łržicy na zapad wot Golišina (Golssen). Na sewjerowukhodže bu w Delnjeje Łužicy gubinska wokolina při Wódrje, na wukhodže krajina

wokoło Žarowa (Sorau) k ranju wot Trjebulow (Triebel) přeněmčena. W Hornjej Łužizy podleža germanisaciji cyły wukhod, mjez Hwizdu (Queiss) a Nisu (Nižej) ze Zhorjelcom a Lubanjom a hišće smuha na zapad wot Nisy hač k Rychbachej. Poněmčena bu tež krajina k połdnju wot Lubija ze směrom k Žitawje, hdžež němske wsy na němske Žitawске kolonije mjezowachu. Kaž widźimy, buchu germanisowane hranične krajiny mjezowace na zgermanisowany Delni Šlezsk a na zgermanisowane namjezy Čech a tworjachu z dobom pas, kotryž Serbow wot Čechow a Polakow dźěleše. Hačrunjež měješe we oběmaj Łužicomaj serbski žiwjoł přewahu a hačrunjež běchu Němcy w mješinje, je tola wot XI. lětstotka wosebity raz wobeju krajow němski a na tym so tež w času českeho knježstwa ničo njeprěměni. Jenož na wjesnych sudnistwach, we wodźělenjach za burske naležnosće při krajnych sudnistwach w Budyšinje a Zhorjelu, kaž tež při biskopskim sudnistwje w Hodźiju, wužiwaše so serbska rěč; wšudžom druhdže knježeše němčina.

§ 4. Kolonisacija, hospodařstwo, rjemjeslništvo a wobkhod.

Tschoppe-Stenzel, Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte in Schlesien und der Oberlausitz, 1832. — Kretschmar, Die Entstehung von Stadt u. Stadtrecht in den Gebieten zwischen der mittleren Saale u. der Lausitzer Neisse, 1906. — Schwarz, Anfänge des Städtewesens in den Elb- u. Saale-Gegenden, 1892. — Mielke, Das deutsche Dorf mit bes. Berücksichtigung der märkisch-lausitzischen Verhältnisse, Niederlaus. Mitt. VIII. — Peschek, Geschichte der Industrie u. des Handels in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. XXVII.—IX. — Boetticher, Bautzener Marktzeichen, d. LXIX. — Lippert, Cottbus als Knotenpunkt von Handelsstraßen im XIV. Jahrh., Niederlaus. Mitt. 1893. — Kapras, Právní dějiny II. § 21, 22. —

Karakteristiske za hospodařstwo tutoho wobčasa je kolonisacija, kotraž twori dźěl wulkeho wupućowanja, wučahowanja a so wupřestrěwanja Němcow do rańšich krajinow. Přičina běše w přěnim rjedže finančna. Kolonista měješe w nowych krajach wjele lěpšu eksistencu hač doma a tež knjezam skolonisowanych krajinow narosćechu nowe dokhody. Kolonisacija stawa so na zakładze wučinjenjow (Vertrag) mjez knjezom role a wosadnikom (přesydlencem). Podłoha poměrow mjez knjezom (panom) wobsedźenstwa a kolonistu běše prawo emfiteutiske abo zakupne prawo

(ius teutonicum, purkrecht, Patronatsrecht, Kaufrecht). Džeržeše-li kolonista swědomiče wučinjene postajenja, nje-móžeše so jemu kubło wotewzać. Jeho prawo běše wěcne prawo; wón měješe prawo na wobsedźenstwo a wužiwanje zemje. Běše to wosebite srjedźnowěske prawo, kotrež nje-móžemy po zmysłu romskeho prawa měrić, po kotrymž nje-měješe ani knjez ani kolonista wobsedźenstwa. Kolonista móžeše pola nas w staršej dobjě swoje prawo předać a bjez knjezoweho dowolenja druhemu darić, njeběše-li hinak wučinjene. Jeho prawo přendže tež na dobjernikow abo herbow. Tute poměry kolonistow pak so kónc XIV. a w XV. lětstotku zhóršuju, tak zo so k předaću emfyteutiskeje role dowolenje wyšnosće žadać počina, kotraž tež do dobjerniskich abo herbskich poměrow přima. Wosobinske poměry kolonistow njebuchu přez emfyteutiske postajenje podótknjene a přeměnjene. Kolonisci su swobodni ludźo, maju swoje wosebite prawo, kotrež su sebi sobu přinjesli, maju wobmjezowanu autonomiju; wyšše sudnistwo nad nimi pak zwosta wosebitym kralowskim sudam.

Wobě stronje so na cyle wěste pisomne wučinjenja zwjazaštej, z kotrymiž bu postajena summa hotowych pjenjow, kotraž měješe so plaćić, a lětne dawki. Summa hotowych pjenjow (Patronatsgeld, Erbzins, nowal, Anleit, ředšo: torta, laudemium), kotrež mějachu so plaćić, běše nižša hač hódnotu role.

Zasydlenje sta so powšitkownje na samsne wašnje w městach kaž na wsach. W městach běchu plaćizny wyšše; za to mějachu tu přisydlenicy wšelake wobkłodne a rjemjeslné privilegije abo wosebite prawizny (milowe prawo, tyždenske a lětne hermanki, sklady, cło [Maut] atd.)

Hornjołužiske města nastachu na podobne wašnje kaž česke w markhrabinskim kraju. Wo jich založenju nimamy lisčinow (Urkunden); přenje powěsće su z XIII. lětstotka. W tutym času su Budyšin, Lubij, Zhorjelc, Rychbach, Lubaň a Wóspork wjerchowske města, Kamjeńc, Bjarnadžicy (Bernstadt) a Biskopicy privatne abo wosobinske města. K nim přistupuju w XIV. lětstotku hišće mjeńše wosobinske města kaž Wojerecy, Zawidow (Seidenberg), Rólany (Ruhland) a druhe.

W Delnjeje Łužicy su w XIII. lětstotku wažniše města: Zemf (Sommerfeld), Gubin, Lubin, Lukow, Żarow (Sorau), Khoćebuz, Trěbule (Triebel), Luboraz (Lieberose), Hródk (Spremberg), Grabin (Finsterwalde), Zły Komorow (Senftenberg), Kalawa, Bryland (Friedland), Drjowk (Drebkau), Grožišćo (Sonnenwalde. Z tutech městow běchu při staj-

ným přeměněním knježerstva a brojením země v XIV. létstotku bjezposředně markhrabské města Gubin, Lukow, Zemř a Kalawa. Wšitke zbytné běchu z někotrymi v XIV. létstotku nastatými (Beskow, Storkow a dr.) v priwatnych (wosobinských) rukách.

W Hornjé Źužicy zwisuje wjesna kolonisačija na wukhodže ze Šlezské, wobsahuje cyłu Zhorjelsku krajinu; na zapadže kolonisowaše so wokoło Rólanow, Biskopic a Kamjenca, a dale na juhu k pojdnu wot Budyšina a Lubija. W Delnjé Źužicy počahowaše so kolonisačija k ranju wosebje na krajiny wokoło Žarowa, Gubina a Přibrjoha (Fürstenberg), k wječoru wokoło Lukowa a Dobryługa. Kolonisačorjo běchu nimo markhrabjow wosebje mišnjanscy biskopja, klóštr Dobryług, knježa z Kamjenca a mnohe zemjanske swójby z Delnje Źužicy.

W hospodařtwje je wulki rozděl mjez burstwom a wobsedzerjemi wulkich kubłow. Wulke kubla su w XIII. a XIV. létstotku do wjetších cyłkow wobmjezowane, mjez tym zo rola wot wulkokublerjow wobdžělana, so z kolonisačiju pomjeňši. Tehdyše wuwíce so wšudže na to měřeše, tak wjele hač možno dawkowych burow na město dotalnych wulkokubłow dobyć. Wulkokubler zdžerža sebi, nje-mějo dosć džělačěrskich mocow, jenož mały džěl swojeje role k wobdžělanju. Tute dwory (Vorwerke) zastarachu jeho zastojnicy (we Źužicy knježi hejtmanojo) z knježej (panskej) čeledžu. Wosobinských burských službow (robotow) měješe wulkokubler mało; přetož kolonisačij je při wučinjenjach jenož z ředka přijachu. Najbóle zwostachu roboty hišće tam, hdžež so słowjanske sydlišća na zakupnym prawje přetworichu.

Tohodla zwostawa rozděl mjez dominikalnej (panskej) a rustikalnej (burskéj) rolu, jenož zo přenja woteběraše a po starým słowjanským prawje (ius slaviale). W serbských džělach Źužicy měješe so wobsedženstwo najbóle po słowjanskam zakupnym prawje. Tute burské poměry, po staršiským słowjanským prawje zarjadowane, přetworichu a přeměnichu so w XV. a XVI. létstotku na poddanske robočanske poměry.

Starša kolonisačija znaješe hišće stajne naturalne abo přirodniske dawki, kotrež kolonisačij pak w podobje džesatka pak w dopředka postajenej měrje wyšnosći wotedawachu. Bórzy pak nasta wašnje, sebi pjenježne dawki pak jeničcy pak pódla přirodniských wučinić. Z tutech pjenježnych a naturalnych dawkow so hlowne dokhody wyšnosće skladowachu. Přirodniske

dawki běchu žito, len, mak, zelenia (Gemüse, Grünzeug), mёд, hroch, jahly, konopej, kury, husy, kački; jeja, twarožk, jehnjata a t. d. Mjenowachu so často džesatki, hačrunjež njeběchu to džesatki w starym zmysłu, ale kruće postajene dawki. Tohodla njewobstajachu tute dawki hižo wjaczy ze wšěch plodow, kaž staro woprawdźite džesatki (decimae integrales, plenae), ale jenož z někotrych, kaž bě so wučiniło abo kotrež bě wašnje dawać. Hdyž ze žita wobstajachu, rěčeše so wo wulkim, hewak pak wo małym abo drobnym džesatku. Drobnije dawki buchu tež postajene při wosebitych přiležnosćach, swjatyh dnjach atd. Němscy přisydlency abo wosadnicy wukonjachu nimo toho z wopředka z ředka hdy roboty (angariae, labores), mjez tym zo buchu we słowjanskich wosadach stajnje, tež hdyž so na zakupne prawo powyšichu, roboty předpisane.

We Łužicy jewi a pozběhuje so w XV. lěst. ze zesylnjejom mocy wyšnosće prócowanje, pódlá pjenježnych a přirodniskich dawkow poddanam tež roboty napoložiť. Tuto prócowanje zwisuje ze spočinacym so přeměnenjom wulkokubleřskeho hospodařstwa. Mjez tym zo bywachu w tutych krajach dotal jenož małe dwory w hospodařskim wobdźělanju ryćerstwa, prócuja so nětko ryćerjo tute swoje dwory powjetšić, zo bychy z tym wjetši wunošk doepili, hač bě dotalny z dawkow wosadnikow. Započatk tutoho wuwieća pada do XIV. lěstotka, ale hotowe powróćenje cyłego systema hakle do časa po husitskich wójnach.

Přez wobsadženje za kolonisaciju a přeměnenje wosadow po zakupnym prawje bu wjetšina kraja na lena (zahony, ds. slědy) rozměrjena. We Łužicy rozeznawachu so wulke a małe zahony, lena, slědy (Hufe, mansus, laneus); wulkim rěkach frankske (m. franconicus), małym flamske (m. parvus, flamingicus).

We wsach kolonistow tworja lena woprawdźitu jednotu, wšě k nim słušace džěle su hromadže. Zakładny zjew tutych wsow je porjadne rozdźělenje polow. Twarjenja we nich su pak w rynku (rjedže) na čole kóždoho lena (Reihendorf) pak tworja wuhlicu (Gassendorf) a lena su zady wsy.

Nimo města su na wsach jenož někotři rjemjeslnicy, kaž wojnarjo, kowarjo, čěslojo, młyńcy, řeznicy, hornčerjo. Tute rjemjesla pak wukonjachu ludžo, kotřiž běchu pak njeswobodni pak znajmjeńša wěcnje ze swojim wobsedźenstwom wot wyšnosće wotwisni. Při kolonisaciji bě rjemjeslo jara husto z grychtu zjednoćene, tak zo realnu powahu doby, jako hoła pertinencia (přislušnosć) sudnistwa.

Jednoty (Zünfte) XIV. lětstotka su hišće jara wot přisahancow (Schöffen, Geschworene) wotwisne a w městach wot wyšnosće. Na čole stoji bratřski mištr z 3—4 staršimi, kotřiž so pozdžišo wšitecy jednotni mištrjo mjenuja. Woleni buchu wot rady. Jurisdikcija jednotow je w spočatkach. Přístup do jednotow je hišće lohki, plaćizna abo připlata (Innung) mała, žada so wopisno wo pócéi-wym zadžerženju, druhdy zastupna swaćina a mištrski kusk (Meisterstück). Synojo, džowki a wudowy po mištrach maju wosebite privilegije (prawizny). Přez jednoty dyrbyeše so rjemjeslo zdemokratizować. Kóždy sobustaw dyrbyeše měć w rjemjesle jenajki kužoľ k zežiwjenju. Tohodla bu konkurrenca nutřkownje wobmjezowana a zwonkownje wuzamknjena. Jednota wobmjezowa sebi rjemjeslo, dohladowaše nad nim (žiwnosćenska policija, Gewerbepolizei), hladaše na dobre wupłody a zamjezowa jebanje. Prašenje towařšow njebě hišće strašne, towařš (Geselle) měješe kóždy móžnosć, zo budže něhdy mištr. Wustawki postajachu džělanski čas a mzdu. Tola hižo w XIV. lětstotku naspominaju so přenje překory wo tom mjez mištrami a towařšemi a z nimi tež přenje stawkowanja.

§ 5. Wićežne zarjadnistwo.

Von der Heyde, Die Mannen des Kreises Guben im Jahre 1356, Niederlaus. Mitt. IV. — Kapras, Právní dějiny II. § 24.

W Hornjej Łužicy měješe wićežny poměr wulki wuznam. W lisćinach a privilegijach řeči so wo nobiles a vasalli, druhdy jenož wo vasalli, maju-li so zemjenjo woznamjenić. Starši lužiskeho kraja rěkaju die edlen Mannen, seniores vasallorum. Kubľa na wsach běchu skoro stajnje wićežne kubľa. Tute wićežstwa běchu najbóle w rukach němskeho ryćeřstwa, něšto maľo w rukach stareho słowjanskeho zemjanstwa. W XIV. lětstotku dobuchu tež měsćenjo markhrabskich městow nahladny podžěl. Nimo kubľow buchu jako leno wudželene tež dawki (1301), regalije, wosebje pak čľa (1308) bohottwo a dr. Wićežstwa wudželowaše w času braniborskich knježerjow markhrabja sam. W léce 1329 pak dowoli kral Jan Zhorjelskim, zo by jim provisornje do přichodneje přitomnosće krala lena abo wićežstwa pod 10 markami krajny bohott wudželowaľ, štož so za Karla IV. powšitkownje stawaše, a jenož wudželenje wićežstwa někotrym někotrym wosobam přez zhromadnu ruku běše knježerjej samomu zakhowane. Wo wićež-

skich naležnosćach jednaše so w braniborskim času před dwórskim sudnistwom, w českej dobjě před bohodom a wićazami a jenož we wažnišich wěcach před českim dwórskim sudnistwom. Wokoło Budyšina běše ze stareho časa hišće něšto hrodowskich wiecežstwow (feuda castrensia). Privatnych abo wosebitych wiecežnych zarjadowanjow je mało, wosebje wažne maju knježa z Kamjenca. W Hornjej Łužicy je wjele małych burskich wiecežstwow (feuda servilia). Ze staršeje doby běchu tajcy lensecy abo wiecežni burja (Lehnbauern) županojo a wićazojo, kotřiž tohodla tež krajny sejm abo landding wopytowachu. Pozdžišo, hdyž běchu so tute rozdžělne rjadownje zhubile, reči so jenož powšitkownje wo wiecežnych burach (rustici feudales); wjetšina z nich běše w serbskim dźělu Łužicy. Tući burja wukonjachu swoje wiecežne winowatosće přenjoťnje markhrabji. Tutón pak jich z wjetša do rukow wyšnosće přepoda. Jenož džěl wićazow so zdžerža a, dokoľž k bohotowemu sudnistwu přisłušeše, mjenowachu so wsy, kotrež tajcy wićazojo wobydlachu, bohotowske wsy (landvogteiliche Dörfer). Z lěta 1419 mamy jich zapisk. W tutym času plačachu bohotej pódla wojeřskeje služby tež mały dawk. Tute kubła buchu jara lohey do herbskich kubłow přeměnjene.

W Delnjeje Łužicy běchu wiecežne poměry hornjołužiskim jara, podobne. W lisćinach mjenuja so wićazojo na přenim měsće, zemjanstwo je wiecežne hižo z časa němskeho předobycá a wobsadženja Łužicy, tež měsćenjo (z Gubina a Łukowa) maju wiecežstwa. Jako lena njewudžěleju so jenož kubła, ale tež cła (1361), prawo bića pjenjez a prawo židow (1354), sudnistwo (1417) a dr. Wiecežstwa wudžěla zwoprědka markhrabja sam, w českim času bohod. Na rozdžěl wot Hornjeje Łužicy je w Delnjeje Łužicy wulka ličba wosebitych wiecežnych zwjazkow, kotrež maju móćne knježske swójby na př. knježkojo z Bibersteina, z Khoćeбуza, z Damny, z Torgowa, z Wósporka a dr. Tute zwjazki maju swoje sudnistwa a organizacije (zarjadnistwa), a tući wićazojo su posrědni wićazojo markhrabje. Tež burskich wiecežstwow je cyła syła, wosebje na duchownskich kubłach.

§ 6. Markhrabjo.

Gelbe, Herzog Johann von Görlitz, N. Laus. Mag. I.IX. — Kapras, Právni dějiny II, § 25 a 26.

Janej Zhorjelskemu, bratřej Wjacslawa IV., připadny po Karlowym testamenće 1376 Zhorjelske wójwodstwo, džěl

Delnjeje Łužicy a Branibor. Wón dyrbješe měc w českej krónje wurjadne stejníšćo, hnydom po morawskich markhrabjach. Karlowe wotmyslenje bě najskerje, z tutech krajow tertiojeniturn Luxemburškeho rodu wutworić. Zhorjelske wójwodstwo samo wobsahowaše zhorjelski měšćanski wokrjes (Weichbild) a knježstwa Mužakow, Pjeńsk (Penzig) a Židžin (Seidenberg) a mały džěl žitawskeho hejtmanstwa. Wot Delnjeje Łužicy měješe wójwoda Jan rańši džěl, mjenujcy Gubin, Žemír (Sommerfeld), Pieno (Peitz), Přibrjeg (Fürstenberg), Luboraz (Lieberose) a Hródk. Wot Braniborskeje měješe wot Noweje Marki tak mjenowanu Marku za Wódru (über Oder) hač do lěta 1381; tehdom ju Sigmundej wotstupi; tola lěta 1388 dósta ju wróco a zdžerža ju nětko hač do swojeje smjerće. Wjerchej Janej běchu jeho kraje najskerje jako herbske wícežstwo po mužskim potomstwje přidžělene, a dokelž měješe Jan jenož džowku, wrócihu so po jeho smjerći do rukow Wjacława IV. W titulu mjenowaše Jan wšě džěle swojeho knježstwa pišo so braniborski a lužiski markhrabja a zhorjelski wójwoda. W lětach 1381—88 wuwostaješe titul braniborskeho markhrabje a mjenowaše so za to druhdy markhrabja w Nowej Marcy (Markgraf in der Neumark). We swojich reformach bě přez stawy wobmjezowany, wot kotrychž so zhorjelske na lisćinje z lětow 1329 a 1348, delnjo-lužiske na lisćinu z lěta 1370 a braniborske na tu z l. 1374 powołowachu. Móc zhorjelskeho wójwody bě runja mocy morawskeho markhrabje. Njeměješe potajkim ani pjenježneho a hórskoho regala ani prawa wójny a wukrajnych jednanjow. Runje kaž tamny pak husto woprawdže mjezynarodne (internationalne) wučinjenja zawěraše (činješe), w kotrychž druhdy přispomni, zo so wobsah měri přećiwo Wjacławej IV. Wjacław IV. sam njeprimaše jenož často do wšelakich naležnosćow jeho knježstwa, ale zběraše we nim tež dawki, kaž na př. w lětach 1382, 1386 a 1388. Jan Zhorjelski měješe tež swój d w ó r, na kotrehož čole dwórski mištr abo hofmištr (hovenmester) stoješe, kiž bě druhdy z dobom krajny bohót, a při nim so tež spomina na maršala, kelušnika, najwvyššeho komornika (oberster Kemerer) a předkrajerja mjasa (furschneider). W Janowej kencl, zhromadnej za wšitke jeho kraje, běše kancler a protonotar. Prawidłownje a zwjetša knježeše potajkim we Łužicomaj česki knježež sam a njeposřednje a dawaše so zastupować jenož we wukonjenju swojeje mocy přez wosebiteho zastojnika, najbóle krajneho bohota.

§ 7. Bohot a zbytni zastojnicy.

Lippert, Studien ueber die wettinische Kanzlei u. ihre aeltesten Register, N. A. f. sächs. G. XXIV—XXV. — Seeliger, Das deutsche Hofmeisteramt im spät. Mittelalter, 1885. — Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 1883. — Gelbe, Herzog Johann von Görlitz, 1883. — Jecht, Benesch von der Duba, Landvogt der Oberlausitz, 1369—89. N. Laus. Mag. LXXXVI. — H. B. Meyer, Hof- u. Zentralverwaltung der Wettiner in der Zeit der einheitlichen Herrschaft über die Meissnisch-Thüringischen Lande 1248—1379, 1902. — Neumann, Versuch einer Geschichte der Niederlausitzischen Landvögte, I.—II., 1832—3. — Kapras, Právní dějiny II., § 27, 28 u. 29.

W Budyšinskej zawjedžechu braniborscy markhrabjo hdyž bu jim kraj jako zastawa (Pfand) přepodaty, rjad po přikladže swojeho kraja. Na město stareho hródhrabje stupi krajny bohota (vogt, landvogt, advocatus, iudex territorii, advocatus abo iudex provincialis, krajny bohota). Po džělenju kraja w lěće 1268 běštaj dwaj krajnej bohota, jedyn w Budyšinje, druhi w Zhorjelcu. Wobě zastojnstwje stej w lětach 1317—19 w jednej wosobje zjednočenej. Při zjednočenju cyłeje Budyšinskeje z Čechami bu jenički bohota pomjenowany. W českej kanclii rěkachu jemu Budyški a Zhorjelski hejtman (capitaneus), w kraju samom pak zwosta stare pomjenowanje bohota (fojt). Za Jana Zhorjelskeho buchu na krótki čas w lětach 1388—96 wosebići bohota za Janowy džěl a wosebići za džěl Wjacława IV. pomjenowani. Bohota běše pak jedyn česki pan pak šlezski wjeřch abo pan. Druhdy bu zastojnstwo bohota zapisane. Tak měješe jo zapisane wjeřch Bolek Münsterbergski (1404—06) a tak jo dosta w lěće 1410 Hynek Běrka z Dubeje. Zahe nasta wašnje, zo sebi bohota swojeho zastupnika pomjenowa, podbohota (untervogt, vicecapitaneus) z domjaceho zemjanstwa, kotryž hlownu bohotsku agendu wjedžeše. Wot kónca XIV. lětstotka běštaj dwaj podbohota, jedyn za Zhorjelc a wokolinu, druhi za cyłu zbytnu Łužicu. Běše to powostank džělenja zemje za Jana Zhorjelskeho. Bohota běše zastupnik knjeza zemje, předsyda zhrómadžiznow a najwyššeho sudnistwa, škitaše měř w kraju, postaješe wójsku hotowosć, jemu běchu wšitcy zastojnicy kraja podčísňeni, jemu posłuchachu města kaž w prawniskich tak tež w pjenježnych wěcach, jemu přisłušeše najwyšše financne zarjadowanje w kraju, wón běše zakitowar cyrkwy w kraju, wot časa Karla IV. wudželeše

mjeňše wícežstwa nimo zhromadnych wícežstwow, mješe wícežne sudnistwo, před nim přepodawachu so ryčeřske kubla. Dokelž bohotojo njebuchu z domjacych stawow brani, wutwori so w započatku XV. lětstotka (přeni króc w léce 1404 za čas bohota wjercha Bolka Münsterbergskeho) wašnje, zo bohotojo najpřjedy ertnje a pozdžišo pisomnje stawam slubjachu, zo chcedža jich při wšěch jich swobodach zdžeržeć, a buchu na to swjatočnje najpřjedy w Budyšinje a potom w Zhorjelu přijimani.

We svojim wuwicu běše žitawske bohottstwo budyšskemu podobne. Tam běše bohott w času Přemysla II. předsyda zeňskeho sudnistwa (Landgericht). Za čas, w kotrymž bu Žitawska zastajena (verpfändet), bu bohott ze sudniskeho zastojnika krajny zarjadnik w mjenje zastajaceho knjeza. Bohott zwosta tež po léce 1346, hdyž bu Žitawska zaso njeposředna, jako kralowski bohott. Město Žitawa prócowaše so wo to, tuto bohottstwo do svojich rukow dostać a mješe jo tež woprawdže w lětach 1364—1389 a 1396—1412. W lětach 1389—94 bě město nakhwilnje zastajene panam z Ronowa a 1395 Pytez z Častolovic. Skónčnje dosta jo w léce 1412 Hynek Běrk z Dubeje, kotryž mješe tež budyšske bohottstwo a snadž tež džěl lužiskeho zapisanej. Wón mješe w Žitawje swojeho wosebiteho zastupnika.

Delnjołužiscy bohotojo zwisuja we svojim wuwicu z durinskimi a mišnjanskimi bohottami, kotřiž z krajnych sudniskich zastojnikow (Landrichter) nastachu. Přeni króc mjenuja so w léce 1286 a 1319. W započatku XIV. lětstotka bu jich zastojnstwo z komornistwom zjednočene (advocatus et camerae magister 1341). Hižo we wettinskej dobje so bohott tež hejtman (capitaneus 1341, houbitman 1354) mjenuje, mjeno bohott pak je wšědniše. Za cyłu Delnju Lužicu běše jedyn bohott; jenož w dobje Jana Zhorjelskeho běše za jeho džěl wosebity bohott, kiž bě zdobom w lětach 1370—80 bohott Janoweho džěla Marki jako obrister Landvogt zu Lusitz und obir Oder der Marke. Bohott běše pak domjacy zemjan pak česki pan, kotryž mješe we Lužicy kubla. Hižo w času Wettinow so husto sta, zo bu bohottstwo zapisane. Tež w českej dobje so to wospjeto waše. Stajneho sydla bohott njeměješe; hač do kónca XIV. lětstotka sydleše najhusćišo w městach markhrabi slušacych, wosebje we Łukowje, Lubinje a Žemrju (Sommerfeld). Hakle za Wjacslawa IV. bu Lubin jeho stajne sydlo. Delnjołužiski bohott běše najwyšša domjaca sudniska in-

stanca; wot njeho džěše wotwołanje (appellatio) k wjeřchej, wón měješe prawo khłostać a sudniske plaćizny přijimać, krajny měr škitać, do swójstwa njehibitych wobsedženstwow zapokazować, w sejmje předsydać a zběrać wšelake dawki, wón měješe pod sobu wójsko wasallow. We wetinskej dobje pomhaše jenož k dostaću wiecežstwow, za Wjacslawa IV. wudželeše sam wiecežstwa. Někotre dawki kaž cła, biće pjenjez a židowske wotpláty běchu z jeho zastaranja wuwzate a buchu wot wosebitych zastojnikow zarjadowane, kotřiž direktnje pod kralowskej komoru stojachu. Zastupnik bohota bě podbohot (undirvoit czu Lusicz), l. 1419 přéni raz naspomnjeny a tež bohot mjenowany.

We Budyšinskej žanych zeńskich zastojnikow njeběše. Bohot a jeho zastupnik njeměještaj ani kanclerja. Jenož wuwzačnje wustupuje w léce 1339 notarius d. Johannis regis in terra Gorlicensi et Budissinensi. Njedostatk wosebitych krajnych zastojnikow wujasnja so z džěla z přewahi měšćanskeho žiwjoła (elementa), z džěla z wuwieća stajneho stawskeho wubjerka (staršich kraja).

Tež w Delnej Łužicy běše bohot jenički zastojnik, kotryž nimo někotrych financnych naležnosćow wšitko rjadowaše. Z kónca XIV. létstotka přidruži so k njemu zeński pisar (Landschreiber zu Lusich 1384).

Skónčnje mějachu za Łužicu wuznam tež centralne rjady (Centralämter) w Praze: dwórske sudnistwo we wicežnych prašenjach, komorne sudnistwo w skóřžbach kralej samomu připokazanych, česka kanclija, z kotrejež wukhadžachu krajowske lisćiny (Urkunden), komora za financne prašenja, najwyšše město za pjenjezebijerňju (Münze) a hórnistwo (Bergbau). Tak je kralowska česka rada ze swojej zamožnosću druhdy direktnje, často pak tež indirektnje we lužiskich prašenjach zakročila.

§ 8. Najwyšše sudnistwa.

Knothe, Oberl. Rechtsgesch. 191; Ein Görlitzer Hofgerichtsbuch 1406—23, N. Laus. Mag. LXXIV. — Gelbe, Johann von Görlitz 68. — Neumann, Das alte landding oder Landgericht in der Niederlausitz, N. Laus. Mag. XXXVIII. — Kapras, Právní dějiny II, § 30.

W Budyšinskej stupi přez zarjadowanje krajnych bohotow na město stareho judicium provinciale bohotske sudnistwo (voigtsding, echteding, placitum legitimum, druhdy tež landding, Landgericht). Sudnistwo so 3 króć za léto w Budyšinje a Zhorjelcu wukonješe; předsyda

běše bohót, pozdžišo podbohót abo wot pada k padej pomjenowany sudnik (Landrichter). Wusud wozjewjachu přisažnicy (Schöppen), brani ze zemjanstwa při zemjanskich skóržbach, jednaše-li pak so wo naležnosće burow abo měšćanow, wubrani z burow abo měšćanow. W spočatku słušachu pod sudnistwo bohótow wšitke stawy z wuwzaćom duchownstwa. Pozdžišo pak bu kompetenca zwužšena z wuzamknjenjom městow (prěnje wuzamknjenje Zhorjelca 1303) a nižšich burskich skóržbow. Wyšše burske skóržby pak jemu zwostachu, kaž bu to w léće 1355 jasnje wobtwjerdžene. Zemjanstwo słušeše k tutym sudam z khłostanskimi a civilnymi skóržbami (Wobkrućenje Janowe 1329). Hač bě appellacija wot tutech sudnistwow připušćena, njeje ze žórłow widžeć. Za serbske burske wobydlerstwo bu při woběmaj sudnistwowaj w Budyšinje a w Zhorjalcu wosebite serbske wotdželenje zarjadowane (wendische Landgerichte). Sudnika (Landrichter) pomjenjowaše bohót a přisydnikaj (Beisitzer) běštaj dwaj starostaj (starosten auf dem Lande); kotrejuž zastojnstwo bě z wobsydstwom wěsteho kubła zjednoćene. Po přikładze tuteju sudow běše wyšše sudnistwo (judiciúm) tež za wsy mišnjanskeho biskopa w Hodžiju zarjadowane, hdžež běše rycharť z Hodžija předsyda a hdžež tři přisažnicy ze wsy sudžachu. W započatku XV. létstotka rozpadny dotal jednotne bohótske sudnistwo do dweju džělow: krajne sudnistwo (Landgericht) za burski lud a dwórske sudnistwo (Hofgericht) za zemjanstwo a wíčežne skóržby.

Podobne sudnistwo běše tež w Žitawskej. Předsyda běše bohót, přisydnicy (Beisitzer) buchu w pozdžišim času w runej ličbje ze zemjanstwa a měšćanow brani. Kompetenciju méješe wono za zemjanske, měšćanske a burske wěcy. Dokelž běše bohótstwo w drugej položcy XIV. létstotka najbóle w rukach města, dobuchu měšćenjo w tutym sudnistwje rosrisowacu zamóžnosć.

W Delnjej Łužicy běše najwyšša domjaca instanca sud bohótow (voigtsding). Wo jeho bližšim zložěnj w mišnjanskej dobje žanych wěstych powěsći nimamy. Po zjednoćenju Łužicy z českej krónu bu delnołužiske wobydlerstwo z listom z l. 1370 ze wšěch krajnych sudnistwow, a to kaž w appellaciji tak w evokaciji, wuzamknjene. Wot tuteho časa maju jeničcy rjadne lužiske sudnistwa přislušne (zuständig) býć. Appellacija wot nich ma k českemu kralej a jeho komorje hić. Prawo, rozsud rjadnemu sudnistwu wzać (evokacija), přistoji jenož českemu kralej. Sudnistwo,

bohota zwosta tež w tutym času najwyšša instanca. Předsyda běše bohota abo wosebity krajny sudnik (Landrichter). Přisydnycy běchu zastupnicy wyššeho zemjanstwa (Herren), nižšeho zemjanstwa (Mannen und Knechte), městow (1377) a prelatow. Sudnistwo běše w Gubince (1372) a w Łukowje (1373). Počachu jemu tež landding rěkać abo landgericht, na kóncu tuteje perody tež hofgericht abo Gericht der Herren Stände. Tola kaž nam žórła pokazuja, njeběše žadyn porjad w tutym delnołužiskim sudnistwje. Landgericht běše přenja instanca za wosobinske skórzby njeposřednych delnołužiskich panow a prelatow, za skórzby wyšnosće z poddanami, za skórzby korporacijow (městow) za skórzby wicežnych kubłow a wotwołaca instanca (Appellationsinstanz) za nižše sudnistwa.

§ 9. Sejmy.

Weynart, Rechte u. Gewohnheiten der beiden Marg Ober- u. Niederlausitz I. — IV. 1793—98. — Knothe Oberlaus. Rechtsgeschichte 245. — Seeliger, Der Bund der Sechsstädte in ddr Oberlausitz während der Zeit 1346—1437, N. Laus. Mag. LXXII. — Köhler, Der Bund der Sechsstädte der Oberlausitz 1846. — Neumann, Geschichte der Landstände des Mrgft. Niederlausitz u. deren Verfassung, 1843. — Posern-Klett, Zur Geschichte der Verfassung d. Mrgft. Meissen im XIII. Jahrh., Mitteilungen des deutsch. Geschichtsv. z. Erforschung des väterl. Alterthums in Leipzig, 1863. — Luther, die Entwicklung der landständischen Verfassung in den wettinischen Landen b. z. J. 1485, 1895. — H. B. Meyer, Hof- u. Zentralverwaltung der Wettiner, 1902, st. 14. — Neumann. Über den Ursprung der Niederlausitzischen Landstände, Allgem. Archiv f. Geschichte des preuss. Staates 1837, XIII. — Kapras, Právni dějiny II, § 32.

W Hornjej Łužicy je zakład stawskich poměrow zwjazk šěsćich městow. — W léce 1339 zwjazachu z wobkrućenjom krala Jana lužiske města Zhorjelc, Lubij, Budyšin a Kamjenc — a šlezske: Wrótsław, Hlohov (Glogau), Strělin (Strehlen) a Srjeda (Neumarkt) klatbowy (achtovní) zwjazk na 12 lét. Prjedy hač k wobnowjenju dóndže, bu 21. septembra léta 1346 nowy zwjazk přečiwo rubježnym ryčérjam jenož mjez městami Zhorjelcom, Budyšinom, Kamjencom, Lubijom, Lubanjom a čěskim městom Žitawu wutworjeny. Při wujednanju zwjazka wobdžěli so tež bohota. W léce 1350 bu zwjazk wobnowjeny a zwosta bjez pře-

torhnjenja w płáciwosći. Zwjazk bu indirektnje tež přez privileg Karla IV. z lěta 1355 wobkrućeny, w kotrymž kral wozjewja, zo je dał wšě dwory a hrody krajnych škódnikow spalić a zo so nimaju nowe hrody bjez jeho wědženja twarić. Zdobom bu městam móć data, rubježne sydla nićić. Z toho nastawace zwady ma měščanski sudnik pokojeć. Bohotojo maju měščanow w jich prócowanjach podpjerować. Zwjazk šesći měst bu z tym škitar krajneho měra, a města docpěchu tak w cyłej hornjołužiskej politycy rozsudzacy wuznam. Krajej samomu bu wottud mjeno Šesćiměsta (sechsstätte, hexapolis, přeni raz 1357) date. Lěta 1419 reči so samo wo šesćikraju a šesćiměstach (sechs land- und -städte.) Rěčeše so potajkim we Łužicy wo dwěmaj stawomaj, Land und Städte (zemjanstwo a města). K zemjanstwu buchu wšitcy wobsedźerjo wiecežnych kubłow ličeni. Na nich so spomnina w privilegiju z lěta 1319 w budyškim džělu (barones, nobiles et vasalli.) Porjadnych zhromadnych zeńdženjow wobeju stawow (Stadt- und Landtage) njeběše. Jenož z wurjadneje přičiny wotměwachu so zhromadne skhadžowanja, najbóle w Budyšinje, druhdy tež druhdze kaž w Lubiju, z wobdžělenjom bohotoj abo bjez nich. Zhromadne naležnosće bywachu: přizwolenjo běrnych dawkow, wuhotowanje krajneho brónjenja a wobćežnosće přećiwo bohota. Druhe stawske naležnosće buchu na wotdžělenych zhromadźiznach zarjadowane (Stadttag, Landtag). Běše-li kral w kraju, wotdźerža často skhadžowanu zemjanstwa a měščanskich zastupjerjow na swojim dworje (Hoftage). Druhdy zasy buchu zastupjerjo stawow za kralom do Prahi posłani (ke krónowanju, wujednowanjam atd.). Haj, jedyn čas (wokoło lěta 1419) dźeržeše sebi lužiski kraj w Prazy wosebiteho stajneho zapósłanca. Jako zastupjerjo zemjanstwa wustupuja krajni starši (seniores terrae, territorii, vasallorum, eldistin Manne des landes); jich ličba běše mjez 3—6. Naspomnjeni su hižo 1272, časćišo pak hakle za Karla IV. Wěsteje organizacije a woznamjenjenja jich kompetency njeje. Woleni buchu po jednotliwych wokrjesach (weichbild), kotraž tež w Hornjej Łužicy kaž w Šlezskej zakładnu jednotu při organizaciji zemjanstwa tworjachu.

W Delnjej Łužicy běše w předčěskim času stawski žiwjoł w primitivnych počatkach. Tam běše rozdžěl mjez mócnymi wobsedźerjami wulkich knježstwow a drobnym (małym) ryćerstwom. Prelaći wustupowachu jako samostatny staw a města njemějachu wulkeho wuznama, dokelž

běše wjetšina z nich w rukach panow. Pod knježenjom Wettinow a Wittelsbachow spokojichu so panojo z dawkami z klóštrow a městow; jenož zředka žadachu wot zemjanstwa pomoc (landbede). Stawy džělachu najprjedy na to, zo bychu so přizwolene danje jenož za wěste zaměry wužiwałe (1363). W času přidźělenja Łužicy k českej krónje drje jich móc hišće wulka njebě, přetož njenakhadzamy spomnjenja wo wobkrućenju jich prawow. Za česke knježstwo wuznam stawow rosće. Jan Zhorjelski zhromadźuje stawy swojeho džěla na svojim dworje (1391). Při skladnosći bohotowych sudow wotměwachu so najbóle w Łukowje a Gubinje, abo tež w Lubinje wšelake wuradźowanja stawow. Stajneho sydła sejmow pak njebě. We wobkrućenju privilegijow, kotrež Wjacław IV. w léće 1411 za kraj wuda, su woznamjenjene hižo wšě prelatske stawy (dobryłužski a nowocelski abt a abtissa z Gubina), wobseđerjo wulkich knježstwow su z mjenom mjenowani (z Bibersteina, Ketlic [Dłopjeho], Khoćebuza, Torgowa, Ronowa, Sydowa, Ilburga a Wósporka), potom zbytni panojo a ryćerstwo (Herren, Ritter u. Knechte) a skónčnje rady njeposrédnych městow (Łukow, Gubin, Lubin, Kalawa, Žemř a Grodk). W lisćinje Sigmunda z léta 1414 připóznawa so tutym štyrjom stawam repraesentacija kraja před knježićerjom. A léta 1414 mjenuja so přěni króc na zhromadźiznje stawow powšitkownje štyri stawy: prelaći, panojo, ryćerjo a města. Z tym hakle so započinaja woprawdžity sejmy (Land- und Stadttage), kotrež po hłownym stawje panske sejmy (Herrentage) rěkachu. Zwołane buchu wot bohota (1410). W léće 1408 sćinichu (delnjo-)łužiske stawy same zwjazk ze Šěsćiměstami.

Jako džěle českeje króny wobdžěllichu so stawy tež na generalnych sejmach, kotrež běchu po léće 1355 centralny organ stawow, hačrunjež hakle pozdžišo wjetšeho wuznama dobychu. Druhdy wotměwachu so jenož přiležnostne zhromadźizny wěstych krajinow.

Na zhromadźiznje w Gubinje (1374) běchu česke a braniborske stawy přitomne a zjednoćenje wobeju krajow bu wobzamknjene. Spodźiwne je, zo w českim zwjazku z mohueskim arcybiskopom léta 1366 tworjenym wustupuje rada českeje króny a braniborskeho a lužiskeho knježstwa (mit gemeinem rate, fürsten, groffen, herrn und anderer unserer der cronen und des königreiches von Böhmen und der fürstenthumben zu Brandenburg und zu Lusitz).

§ 10. Provincialna organizacija.

Von Posern-Klett, Zur Geschichte der Verfassung der Markgrafschaft Meissen im XIII. Jahrh., Mitteilungen d. deutschen Geschichtsver. z. Erforschung d. vaterl. Altertums in Leipzig, 1863. — W. Lippert, Wettiner u. Witelzbacher, str. 185. — Kapras, Právní dějiny II, § 33.

W Hornjej Łužicy zhubichu so stare burgwardy hižo w XII. a XIII. lětstotku. Město nich wutworichu so jednotliwe wjetše knježstwa, kotrychž knjez měješe wyšše a nižše sudnistwo a swoju organizaciju (Kamjenc, Mužakow, Woje-recy a dr.) a prawne a sudniske wokrjesy ze sydłom we městach, hdžež bohót (advocatus) sydleše. Tajcy wokrjesni bohotojo, rozeznawajcy so wot bohótow cyłego kraja, mjenuja so w léce 1238 w Budyšinje, Zhorjelcu, Rychbachu, Lubiju a Wósporku. Wokrjesny bohót běše pak tež w Lubanju, kaž druhe žórła pokazuja. Tući bohotojo mějachu podobnu službu, kaž w Šlezskej. Tež jich wokrjes rěkaše Weichbild (districtus). Do prawomocy wokrjesnych bohótow słušeše tež zemjanstwo. Tak běše to w Lubanju we l. 1322 a pozdžišo, hdyž w léce 1402 sebi město same bohótstwo kupi. W Zhorjelcu měješe po privilegiju z l. 1303 měščanske sudnistwo z bohótom za předsydu zemjanstwo sudzić, pozdžišo (1329) bu to jenož na zlóstnika, při njeskutku lepjeneho, wobjezowane. W Lubiju rozsudžeše měščanski sud (1329) skórzby wokolneho zemjanstwa jeho dołhi nastupace. Zwjazk šesćich městow dowjedže wuwice tejele naležnosće do druhich kolijow.

Měščanske wokrjesy běchu w Hornjej Łužicy ze zakładom organizacije ryčeřstwa. Rěči so wo manach (Mannen) w Lubijskim (1348), Zhorjelskim (1466), Budyškim (1467) wokrjesu. Zemjanstwo wuradžowaše po tutych jednotliwych wokrjesach, po nich woleše tež svojich staršich.

W Delnjej Łužicy bě podobny dualismus, kaž w Hornjej Łužicy. Rozdžěl běše jenož tón, zo běchu knježstwa w Delnjej Łužicy wjetše a zo bě jich wjele wjacy. Tute knježstwa tworjachu małe samostatne organizacije, kiž mějachu swoje sudnistwo a swoje zarjadnistwo. W lisćinje z léta 1415 rěči so wo kraju a městu Khoćebuza, wo zjednoćenstwje manow a rady kraja a města Khoćebuza. Jan z Bibersteina, knjez nad Žarowom a Bězkowom, wudawa w léce 1397 lisćinu z radu svojich staršich, manow a wěrných. Te džěle kraja, kotrež žanomu tajkemu kježstwu njeslušachu, tworjachu wokrjesy (Weichbild, dis-

trictus), kotrymž hižo w času Wettinow a Wittelsbachow wokrjesny bohót předstoješe, kajkehož w Gubinjce (1347), Lubinjce (1363), Gólišynjce (1363), Žemrju (1350), Běžkowjce (1335) nakhadžamy. W lisćinje z lěta 1336 mjenuje so Žarow jako kraj we Łužicy a jako lužiske wokrjesy (Weichbilde) Łukow, Gubin, Luboraz, Grodk, Grabin (Finsterwalde), Zły Komorow (Senftenberg), Kalawa, Khoćebuz, Drjowk (Drebkau). W času knježenja wjeřcha Bolka nasta wašnje, tutych wokrjesnych bohótow tež purgrabjow (purgrav) abo hejtmanow (capitaneus) mjenować. W času čěskeho knježenja rěči so w lěće 1394 wo Łukowskim bohótskym, w kotrehož wobwodže wěsta wjes leži, a w dwěmaj lisćinomaj z lěta 1397 mjenuja so Łukowski, Lubinski a Kalawski wokrjes (Weichbild) a rěči so wo purkrabjach abo bohótskych. Prawne stejišće a móć bohótow runatej so šlezyskim wobstejnośćam. Kajki pak jich zaměr ke krajnemu bohótskemu bě, njeje jasne. Dualismuz provincialneho zarjadnistwa bě w Delnjeje Łužicy tak wótry, zo je to tež z privilegija Wjacława IV. z lěta 1411 a z landfrida lěta 1422 widjeć. W přěnim mjenuja so najprjedy knježstwa knjezow a prelatow z mjenami a potom zhromadnje zbytnje stawy (Stände) a bjezposrědne města. W druhim su pod zhromadnym woznamjenjenjom Herren, mannschaft, staedt und lande, die zu den Landen gehören, mjenowani najprjedy z mjenom knježa ze swojimi knježstwami (jědnaće) potom manoj a města Łukow, Grodk, Lubin a Kalawa' Nowocelski abt, manoj z wokoliny Lubina (in der Krumen Spree), na Lubuši (an der Lubbüst), w Gubinskim a Gólišynskim sudnistwje. Při tym so poměr knježstwa a krajow stajnje přeměnješe z mnohimi zastawkami (Pfand) a zapisami městow tež z wokolinu abo jich jednotliwych džělow do privatnych rukow.

§ 11. Města.

Tschoppe-Stenzel, Urkunden-Sammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte in Schlesien u. Oberlausitz, 1832. Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 1896. — Baumgärtel, Ratsverfassung und Ratslinie der Stadt Bautzen, 1901. — Jecht, Bewegungen der Görlitzer Handwerker gegen den Rat bis 1396, N. Laus. Mag. LXXXIV. — Kretschmar, Die Entstehung von Stadt und Stadtrecht in den Gebieten zwischen der mittl. Saale and der Lausitzer Neiße, 1905. — Schwarz, Die Anfänge des Städtewesens in den Elb- und Saalgegenden, 1892. —

Jentsch, Der Übergang des Gubener Erbgerichtes an die Stadtgemeinde, Niederlaus. Mitt. VII. — Mielke, Die Märkisch-Lausitzische Stadt, A. IX. — Hoffmann, Ostdeutsche Stadtanlagen, 1907. — Jatzwauk, Die Bevölkerung und Vermögensverhältnisse der Stadt Bautzen zu Anfang des XV. Jahrhunderts, 1912. — Kapras, Právní dějiny II, § 34.

W Hornjej Łužicy běchu nimo 5—6 krajnoknježskich městow, w českim času kralowske města mjenowanych, tež někotre poddane města, z kotrychž bu Kamjenc w léce 1318 krajnoknježske. Organizacija běše Saksko-Magdeburkska, ale jenož Zhorjenc dosta w léce 1303 swoje prawa z Magdeburka samoho. Wšě mjeńše města mějachu organizaciju kaž Budyšin. Wšudžom běchu najprjedy šołtojo (schult-heißen, sculteti, indices hereditarii), na příklad w Budyšinje 1262—1296, w Zhorjencu 1322 a druhdže. Nimo tutech běchu bohotojo (advocati) abo purkrabjo (Burggrafen) za wyšše sudnistwo; tak so 1238 mjenuja tajcy bohotojo w Budyšinje, Zhorjencu, Lubiju, Rychbachu a Wósborku. Běše tež při tom najhlowniše prócowanje městow, wot tutech zastojnikow so wuswobodzić. W běhu XIV. a XV. létstotka so to wšěm městam poradzi. W Budyšinje buchu měšćenjo hižom 1307 ze sudniskeje mocy bohota wuwzaći. Lubaň kupi sebi bohottstwo 1402 a herbske sudniske prawo 1427, Lubij 1421, Zhorjenc dosta zastawu na njo 1389—91.

Kaž we wšěch po Saksko-Magdeburkskim prawje organisowanych městach, rozeznowachu so tež tu přisydža abo ławnicy, (scabini, Beisitzer) a přisažni abo přisažnicy (consules, Geschworene). Starše zarjadowanje su přisydža, pozdžišo přińdžechu k nim jako gmejnsy zastupjerjo hakle přisažnicy. We Zhorjencu namakaju so přisažni hižo 1298, w Budyšinje 1296. Woni z přisydami hromadže tworjachu radu. W XIV. létstotku postaji so ličba přisažnych na 12 a přisydow na 7. Kónc XIV. létstotka nakhadžamy tež hižo měšćanostu, tak w Zhorjencu 1298, w Budyšinje 1296.

Zwady mjez starozasydlenymi a rjemjeslnikami běchu we wšěch hornjołužiskich městach. W Budyšinje docpěchu rjemjeslnicy w léce 1391 to, zo měješe so rada z 13 sobustawow tworić, mjenujcy z měšćanosty, 6 patricijarjow a 6 rjemjeslnikow. Z měšćanostu měješe jene léto być patricijař, druhe rjemjeslnik. Kóžde léto wotstupi 6 sobustawow rady. Nowi buchu přez wosebity wólbny wubjerk woleni. Tute narunowanje pak dołho njetraješe. W létach 1405—8 zawjedžechu porjadki (Zünfte) wosebity regiment, kotrehož scěhwk bě, zo rada wólbne prawo zhubi. Po

lěće 1408 postaješe radu kral sam. Hakle 1412 zawjedže wón wólbu z nowa. We Zhorjelu njemějachu zwady rjemjeslnikow z lěta 1390 a 1405 ani tutych nakhwilnych wuspěchow. W mjeńšich městach mějachu rjemjeslnicy skerje plaćiwosć. Tak běše w Kamjencu nimo rady wot lěta 1377 wubjerk rjemjeslnikow (Vorrat), kotryž so wo to staraše, zo by so rjemjeslnikam w radže křiwda njestała. Podobny wubjerk běše tež w Lubiju, hdžež ze 4 staršich a 8 mištrov wobstoješe.

W Delnjeje Łužicy nakhadzamy wjetše města powšitkownje hižo z XII. lětstotka (Lubin, Gubin). Krajnoknježske města přińdžechu tam často do rukow knjezow. Tohdla wumocowachu sebi někotre z nich privilegije, zo njebychu byle zastajowane (verpfändet) nikomu z wuwzaćom wjerčej (Gubin 1298, Łukow 1301). Organizacija běše podobna, kaž w Hornjeje Łužicy a Šlezskej. Najstarše wudželenje Magdeburkskeko prawa je to za Gubin (1225). Na čole města stoješe w spočatku šořta (we Łukowje 1298, w Gubince wokoło 1300), kotryž bu pozdžišo bohota, tež burkhrabja abo hejtman mjenowany. Druhdy běše bohota herbske abo dobjerniske (w Gubince). Hdych města tele bohota dostachu, za to nimamy w lisćinach powěsćow. Druhdy spomina so na bohota tež pozdžišo, kaž we Łukowje w lěće 1422 abo w Gubince, hdžež sebi hakle 1479 na njo předkupne prawo dobucha. Druhdze zwisowaše z wosobu měščanosty, tak we Žemrju 1398. Přisydnicy sudu běchu ławnicy (Schöppen). Pódl nich wuwichu so přisažni, na kajkichž so w Gubince přeni króć 1309, w Žemrju 1315, we Łukowje 1345 spomina. Měščanosta mjenuje so we Łukowje w lěće 1399 a w Kalawje 1410. Wo zwadach wo měščanske knježstwo mjez starozasydlenymi a rjemjeslnikami nam ničo znate njeje.

W knježskich městach wobeju Łužicow běše cyla organizacija poł wjesna poł měščanska. Sudnika, radu a přisydow pomjenjowaše knježk, kotryž tež městu privilegije wudželeše. We wšech wažnych padach běše knježk wězo na přihłosowanje krajneho knjeza zwjazany.

Měščanjo njewobmjezowachu so jenož na měščanske ležownosće, ale prócowachu so tež, swobodne abo ryčeřske zamoženje nabyć, kotrež pak wot časa nabyća za měščanskę plaćeše. Tajkich kubłow naby Budyšin, Zhorjelc, Łukow, Grodk, Lubin, Gubin a druhe města. Wobsedženstwo tutych kubłow bu swobodnym městam z časami wobkrućene, na přikład w lěće 1411 Łukowej a Grodkej.

Měšćanska komora měješe hłowne dokhody z płaćenja měšćanskich ležownosćow. Pódlu toho hišće ze samsneho zamoženja, dale z klamow, kupjelow, wot židow, z čla, ungelta, torhojšćow, z překupskeho domu. Tež płaćeše so z warjenja a korčmarjenja z piwom. Skónčnje wobstoješe hišće cyły rjad drobněšich dokhodow (zwončenje, woda, wahi, gmejske konje a t. d.).

§ 12. Wsy.

Tschoppe-Stenzel, Urkundensammlung zur Gesch. d. Ursprungs der Staedte in Schlesien u. Oberlausitz, 1832
Kapras: Právní dějiny II. § 35.

W organizaciji wsow rozeznawany wsy po słowjanskim domjacym prawje (nic slavorum) a po němskim prawje (nic teonium) ius emfytenticum.)

Organizacija słowjanskich wsow měješe swój zakład na starych wašnjach. Wyšnosće mějachu tam dosć swobodneje wole. W tutech wsach běchu předstojícíerjo Županojo (zeniores abo aelteste) kiž k swojej wyšnosći we wíčežnym zwjazkn stojachu. W němskej dobje su woni sudnicy a zarjadnicy nawjesneje a pjenježneje (financneje) policije (zběraju wjesne a knjejske dawki). Khodža na šud sudzić jako přisýdža abo ławnicy we słowjanskich skórzbach. Župan běše pak za jenu pak hromadže za někotre mjeńše wsy. W poslednim padže běše jeho zastupnik we wsach, hdžež njesydleše, wícz (withasius), kotryž běše tež we wíčežnym zwjazku a kotryž jenož někotre prawa (Funktionen) župana wukonješe. Jako so mjeno župan zhubi, stupi na jeho městno druhe, kotrež bu z wíčežneho počaha župana wzate. Město župan rěkachu jemu leno-sudnik (Lehnrichter) a w tutej swojej podobje přeńdže tež do wjetšeho džěla kolonisowanskich wsow lužiskich.

Němscy kolonisěci buchu hnydom wot spočatka wuwzaći (exempti) wot wšelakich zjawnych brěmjenjow, wot wšelakich dawkow a wot porjadnych sudow. Tak dołho hač bywaše kolonisacija na krajnoknježskej zemi přewjedžena, buchu tute wuwzaća zasydlencam, hewak pak wyšnosći dawane. Wyšše zarjadnistwo (Verwaltung) a sudnistwo zdžerža sebi tu wjerch a wukonješe jo we Łužicy z krajnozemskimi bohotami. Při zasydlenju buchu zhromadne wučinjenja zapisane, z kotrymiž bu tež organizacija tutech burow na němskim prawje sedžacych postajena.

Na jich čole steješe sudnik. We woběmaj Łužicomaj mjenowaše so stajnje šolta (scultetus, schultheis, pozdžišo tež iudex hereditarius, Erbrichter). Šoltowstwo je herbske (Erbschulze, Lehnschulze). Bo swojej powazy zjednoća tuto zastojnstwo wjesneho sudnika přenjtne troyu hódnosć abo dostojnosć. Rychtař-šolta je zastojnik krajoknjeza, w jeho mjenje wukonja sudnistwo, jemu je porjadnje winowaty wojeřsku službu a za njeho zběra wěste dawki. Dale je zastojnik wyšnosće, kotruž wosebje we pjenježnym nastupanju zastupuje, a skónčnje je nawjedowař wosady sameje, tak daleko hač ma tuta samozarjadowanje. W jeho wosobje zjednoćeše so sudniska-, zarjadniska- a pjenježniska móc. Wjesny sudnik měješe jedne abo tež někotre swobodne lena (Hufen), džěl sudnych pokutow, druhy swobodny młyn, korěmu, prawo khlěb pjec, skót rězać a podobne.

Nimo sudnikow běchu na wsach přisydža abo ławnicy (scabini, schöffen, iurati) Po wulkosći wsy bě jich 4—7. Ze žórłow njeje jasne, hač jich gmejna woleše abo wyšnosć pomjenowaše. Přisydža mějachu nimo sudnistwa tež zarjadowansku (administrativnu) móc.

Nawopak pak w tutych němских wsach nimaš žanych přisažnych we zmysłu měšćanskich přisažnych. Němcy wosadni prócowachu so wšudžom, sebi, kaž w měsće, tak tež na wsy samozarjadnistwo wutworić. Tohodla spomina so w přěních časach na wjesne zhromadźizny (burding, concilium sculteti), tola trajaceho wuspěcha wjesni kolonisić njedocpěchu. Nižše sudnistwo bu drje wjesnemu sudu přepodate, tola njeběše to autonomny organ, ale organ wjeřcha abo wyšnosće. Rychtař-šolta bu wot wyšnosće pomjenowany abo běše herbski, tohorunja namrěwachu swoje zastojnstwo tež přisydža-ławnicy. Jenož hospodařske wěcy wjesnjanow buchu jim jako zjednoćenstwu (korporaciji) připokazane. Tohodla tež njeje móžno, wo wjesnej autonomiji powšitkowje rěčeć; dale dyrbi so tuta autonomija na hospodařske zjednoćenstwo wjesnjanow wobjezować. A tež potom stoješe na čole wosadnikow wyšnosćeński sudnik.

Wužitk a lěpšota němских wosadnikow dla wuwzaćow, knježeřskich dawkow, organizacije sudu, samozarjadnistwa. byrnjež tež wobmjezowaneho, wjedžeše domjace (serbske) wobydleřstwo k tomu, zo by hladało, sebi na tosame wašnje swój poměr k wyškosći zarjadować.

W druhej połojcy XIV. lětstotka započinaše so hižom wšudže wjesna organizacija přeměnjeć. Zamóžnosć wyšnosće stupaje na wšěch stronach. Hižo bu na to

pokazano, zo buchu wuwsaća tam, hdžež so kolonisći na privatnej ležownosći zasydlichu, wot wyšnosće sameje wudželowane. W XIV. lětstotku přińdžechu z wjetša tež te wsy, kotrež prjedy na krajnoknježskej ležownosći ležachu, do rukow wyšnosće (přez dar, zapisk a p.). Krajnoknjez wzdawa so z dalšimi privilegijemi w tutej dobje tež stajnje wyššeho sudnistwa, kotrež sebi wyšnosće we samsnym zarjadowanju wobkhowaju. Wukonjeju jo pak samo pak přez zastojnikow (arcybiskopskich podkomornikow, klóštrskich bohotow, knježkow, pozdžišo purkrabjow abo hrodowskich hejtmanow.

Wunošk toho je, zo bu tež šolta jenož wyšnosćinski organ. Tohodla so tež wyšnosće wo to prócowaše, na šoltowstwo najwjetši wliw dobyć. Herbske šoltowstwa so přeměnjowachu so dospołnje wot wyšnosće wotwisnych leno-šoltowstwow (lehnrichter).

§ 13. Sudy.

Schultz, *Gesch. der Ober- und Niederlausitz I.* 576. — Knothe, *Rechtsgesch. Oberlaus. div. loc. (tu a tam)* — Schönwälder, *Die hohe Landstrasse, Das Lausitzer Fehmgericht, N. Laus. Mag. LVI.* 359. — Seeliger, *Bund der Sechsstädte, Das Fehmgericht, tež tam LXXII.* 11. — Knauth, *Historische Nachricht von dem Fehmgericht in der Oberlausitz, 1765.* — Bötticher, *Die Rügengerichte in Görlitz u. Löbau, N. Laus. M. LXXIII.* — Korth, *Zur Geschichte der Fehmhandel in der Oberlausitz, tež tam LVIII.* — Neumann, *Das alte landing oder Landgericht in der Niederlausitz, tež tam XXXVIII.* — Jentsch, *Der Uebergang des Gubener Erbgerichtes an die Stadtgemeinde, Niederlaus. Mit. VII.* — Kapras, *Právní dějiny II.* § 36.

Zasada sudniskeje organizacije je, sudy za jednotliwe stawy tak wutworić, zo njeby nižši staw wo wyšším sudžil. Jenož druhdy njezozsudžuje wosobna, ale wěcna kompetenca. Tak nastanu ze sudow bohotow zemjanske sudy (wo nich wjacy we § 8), za duchownych biskopske sudy, za měšćanow měšćanske sudy, za burow wjesne a wyšnosćinske abo knježke sudy. Někotry čas žiworichu tež hišće wokrjesne sudy. Ze sudow z wěcnej kompetencu mjenujemy hórniske a wičežne sudy, kaž tež femy a z nimi zwisowace porokowanske sudy (Rügengerichte).

Za duchownych běše (po 1252) porjadny sud biskopski abo konsistorialny sud, kotrehož předsyda bě pak biskop sam pak generalny vikar. We XIV. lětstotku bu jeho kompetenca khětro powjetšena a hačrunjež njebu

w počnem wobsahu, kaž sebi to kanoniske práwo žadaše, připóznata, bě tola jara wobšěrna. Sem słušachu nimo skórzbow duchownych (*immunitas personalis*) tež prawoty abo skórzby wo cyrkwínske kubla a práwa (*immunitas realis*), prawoty wo lichwje a lichowarstwje, prawoty wudowow, syrotow a khudych; patronatske prawoty, dale prawoty wo testamentach do-cyła a wo zawostajenstwje po duchownych, skórzby patronatne a prawoty mandželske.

Krajske sudy w Hornjej a Delnjeje Łužicy běchu tež w XIII. létstotku sudy wokrjesnych bohotow ze sydłom w městach. Z nastaćom krajnych bohotow jako centralnych zastojnikow a jich sudow, a z nastaćom eximowaných (wuwzaćnych) knjejestwow spadowachu sudy wokrjesnych bohotow, a hdyž běchu města tele bohotstwa do swojich rukow dostałe, zhubi so jich wažnosć do čista.

Měšćánske sudy mějachu ze spočatka skoro stajnje jenož mjeńše skórzby rozsudzować (*causae minores*). Na nich sudžeše měšćánski bohót ze 7 ławníkami. Tućí buchu wot spočatka wot wyšnosće pomjenowani, pozdžišo wot rady woleni z wjetša na jene léto. Wyšše prawoty (*causae maiores*) přisłušachu najprjedy k sudam wokrjesnych bohotow, pozdžišo k sudej krajneho bohota. Po času hakle přeńdže w jednotliwych městach tež wyšše sudnistwo do měšćánskich rukow.

Kompetenca měšćánskich sudow počahowaše so:

1. na wšě měšćánske wosoby;
2. na městske ležownosće, ke kotrymž so we Łužicach powšitkownje tež wšitke kubla, městu abo měšćánam z wonka města słušace, ličachu;
3. na w měsće wobeńdžene khłostánske skutki, bu-li zlóstnik při čim popadnjeny (Budyšin 1282, Zhorjelc 1301);
4. dolha dla móžeše tež zemjan so w měsće před sud žadać (arrest).

Měšćánske sudy bjerjechu swoje powučénja w Hornjej Łužicy pola suda w Budyšinje a w Zhorjelcu, w Delnjeje Łužicy w Gubínje a w Lukowje. K tutym wyšším sudam stawachu so tež powolanja. Dalše powolanje pak džěše do Magdeburka.

Wjesne sudy maja we słowjánskich a kolonisaćnych wsach wšelaku formu (stwórbu). We słowjánskich wsach sudža mjeńše skórzby županojo, wyšše słušeju k sudej bohota. W kolonisaćnych wsach sudža 2—4 přisažni pod předsydstwom šoľty. Hdyž wyšnosće tež wyšše sudnistwo

nabychu, wutworichu sebi wyšnosćinske sudy za cyłe knježstwo, kotrež w běhu lěta z wjetša tři posedženja (dreiding) pod předsydstwom knjeza abo jeho zastojnika wotměwachu. Wobćežować přećiwo wyšnosćam móžeše so pola bohotowego suda.

Hórniske sudy nimaju we Łužicy wulkeho wuznama, dokelž tam wulkich hórnikow njebě. Běchu po Iglawskim prawidle organisowane, přetož powołanje wot nich poda so kaž wšudžom druhdže w čěskim kralestwje do Iglawy.

Wićežne sudy běchu we Łužicomaj najprjedy sudy bohotow, pozdžišo dwórske sudy (hofgericht). Pódlu tutech běše tam cyły rjad mjeńšich wićežnych sudow, tak w Hornjej Łužicy w Kamjeńcu, w Delnjej Łužicy w Khoće-buzu, Žemrju, Žarowje a Bezkowje.

Wosebite sudy su lužiske femy (Fehmgerichte) jako sudy měra. Prěni raz spomina so na femy w léće 1337. Wuraznje wobkrućuja so hakle w léće 1381. Hłowne jich skutkowanje pada do doby knježenja Karla IV. a Wjacława IV. Femske sudnistwo běše přenjatnje w rukach městow, pozdžišo bu na čolo tuteho suda postajeny zemjan (1390 Časław z Gersdorfa), mjez tym zo so přisydža tež na dalše z měšćanow bjerjachu. Wot spočatka bě jich sydło najskerje w Lubiju, pozdžišo pak wukonjachu so w kotrymž-kuli měsće šesćiměstow. Jich nadawk bě, na bjezstrašnosć a pokojnosć w kraju kedžbować a wustupować přećiwo ludžom ju łamacym kaž rubježnym ryčerjam krajnym dundakam (Landstreicher), rubježnikam a přećiwo wšěm skutkam, kotrež puće njewěste činjachu, wosebje přećiwo mordařtwu, rubježnistwu, přemocy a druhim złośćam. Sčěhwk tuteho zarjadowanja běše wudaće klatby (Acht) w cyłym kraju přećiwo zasudženym. W léće 1419 spomina so na tele sudy posledni raz. — Připrawa k femam sta so přez woznamjenjenje złośtnikow na tak mjenowanym poročnym sudže (Rügegericht), kaž wo nich wosebje w Zhorjelcu z instrukcije lěta 1418 wěmy. Woleštaj so tam tehdy dwaj zastupnikaj města, ke kotrymajž dwójcy wob lěto rychtarjo a přisydža a, hdžež tajkich njeběše, starši z gmejny přikhadžachu, zo bychu wo bjeztrašnosći we swojej wsy rozprawu podali a wěste njeskutki wozjewili (roup, brant, mortbrant, mort, diebe, kelensneiden. struchdiebe, kirchbruche, behausere, hegere, pflug-roubere). Někotre z nich (roup, brant, mort, mortbrant,) mějachu so femam přepodać, zbytnje pak porjadnym sudam. Wo podobnych sudach spomina so 1390 tež

w Lubiju, jenož zo tam njesu z připrawu za femy, ale direktnje rozsudzacy sud (7 přisydow, městski a dwórski sudnik ze zemjanstwa wsaći) za civilne a kriminalne naležnosće.

§ 14. Wojeřstwo.

Knothe, Das Landeswappen der Oberlausitz, N. A. f. sächs. G. III. — Kapras, Právní dejiny II. § 37.

Wojeřska organizacija tuteje doby njeběše wulka, Wójsko zestajowaše so z třoch dželow: z wićežnikow. z krajneje hotowosće (Landesbereitschaft) a z mzdarjow (Söldner). Wićazoj abo wasalajo služachu na konju. Města dodawachu pak postajenu ličbu wobronjenych ze swojich sobustawow pak tež ličbu mzdarjow.

Winowatosć wobaranja běše mjez krajemi k českej krónje słušacymi wzajemna. Za Hornju Łužicu scěhowaše to z inkorporacije, za Delnju Łužicu pak bu tuta winowatosć přez wosebite wučinjenje stawow w l. 1374 připóznata. Wójsko zwolać běše prawo krala, kotryž tež wjednikow pomjenjowaše. Łužiski wojeřski kontingent zhromadowaše so zwjetša pod swojim bohodom a pod krajnej khorhoju, na kotrejž běše krajne znamjo (Wappen). W Hornjej Łužicy počachu jako zhromadne krajne znamjo wužiwać. Woznamjo města Budyšina: zlotu murju z cakatej kromu w módrym polu. Delnja Łužica měješe w znamju čerwjeneho woła zwopredka na prawo wobročeneho, w slěbornym polu.

Taktisku jednotu we wójsku tworješe ryčeř ze swojej družinu (glewe). Knjezojo wojowachu pod swojimi khorhojemi, mjeňši wićazoj abo lenikojo po krajach, měščanski kontingent pod měščanskej khorhoju. Wo sylnosći tehdyšeho lužiskeho wójska nimamy žaneje powěsće. Hač do husitkich wójnow běchu bitwy jenož bitwy čežkich jězdnych. Čežkich třělbow so w bitwach njewužiwaše, hačrunjež je wot kónca XIV. lětstotka hižom znajachu. Jenož k woblēhowanju a k wobaranju nasypow mējachu bombardy a terrasnicy. Wo zastaranje z jědzu staraše so wójsko samo.

Wot XIII. lětstotka twari so we Łužicach wjele twjerdych hrodow k lepšemu škitkej kraja. Tež města dostawaju nowe wobhrodzenja. Hišće w léce 1311 měješe Gubin jenož nasypy a drjewjane wobhrobzenja. W XIV. lětstotku twarjachu so wokoło wjetšich městow wšudžom kamjentne wobhrody.

§ 15. Hórnistwo.

Edelmann, Zur Geschichte des Oberlausitzer Bergbaues, N. Laus. Mag. LII. — Ermisch, Das sächsische Bergrecht des Mittelalters, 1887. — Kapras, Právní dějiny II. § 38.

Podklad hórnskich abo podkopskich zasadow je w čěskieh krajach z džěla hórnski podkopski regal, z džěla swoboda dołowanja (Grubenbetrieb).

Při podkopskim regalu rozeznowa so wobsedžeńske prawo ležownosće wot wobsedžeńskeho prawa wuwzatyh kowow (mineralijow) a tute poslednje twori samostatne prawo, wěstej wosobje přisłušace (knjez regala). Regalny knjez wudžěla prawodołowanja (Recht zum Grubenbetrieb), dostawa dawki (urbura), wudawa hórnski abo podkopski porjad, stara so ze swojimi organami wo zarjadowanje podkopkow a wo sudnistwo nad nimi.

We woběmaj Łužicomaj móže so podkopski regal, podobnje kaž w Mišnjanskej a Braniborskej, jenož z privilegijow němskich kralow wotwodžować, kotrež kaž Wettinojo, tak tež Askanojo dóstachu. Njeměješe to skónčnje wjetšeje wažnosće, dokelž běchu podkopki we woběmaj Łužicomaj jenož snadnje wuwite.

Druhi zakładny džěl hórnskeho abo podkopskeho prawa, swoboda podkopowanja (Bergbau betreiben) wutworješe so pomalku. Zwoprědka móžeše jenož wobsedžer podkopkow dołować, trjebaše pak k tomu spožčenje wot regalneho knjeza. Sam pak móže tutu dowolnosć zaso přenjesć na namkarja, wuměniwši sebi wěste dawki, škit a zarjad (Grundherrliche Vogtei).

Tute wašnje zhubja so hižom w Iglawskim prawje. Po nim je pytanje swobodne, dowolnosć wudžěluje regalny knjez direktnje namkarjej. Wobsedžerjej ležownosće zwostawa jenož wěsće postajeny podžěl na wunošku. Při měrjenju pola wuměritej so wobsedžerjej dvě knjejskej lenje, nimo toho dóstawa wón třěčinu kralowskeho wosmeho džěla (urbury) a ma $\frac{1}{32}$ abo herbski džěl (Ackerteil).

Zwužitkowarjo abo nakładnicy hór běchu w staršim času hórnicy sami. Pozdžišo pak so woboje rozesnawa. Hórnicy abo kowukoparjo wukonjachu džěla, nakład hór mějachu kwerkarjo (gewerkmanjo). Tući běchu někotři hromadže a tworjachu čěžařstwo (Gewerkschaft). Jednotliwego prawo běše džěl (tále, pars). Zakład džělenja běchu štyri šěsčhodžinske džeńske šichty, a tež nakład na kóždu

šichtu mějachu 2, 4, 8 kwerkow a z tym tworjachu so 8 16, 32 dželow.

Rozdželenje na 32 dželow je w XIV. lětstotku najwšedniše. Postup při zakładowanju hór bě po starym Iglawskim prawje tón, zo bě dowolene, na cuzym za kowami pytać, tola bu zdalenosć tutech ležownosćow k dobywanju kowow na jedne hórniske leno postajena. Štóz tajku hórniku žiłu namaka, tomu wuměri so hórniske polo jako swójske nuknictwo. Sydom lenow dosta namakař, 2 lenje kral a 2 městna (naměstna) gmejna. Změrki (Überschar) słušachu městej. Zakonik Wjačława II. někotre z tutech postajenjow přeměni, někotre pak hišće wudospoľni. Po nim bě dowolene, tež na hač dotal njeměrjenym polu, hižo w zdalenosći jednoho hórniskeho saha (Klafter latrosah- $3\frac{1}{2}$ łohča a 3 ćole abo palcy pražske) dolować (rudować, kowować t. j. za rudu abo kowami ryć). Namaka-li zaběrač žiłu, woznamjeni to urburarjej (Landessteuereinehmer von Bergwerken) a tutón připokaza jemu kućišćo (městno k dobywanju kowow) w předběžnym přewostajenju.

Wudobyta ruda bu přepalena a wuda-li štwórc hriwny nad nakład, móžeše zaběrač žadać wo definitivne přidželenje (Mutny-mutowanje) přewostajeneje ležownosće a wuměrjenje hórneho pola. Tele polo na dołhosći měrješe (wobsahowaše wuměrjene) po prawej stronje rumpala $3\frac{1}{2}$ lena namakarjej, leno kralej, leno městu a leno wobsedźerjej (panske leno). Na druhej stronje runje tak. Na šěrokosći měrješe so na ležatej stronje (lint liegendes) jene leno a na wisatej (haut, hängendes) $3\frac{1}{2}$ lena. Njebě-li móžno, na jenej stronje dospoľnje měrić, přida so to na druhej stronje. Změrki so přicpěchu (wozjewichu jako přisłušnistwo) urburje.

§ 16. Finanene zarjadowanje.

Scheuner, Die Münzen der Stadt Görlitz, Z. f. Numismatik XVIII.; Zwei Bücher aus der Görlitzer Münze, tež tam XIX. — Knothe, Zur Geschichte des Münzwesens in der Oberlausitz, Blätter für Münzfreunde 1890. — Falke, Bete, Zise und Ungeld im Kurfürstentum Sachsen bis 1485. Mitt. d. kgl. sächs. Vereins f. Erforschung vaterl. Geschichtsdenkmale 1869. — Kapras, Právní dějiny II. § 39.

Zakład hospodařstwa su kralowske kubła. W Hornjej Łužicy běchu ke kralowskej komorje přilčene tež wšitke wiecežne kubła; z nich buchu plaćene wěšte dawki, a to na Zhorjelsku po privilegiju z lěta 1341 wot lena

(Landhufen) 6 grošow, měra (čě. mira) žita (rožki) a 2 měrje wowsa, na Budyšinsku po privilegiju z lěta 1345 wot lena 12 grošow, měra žita (rožki) a 2 měrje wowsa.

Ke komorje ličachu so tež města. Z nich buchu plačene porjadne a wurjadne dawki. Porjadne plačenje městow rěkaše renta (Rente, Gulde). Budyšin plačeše 80, Zhorjele 120 a najmjenje Lubij 20 kop. — Nimo toho zběraše so wurjadny dawk (berna, bede), za kotryž w lěće 1364 hornjołužiske města zhromadnje rukowachu. Lěta 1364 bu na njón plačeno 1000 kop, 1375 hižo 1500 kop.

Tež klóštry, kotrychž wobsedźeństwo bu do komorneho zamoženja ličene, plačachu najprjedy wurjadnje a pozdžišo porjadnje wěste dawki.

Nimo toho měješe komora rjadu regalijow, wosebje cłónski, horniski (hlej § 15.) a mincowy.

Cłónski. regal zrosće w času Lüksemburkow z móc-njenjom wikowafstwa (překupstwa). Cło plačeše so z dowoza (Einfuhr, z wuwoza (Ausfuhr) a z přewoza (Durchfuhr) tworow. Cłonicy běchu na mjezach a wosrjedź kraja. W formje cła plačachu so tež wikowne dawki (teloneum forense) a ungelty, to su akcizy, zběrane wot tworow, kotrež so do města přiwjezechu. Tute poslednje dawki dostachu někotre města do svojich rukow (Budyšin 1282, Zhorjele 1298). —

W mincowstwje (biću pjenjez) nastachu wulke přeměnenja. W Hornjej Łužicy buchu w braniborskim času w Budyšinje a w Zhorjelu brakteaty bite. Lěta 1310 pak Budyšska minca zańdže; tehdom rěči so mjenujcy posledni króc wo Budyšskich pjenježkach; pozdžišo spomina so jenož na zhorjelsku mincwarňju. Tuta přeńdže za čas Jana do rukow města a bu tutomu 1356 přez Karla IV. wobtwjerdžena. Nimamy pak dopokazow, hač so tu docyła pjenjezy bijachu. Přetož w Hornjej Łužicy knježeše čěski groš. Móžno džěn je, zo běchu, jeli so tu docyła pjenjezy bijachu, jenož drobne pjenjezy.

W Delnej Łužicy běše runje tak. Tam wužiwachu so w XIII. lěstotku Freibergske pjenjezy (po wazy Łukowskej), w XIV. lěstotku pak — potajkim prjedy hač Łužica k Čecham přińdže — čěske groše. Drobne pjenjezy bijachu sebi někotre města same na zakładže privilegijow, kaž Gubin (1309, 1319) Łukow (1382) a Žemř (1397, 1411).

Wurjadna pomoc běše berna. Wo zasadach, kak so berna (beda) we Łužicach zběraše, wjele njewěmy. W Hornjej Łužicy slubi Jan Budyšinskej w lěće 1319, zo

njebudže bernu zběrać. — Berna bu we wěstych časach zběrana z přizwolenjom stawow. Zemjanstwo wobstoješe na tom, zo njeby při bernje wot městow džělene było. To bu jemu tež slubjene (1400), ale nic dźeržane. Hdyž běše naraňši džěl (Zhorjelska) pod knježstwom Jana, žadaše sebi z časami wot tutoho kraja nic jenož Jan bernu, ale tež kral Wjacław IV., a woprawdže bu tež woběmaj berna płaćena. Tež w Delnjeje Łužicy bywaše berna wot stawow přizwolowana, a při přizwolenju budruhdy wučinjene, k čemu ma so nałožiť (1363). Po swojej wosebitosći bu tuta daň we Łužicach jako ležownostny dawk (Grundsteuer) płaćena.

§ 17. Cyrkwinske zarjadowanje.

Scheltz, Laus. Geschichte I, 597. — Knothe, Die geistlichen Güter in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. LXVI.; Die Besitzungen des Bistums Meissen in der Oberlausitz A. f. sächs. G. VI. — Weber, Die Besitzungen des Bistums Meissen in der Oberlausitz, tež tam VI. — Preusker, Der bischöflich Meissnische Sprengel in Bezug auf die Oberlausitz, N. Laus. Mag. XII. — Neumann, Archidiakone der Lausitz, tež tam XXXIII. Geschichte der geistlichen Administratur des Bistums Meissen in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. XXXVI. — Pescheck, Geschichtliche Entwicklung, wie sich die kathol. Zustände in der Oberlausitz gestaltet haben, N. Laus. Mag. XXIV—XXVI. — Knauth, Der Oberlausitzer Sorbenwenden umständliche Kirchengeschichte 1767. — Hasse, Geschichte der sächs. Klöster in der Mark Meissen u. Oberlausitz, 1888. — Machatscheck, Geschichte der Bischöfe des Hochstifts Meissen, 1884. — G. Müller, Verfassungs- u. Verwaltungsgeschichte der sächs. Landeskirche, I.—II., 1894—5. — Winter Das Bistum Meissen u. seine Grenzregulierung mit Magdeburg und Merseburg, A. f. sächs. G., N. F. II. — Bönhoff, Archidiakonat, Erzpriesterstuhl u. Pfarrei Bautzen, N. Laus. Mag. LXXXIX. — Kapras, Právní dějiny II. § 40.

Cyrkwinscy zwosta Hornja a Delnja Łužica z mišnjanskej diecezu zjednoćena. Za Budyšinsku bu postajeny archidiakon, kotryž běše zdobom tež Budyški probst. Wón bu woleny wot Budyškeho kapitla z Mišnjanskich kanonikow. Swoje sydło měješe w Budyšinje. — Tež Delnja Łužica měješe swojeho archidiakona (archidiaconus Lusatie), kotryž bu tež z Mišnjanskeho kapitla postajowany. Tutón njesydleše pak we Łužicy, ale dojdže tam po potřebe. W XIV. lětstotku hakle stupi na jeho město

official, kotrehož zastojnstwo bě zjednočene z probstwom w Lubinje (1361); tutón sydleše tež w kraju. Zjednočenje Mišnjanskeje diecezy z pražskej, wo kotrež běše so Karl IV. postarał z pomjenowanjom pražskeho arcybiskopa za stajneho legata, přesta w léce 1402, hdyž bu Mišnjanski biskop kaž z prawomocy swojeho arcybiskopa Magdeburgskeho, tak tež z mocy Pražskeho arcybiskopa jako legata eximowany (wuwzaty).

Łužiskej archidiakonataj džěleštaj so do arcypresbyteratow; a tute zasy wobstojachu z farow. Nimo farskeho zwjazka wobstojachu kollegiatne kapitly. W Hornjej Łužicy běše nahladny kapitul w Budyšinje, w Delnjej Łužicy w Lubinje.

Hladajcy přiběrachu tež klóštry. Kharakteristiske za Łužicy běše, zo njezasydlištej so tu rjadaj benediktinow a praemonstratensow. W Hornjej Łužicy njebě ani přěńši ani druhi zastupjeni; w Delnjej Łužicy běše jenož klóštr benediktinkow w Gubinje (1158). W nahladnej ličbje pak běše za to zastupjeni rjad cisterciensow (Nowa Cala, Dobryług, Marijiny Doł, Marijina Hwězda, Lubań), pozdžišo přikhadžachu franciskanojo (Budyšin, Zhorjelc, Lubij, Žarow, Khoćebuz) a dominikanojo (Łukow). Z ryčerskich rjadow spomina so jenož na Johanitow w Khoćebuzu. Z mjeńšich rjadow njech je tu mjenowany klóštr awgustinskih eremitow w Lubinje. Wšo hromadže běše jich w Delnjej Łužicy 7, w Hornjej Łužicy 8 klóštrow, kotrež wšitke k němskim provincam přislušachu.

Štož synody nastupa, njepláčeše we Łužicy nic jenož Mišnjanska, ale tež někotre Pražske, kaž na př. synoda z lěta 1349 (zarjadowanje arcybiskopa Jana z Jensteina 1381).

Třeća perłoda.

Doba rozkčěća stawskeho zarjadowanja.

§ 18. Kraje.

Lippert W., Die politischen Beziehungen der Niederlausitz zu Meissen u. Brandenburg während des Mittelalters, Niederlaus. Mit. IV. — Kottelmann, Geschichte der älteren Erwerbungen der Hohenzollern in der Niederlausitz, 1864. — v. Mansberg, Der Streit um die Lausitz 1440—50, N. A. f. sächs. G. XXIX. — Knothe, Die Herrschaften Sorau, Beeskow u. Storkow im Besitz sächsischer Fürsten 1490—1512, Niederl. Mit. III. — Worbs, Ge-

schichte von Cottbus, N. Laus. Mag. I. — Jecht, Der Zusammenstoss der Brandenburger u. Böhmen in der Niederlausitz 1461, Niederl. Mit. X. — Bachmann, Die Wiedervereinigung der Lausitz mit Böhmen, A. oest. G. LXIV.; Böhmen und seine Nachbarländer unter Georg von Podiebrad, 1878. — Kapras, Právni dějiny II. § 41 a 42.

Budyšinsku počachu w II. połojcy XV. lětstotka po-
wšitkownje Hornju Łužicu mjenować (Lusatia superior,
němski druhdy tež Oberland k rozdělu wot Nederland,
Delnja Łužica), pomjenowanje, kotrež so tu a tam hižo
w XIV. lětstotku zjewja. Bohotstwo w Hornjej Łužicy,
wosebje dokhody z njeho, měješe wot lěta 1425 Albrecht
z Koledic wot Sigmunda zapisane. Hdyž tutón w léce
1448 zemře, spytachu Mišnjańscy markhrabojo z přihłoso-
wanjom kejžora Bjedricha tuto bohotstwo dostać, ale po-
darmo. Česke stawy podpjerachu Jana z Koledic, kotryž so
na zapis zepjerajo jo sebi zdžerža přečiwo markhrabjam.
Běše bohota hač do lěta 1454 abo 55, hdyž bu bohotstwo
na njeznate wašnje, ale cyle wěsće z pomocu Jurja z Po-
děbrada zasy ze zapisa wumaznjene a wotstronjene. Wot
tutoho časa bu swobodnje wot českich knježićeli wobsadžo-
wane, z wuwzaćom poslednich njeporjadnych lět knježenja
krala Jurja. Mišnjańscy markhrabojo zmocowachu so
tež w léce 1448 Wojerec, dyrbjachu pak je w léce 1454
zasy wrócić. W narańšej Łužicy bu kraj wo někotre prjedy
šleske wsy na prawym brjozy Kwizy powjetšeny (1427).

W Delnjeje Łužicy zapisa Sigmund w léce 1422 bohot-
stwo Janej z Polenska. W sčehowacych časach wójuje so
wo njo mjez sakskim a braniborskim rodom. Najprjedy
pripóznachu někotre knježstwa sakski škit, kaž Dobryług
(1423) a Khoćebuz (1442.) Pozdžišo kupichu sakscy
knježićerjo Grabin (Finsterwalde) a Zły Komorow (Senften-
berg, 1442), a kupichu wot kejžora Albrechta škitne prawo
nad Łužicu dostawši (1438), spytachu w léce 1448 z přihłoso-
wanjom kejžora Bjedricha zapis bohotstwa wot knjezow
z Polenska na so sčahnyć. Tomu pak bu z pomocu Bran-
iborskeje přez česke stawy zadžěwano. Braniborscy
markhrabojo přijachn mjenujcy w léce 1441 lužiskeho bohota
a w sčehowacych lětach wjele lužiskich knjezow pod swój
wosebity škit. Lěta 1445 kupichu tež Khoćebuz a Picń
(Peitz), Prjedy pak, hač bu zapis bohotstwa na Saksku
přewjedženy, jednachu braniborscy markhrabojo z knjezami

z Polenska z wuspěchom a kupichu wot nich w lěće 1448 zapis na tuto bohottstwo. W džěle Łužicy bu wono hišće w samsnym lěće připóznate, w zbytnym džěle pak hakle w scěhowacych lětach. Ze saskimi knježićerjami wujedna so braniborski markhrabja w lěće 1451 a přewostaji jim horjeka spomnjeni Grabin a Zly Komorow. Statopravny poměr ke krónje českej njebu přetorhnjeni; markhrabja njeběše samostatny abo wíčežny wobsedźeř, ale jenož bohott a zastawny džeržičel. Tohodla mjenowaše so tež „oberster Vogt und Verweser des Landes zu Lusitz.“ Jurij z Poděbrad spyta hižo w lěće 1453 jako gubernator Łužicu wupłaćić, ale bjez wuspěcha. W přěních lětach swojeho samostatneho knježenja (w lěće 1459) pak wobkrućí wón markhrabi wobsedźeństwo bohottstwa. Bórzy! po tym zwada nastaj, kotraž so skónči z wujednanjom w Gubinje w lěće 1462. Jurjej bu Łužica wróćena, braniborskemu markhrabi zwosta Khoćebuz, Pień, Tupicy (Teupitz), Berwald a dwór Wulki Lubin jako leno českeje króny, dale napad (Erbanfall, Successionsrecht) Bezkowa a Storkowa. Přez tute swoje lena njeběchu markhrabjojo podžělnicy na Łužicy, ale mějachu so za wuwzatych z jeje organizacije a dawkow. W dobach po Jurju z Poděbrad wotpadnychu zasy někotře džěle. Tak kupichu sakscy wójwodža lěta 1477 Grožišćo (Sonnenwalde). Hižo w lěće 1511 wudyrihu tam zwady wo wudžělenju wíčežstwa a w lěće 1530 wuprají Ferdinand I., zo je so tuto knježstwo bjez dowolnosće českich kralow předało. Džeržičeljo knježstwa dostawachu drje leno wot saskich wójwodow, běchu pak lužiske stawy a čerpjachu z Łužicu. W lěće 1490 dostachu sakscy wójwodža přez kup Žarow, Bezkow a Storkow do swojich rukow a zdžeržachu je hač do lěta 1512: potom přińdžechu tute knježstwa zasy do českich rukow. Knježstwo Dodryług wobsadži w lěće 1541 sakski wójwoda, a tři lěta pozdžišo připózna jo jemu Ferdinand I. provisornje (předběžnje) jako zastawne wobsedźeństwo (Pfundbesitz). Ale hižo w lěće 1547 běše Dobryług zasy w Ferdinandowych rukach. Hakle w lěće 1624 bu Sakskej předaty. Braniborska kupi 1493 město a knježstwo Sosny (Zossen), a pozdžišo dosta tež Bezkow a Storkow. Tute knježstwa přińdžechu jako džěle Łužicy w lěće 1518 ze zastawu (Pfund) do rukow Mibušskeho biskopa a tutón da je zasy jako zastawu dale na Braniborsku w lěće 1559. Maximilian II. wotstupi pak je w lěće 1557 Braniborskej do wobsedźenstwa jako česke leno z wuměnenjom, zo maju płaćić lužiske

dawki. Po léce 1593 počachu so braniborscy markhraboj drožić, tute dawki płaćić; tola w léce 1610 dóńdže zasy k wujednanju tuteje zwady.

Hewak tworještej Łužicy tež w tutej dobje džěl českeje króny. Jako pódlanskej krajeje českeje króny buštej w léce 1478 w Budinskim jednanju Matyjeje Korwinej wotstupjenej; ale po jeho smjerći wróćištej so zasy do Władźisławowych rukow. Tola tež Matyj Korwin wustupowaše tam jako česki kral; z českeje kralowskeje mocu a z podpisom swojeho českeho kancelerja wustaješe tam lisćiny (Urkunden). Hišće po smjerći krala Ludwiga 1526 pospyta so ze strony Wuheřskeje Łužicu narěčeć. zo by wuheřske prawo na sebi připóznała, tola tamniše stawy, kotrež svoju staru přislušnosť k českej krónje hajachu, stajichu so raznje tutomu pospytej.

Jako džěl českeje króny běštej Łužicy tež džělej němskeho kejžorstwa. Wězo poměr českeje króny k Němskej mjenješe so w tutej dobje často. Za Władźisława II. poča so na nej zasy bóle jako na poměr wosobinskeho lena hladać, a wěcne leno wobmjezowaše so jenož na někotre džěle kejžorstwa, ke kotrymž słušeštaj bjez dwěla tež woběj Łužicy. Při reorganizaciji němskeho kejžorstwa w započatku XVI. lětstotka njeběchu pak česke kraje zastupjene, a tež Łužica njebu, kaž wšě druge česke zemje, k němskokejžorskim krajam ličena, njepláčeše ani kejžorske dawki, njeběše ani zapisana w kejžorskej wojeřskej matricy ani njepodstoješe kejžorskim sudam.

§ 19. Wobydlerstwo.

Knothe, Geschichte des Oberlausitzer Adels, 1879; Fortsetzung der Geschichte des Ob. Adels, N. Laus. Mag. LXIII; Die Stellung der Gutsuntertanen in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. LXI; Höherer u. niederer Adel in der Oberlausitz, A. f. sächs. G. N. F. IV. — Baumgärtel, Geschichte des Pönfalles der Oberlausitzer Sechsstädte, N. Laus. Mag. XIII. — Jecht, Der Oberlausitzer Hussitenkrieg und das Land der Sechsstädte unter K. Siegmund I., 1911. — von Boetticher, Geschichte des Oberlausitzischen Adels u. seiner Güter, I.—II., 1912—13. — Neumann, Geschichte der Landstände in der Niederlausitz, 1843. — Křižan, Přehlad wobsedzeństwow w Hodźijskej wosadze z léta 1617, Č. M. S. 1913. — Kapras, Právní dějiny II. § 43.

Rozworštowanje wobydleřstwa so zakładnje njeprěměni, hačrunjež so znutřka jednotliwych jeho worštow dosć wažne prawniske přeměnenja stachu. W Hornjej Łužicy tworješe zemjanstwo wosebity politiski jenički staw. Nutřkownje zwosta wšak rozdźěl mjez panami (knjezami) a ryčerjemi. Woznamy (wopony) a zemjanstwo wudźěleše kral; štož bu z tutym wobdarjenu, bu sobustaw zemjanstwa a měješe prawo, wićežstwa a zastojństwa wobsedžeć. Jako panojo płačachu nic jenož sobustawy česko-morawskeho knježskeho stawa a susodnych krajow (hrodowscy hrabojo z Donina), ale tež či, kotřiž wobsedźachu někotre z lužiskich knježstwow. Posledniši zhubichu přislušnosć k panskemu stawej přez zhubjenje wobsedžeństwa; tak buchu na př. panojo z Penzinga (Pjeńska) po předaću Pjeńska (Pjeńzinga) do stawa ryčerjow poniženi. W I. połojcy XVI. lětstotka płačachu jako panojo jenož wobsedzerjo Wojerec, Mužakowa a Zawidowa (Seidenberg). Pozdžišo (1561) přistupi k tutym knježstwam, štož titul, nic pak, štož móc nastupa, wobsedzeř Kinspórka (Königsbrück). W druhej połojcy XVI. lětstotka njedosahaše nabyće knježstwa same k docpěću panskeho titula. Tohodla pisachu so wobsedzerjo Kinspórka (wot lěta 1579) z mjenom ze Schellendorfa hakle „panojo“ tehdy, hdyž buchu (1602) do českeho panskeho stawa přijeei. Přez tajne dźělenje a kupowanje wićežnych kubłow ze strony městow, wokhudny nižše lužiske zemjanstwo. Tohodla prócowaše so wono, městam pokupjenje wićežnych kubłow zadźěwać přez tak mjenowany „wićežny pakt“. Po namjeće z lěta 1603 smědźachu so wićežne kubla jenož zemjanam, kotřiž 4 woznamy wobsedźachu, předawać; w druhim padže připadny počojca kupneje płaćizny fiskej. Namjet bu w lěće 1619 wobnowjenu, tola z tym přeměnenjom, zo měla so přepadnjena płaćizna k wotpłaćenju krajneho dolha wužić. Hakle w času sakskeho knježstwa dóndže k woprawdžitemu přewjedženju tutoho zaměra (w lěće 1657).

W Delnjej Łužicy rozeznawachu so panojo a ryčerjo a tworjachu tež dwaj politiskej stawaj. Panojo su wobsedzerjo wěstych knježstwow, kotrychž běše tam cyły rjad; w jich rukach ležeše hlowna politiska móc w Delnjej Łužicy. Drobne abo nižše zemjanstw tež w Delnjej Łužicy wokhudny a zhubi z tym na wažnosći. Tež tam wudźěleše woznam (wopon) a z tym ryčeřstwo kral.

W Hornjej Łužicy njetworjachu praelatojo wosebity politiski staw. Tak dołho hač wobsedźachu kubla, bywachu w kuriji zemjanstwa. W XVI. lětstotku (1519) spyta so,

z nich wosebity staw wutworić, ale bjez wuspěcha. Hižo tehdy sčelechu jenož Budyšska kapitola a klóštraj Marijna Hwězda a Marijny Doł zastupnikow do sejma. W tutej dobje zhubichu so tež tu privilegije za klerikow, hačrunjež husitske hibanje docyła hač sem njedosahaše a hačrunjež běše protestantstwo slabše hač druhdže.

W Delnjeje Łužicy tworjachu praelaći přeni staw. Protestantske hibanje rozšeri so sylnje po Delnjeje Łužicy. Z třoch klóštrow, kotrež prjedy praelatski staw tworjachu, buštaj dwaj saekularisowanej (Dobryług 1543, Gubin 1563); zbywaca Nowa Cla přizamkny so w sejmje k panam. Tak zańdže tu wosebity politiski stawa, w času, w kotrymž protestantske hibanje we Łužicy tež cyrkwinske privilegije zniči. Jenož w stawskich privilegijach wustupowachu praelaći tež dale jako přeni ze štyrjoch stawow.

Zakład za wuznam městow běše w Hornjeje Łužicy šesćměstski zwjazk. Měšćenjo w Hornjeje Łužicy mějachu tež wicežstwa a w politiskim wuznamje přesčěhowachu města hač do lěta 1547 zemjanstwo. Kaž druhdže, wudyrichu tež tu mnohe zwady. Zemjanstwo prócowaše so přećiwo městam wo dwaj hłosaj w sejmje; wadžeše so z nimi tež wo wyšše sudnistwo, wo plaćenje dawkow z pozdžišo nabytych měšćanskich kubłow a wo dowoz piwa. We zwadze wo hłosowanje dobychu města w léce 1519. Wo zbytnych zwadach bu jednano w lětach 1497, 1510, 1514, 1530 a 1534, ale bjez wuspěcha. Hakle hdyž bu w léce 1547 móc městow z eksekuciju zlemjena, buchu tele zwady wurunane. Zemjan njeměješe pod měšćanski sud słušeć, milowe prawo bu přelamane, wyšše sudnistwo bu w lětach 1549—62 wšëm ryčerjam připóznate a wšitke swobodne kubla w rukach městow čerpjachu z krajom.

W Delnjeje Łužicy mějachu w tutej dobje politiski wuznam sčěhowace města: Łukow, Gubin, Lubin a Kalawa. Tež mjez tutymi knježachu wšelake zwady. Zwada wo milu započea so mjez ryčerjami a městom Gubinom lěta 1563. Město zdđerža po wujednanju milowe prawo, wobsedzerjo ryčeřskich kubłow we wokrjesu mile móžachu pak za so a za svojich přislušnikow piwo warić. Wuměr mile bu z nowa w léce 1574 přewjedzeny. Pornjo kralowskim městam wobstoja tež poddane města. Wěstu překhodnu formu tworjachu wone kralowske města, kotrež buchu časćišo panam zapisane, kaž delnjołužiski Žemf. Mjez měšćanami poddatych městow a burami njebě přewulki rozdžěl.

Wícežni burja (rustici feudales, vičazui) sydlachu w Hornjej Łužicy wosebje w słowjanskim džělu. Tak daloko hač sedžachu na biskopskich abo klóstrskich kublach, bližachu so poddanam. Někotři bjerjechu pak wícežstwa direktnje wot bohota, plačachu jemu dawki, wukonjachu wójske služby a sydachu na słowjanskich sudnistwach. Tući bližachu so čěskim swobodnikam W XVI. lětstotku přeměnicu mnozy swoje wícežstwo přez wukup na swobodne kublo.

W Hornjej Łužicy zhóršichu so w XV. lětstotku jara rychle prawne poměry burskeho ludu. Burjo běchu hač do tutoho časa we wšelakej wotwisnosći wot wyšnosće, plačachu dawki a konjachu služby. Wuměr winowatosće, běše jara wšelaki; wosebje wobsteješe rozdžěl mjez němskimi kolonistami a starymi słowjanskimi burami. Rozdžěl pak spadny, hdyž počinaše wyšnosć swoje knježstwo wobtwjerdžeć, dóstawši wšelake krajnoknježske dawki a wosebje wyšše sudnistwo. Privatni knježa wustupowachu tu wjele krućišo hač města. Hdyž wuńdže w léce 1492 mandat bohota, zo dyrbja so wšitke burske dawki w čěskej mincy plaćić, woznamjenješe to w někotrych krajach jich swyšenje na podwój. Nimo toho zwyżowachu wyšnosće (knjejstwa) tež same dawki a roboty po swojej woli. W léce 1539 bu wozjewjene, zo maju džěci poddanych winowatosć, na dworje služić. Bóle pak so hišće wobstejnoscě zhóršichu, hdyž wšě wyšše sudnistwa do rukow wyšnosće definitiwne přefidžechu (1562). Tu spadny hižo rozdžěl mjez słowjanskim a němским burom, a wšitcy buchu jenajcy we wěcnej a wosobinskej wotwisnosći. Burja wobročachu so z próstwami do Prahi. Zwady a zběžki (1548 w Delnjej, 1566 w Hornjej Łužicy) běchu na džeńskim porjedže. Burja docpěchu z rědka što, dokelž njemóžachu najbóle měru svojich službow dopokazać. Žadachu so tohodla wot nich njeměrjene služby („połne, kaž je to w kraju wašnje“)

Hórje hišće hač burja mějachu so w čěskich krajach za hrodnicu, kotřiž mějachu doměk z małym kuskom pola; wukonjachu wěste ručne džěla za wyšnosć (knjejstwo a za to dóstawachu mzdu, najbóle w naturalijach. Jim podobni běchu khěžkarjo, kotřiž njemějachu docyła žaneje role, jenož doměk ze zahrodku, a běchu džělačarjo (Taglöhner) wyšnosće (knjejstwa) a burow. Skónčnje namakamy tu hišće lassito w, kotřiž njemějachu žanocho trajaceho prawa na wobsedžeństwo, na kotrymž sydlachu. Tuto běše jim

wot wyšnosće (knježka) jenož na wotwołanje přewostajene. W słowjanskich džělach běchu so tući lassitojo wuwili ze starych njeswobodnych wobsedźerjow, w němskich nastachu woni w XV. a XVI. wěku přez přistajace wučinjenje (Mietvertrag) na wěsty čas pod wěstymi wuměnjenjemi.

Štož wobydlefske prawo (Heimatsrecht, incolatus) nastupa, mamy w Hornjej a Delnej Łužicy do XVI. lětstotka jenož wićežne ležownosće. Za Delnju Łužicu postaji kral w lětomaj 1538 a 1570 w privilegiju, zo smědža so tamniše kubła jenož domjacym a ženje cuzym kajkehož-kuliž stawa předać. W Hornjej Łužicy džělaše so na to, sebi wutworić wosebite wobmjezowanje ryćeřskich kubłow přez wićežny pakt (1603, 1619), ke kotremuž wšak hakle pod sakskim knježstwom dóndže (1654). Cuzbnik, chcyše-li měć kubło w kraju, dyrbyeše w XVI. lětstotku najprjedy přez sejm do tutoho abo tamneho kraja přijaty być.

§ 20. Narodnostne poměry.

Mucke (Muka), Die Grenzen des sorbischen Sprachgebiets in alter Zeit, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXVI, 543 ff. — Knothe, Geschichte der Germanisation in der Oberlausitz, A. f. sächs. G. N. F., II. — Andree, Das Sprachgebiet der Lausitzer Wenden vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Mitt. V. G. D., Bd. XI. — Černy, Růžní listy o Lužici, 1894. — E. Müller, Das Wendentum in der Niederlausitz, 1893. — Krüger, Eine wendische Urkunde von Lieberose, Niederlaus. Mitteil. VIII. — Boetticher, Die wendischen Obediendörfer unter bisch. Meißnischer und kurfürstl. sächs. Herrschaft, Nenes Laus. Mag. LXX. — Jenč, Stawizny serbskeje narodnosće, Č. M. S. 1849—54. — Muka, Přinoški k stawiznam přeněmčenych stron Delnjeje Łužicy, Č. M. S. LXIV. a wosebje. — Muka, Statistika lužiskich Serbow, Č. M. S. a wosebje, 1884—86. — Jenč, Pismowstwo a spisowarjo delnołužiskich Serbow, Č. M. S. 1881. — Muka, Serbski zemjepisny słowničk z nadrobnej ethnogr. khartu serbskeju Łužicow, 1. nakł. 1886. 2. rozmnož. nakł. 1895. — Sauppe, Zur Pflege des Wendischen durch die Lausitzer Stände im XVI.—XVIII. Jahrh., Bautzener Geschichtsblätter V, — Kapras, Právní dějiny II, § 44.

Hišće před lětom 1550 beše hač na małe wuwzaća tak kaž w XV. lětstotku skoro cyła Delnja a Hornja Łužica ze Serbami wobydlena. Krótko móžemy tehdyšu hranicu

serbskeje narodnosće takle woznamjenić: Bychow (Mücken-berg), Grabin (Finsterwalde), Łukow, Storkow, Bezkow, Příbrjoh, Gubin, Brody (Pförten), Trjebule, Příbuz, Lubij Póľčnica, Biskopicy, Kamjenc a Wótrany (Ostrand). Z XV. lětstotka mamy hišće postajenje Mišnjanskeho biskopa Jana VI., zo ma kóždy farař, kotryž ma we swojej wosadze Serbow a sam serbscy njemóže, sebi serbskeho kapłana dźeržeć, kiž je serbskeje rěče tak mócný, zo móže serbscy přédować. Ze zawjéženjom protestantstwa so poměry přeměnihu. Hač dotal přédowaše so ludej ewangelium serbscy; ale běše jich mało serbskich duchownych. Podarmo wobzamknychu w léće 1538 a 1551 stawy, zo maju so synojo poddanow słać na studije, a zo maju być z poddanstwa pušćeni. W léće 1570 wobzamknychu stawy, w Lubiju založiť serbski gymnazij. K tomu pak njedońdže dla wulkeho wohnja, kotryž město potrjechi. W času reformacije namakamy tež přenje pospyty w serbskej literaturje. W Luborazu buchu 1550 wudawane přenje serbske listiny (Urkunden). Ze skónčnymi scěhwkami reformacije běše hižo kónc XVI. a započatk XVII. lětstotka, hišće přéd 30lětnej wójnu, zmjeńšenje serbskeje zemje. Zgermanisowane (přeněmčene) buchu mjenujcy delnjołužiske wsy wokoło Gubina a Brodow na narańšej, a wokoło Grabina a Grozišća (Sonnenwalde) na wječornej stronje. Tehdy bu tež přeněmčena smuha serbskeho kraja, kotraž wupřesćeraše so k Storkowej a Bezkowej do Braniborskeje marki. W Hornjej Łužicy buchu zgermanisowane (přeněmčene) wsy k ranju wot Příbuzy, k poľdnju wokoło Lubija a Čornoboha, k južno-wječoru wokoło Biskopicy a Halštrowa a skónčnje kruch serbskeje zemje pola Rólanow a Bychowa, kotryž so do Mišnjanskej-wupřesćeraše.

Wšitke wjetše města mějachu němski raz a tworja chu kupy mjez Serbami. Skoro we wšitkich pak běchu serbske mjeńšiny. We mjeńšich městach mějachu Serbja druhdy samo wjetšinu. W Budyšinje běše w léće 1559 słowjanski předař, w Lubiju w léće 1545; Łakow běše měšany, ale hižo w léće 1550 njechachu Němcy Serbow wjacy přijimać. Bohot rozsudži so za Serhow; tola wokoło 1600 zhubnje so tam słowjanski žiwjoľ. Tež w Kamjencu wobarachu so měšćenjo přećiwo přijimanju Serbow do města. W léće 1518 bu wobzamknjene, so budža jenož Němcy do města přijimani; ale w léće 1530 buchu tam Serbja zaso připušćeni, tola pod wobćežnymi wuměnjemi. W Khočebuzu přijimowachu někotre rjemjeslnistwa jenož Němcow.

Na wobćežowanje Serbow w léće 1525 rozsudzi kurwjerch jako wobsedzeř města, zo maju so z najmjeńša džěci z mandzelstwow Němca a Serbowki přijimać.

Zastojnska rěč w městach, we wšěch zastojnstwach a stawskich organach běše němska. W tutym nastupanju njeběše so tež ničo přeměniło w přirunanju k staršim časam. Samolutku nakhadžamy w XVI. lětstotku tu a tam w někotrych městach serbsku lisćinu (Luborazske lisćiny z l. 1550). W Budyšinje khowa so w serbskim museju z časa Jurja Poděbradskeho přisažna formula tamnišich serbskich měšćanow, kotraž je najstarši pisomny pomnik lužiskeje serbsćiny docyła. Na burskich nižšich a wyššich sudnistwach a na tak mjenowanych serbskich zemskich sudnistwach (kaž w Budyšinje, Zhorjelcu, Hodžiju) wužiwaše so wězo powšitkownje serbska rěč. Slědy tutech poměrów zastojnskeje rěče wobeju Łužicow jewja chu so w tutym času tež w němskim kraju, z kotrymž tež čěscy knjež čerjo w němskej rěči jednachu. Zamóžnosć čěšćiny sem njedosahaše. Jenož čěske stawy pisachu do Łužicow w českej rěči a žadachu sebi, zo bychu Łužičenjo jim swoje namjety w českej rěči dawali (1516) Tu a tam bu do Łužicow tež ze Šlezskeje česki list pósłany; tak pósła na př. Šweidniski (Swidniški) a Jaworski hejtman w léće 1509 česki list do Zhorjelca. W Zhorjelcu samym rozumješe měšćanski pisar česku rěč a je tež spomnjeny list přeložil. Wězo so tež druhdže w městach za to starachu, zo by kóžde město měło we swojich službach muža mócneho českeje rěče.

§ 21. Nabožinska swoboda.

Vetter, Beiträge zur Geschichte der Kriehenverbesserung in der Niederlausitz, Progr. d. Gymn. Luckau, 1833. — Müller J. G., Oberlausitzische Reformationsgeschichte, 1901. — Knothe, Die vergeblichen Bemühungen der Oberlausitz um einen Majestätsbrief 1609—11, N. Laus. Mag. LVI. — Kalich, Die Reformation in der Lausitz, 1867. — Kapras, Právní dějiny II., § 45.

Prašenje nabožinskeje swobody nasta w Čechach hižo w husitskich wójnach; we Łužicomaj, do kotrejuž so husitstwo dale njerozšěri, bu tuto prašenje hakle z přikhadom Lutheroweje wučby aktuelne (skutkowne). W Hornjej a Delnjej Łužicy rozšěri so protestantstwo wosebje po léće 1520. Na Saksku a Mišnjansku so zepjerajo tež we nimaj lutherska wěra jara khětre přiběraše. W Delnjej Łužicy

běše centrum (srjedzišćo) wokoło Žarowa, w Hornjej Łužicy běchu to wšitke kralowske města.

W pozdžišim času wupřesćeraše so protestantstwo w Hornjej Łužicy jara spěšnje, kaž mjez Němcami (wosebje wokoło Zhorjelca a Žitawy), tak mjez Serbami. Po darmo prócowaše so kral Ferdinand, tutón postup w léće 1538 při swojej přítomnosći w Budyšinje wobmjezować. Wótry wustup přećiwo reformaciji tam njebu přewjedzeny. Katolska wěra pak njezhubi so cyle; wosebje zdžeržachu so klóštraj Marijina Hwězda a Marijiny Doł, priorat w Lubanju a kapitola w Budyšinje. Budyšinscy promštojo (probstojo) přestupichu jako sobustawy Mišnjanskeje kapitole k lutherskemu wěrywuznaću. Hdyž Mišnjanski biskop Jan Haugwitz so tež synje k protestantstwu přikhileše, wunuzowa wot njeho w léće 1560 Ferdinand pomjenowanje Budyšskeho tachanta za generalneho vikara woběju Łužicow. W léće 1567 wotewza bamžowski nuncius w Prazy Mišnjanskemu biskopej dčyla jurisdikciju w džělach Mišnjanskeje diecezy, kotrež protestantstwo hišće přizwale njeběchu, a přenjese ju ze wšěmi privilegijemi na kapitolu a tachanta w Budyšinje. Z tym dosta Budyška kapitola tež česke města Bryland (Friedland), Slanknow (Schluckenau) a Hainspach pod swoju přistušnosć. Maksimilian II. připózna tež w Hornjej Łužicy ertnje Augsburske wěrywuznaće (1564). Tola při tym dyrbješe Budyški katolski tachant tež cyle protestantske duchownstwo pod swojej mocu měć. Hakle w léće 1609 prócuja so protestantojo wo samostatnosć. Łužiski bohot wudžěla w léće 1610 namjet na majestatny (knježićeřski) list (Majestäts-brief). Po nim maju protestantske stawy swobodny nabožinski wukoń po augsburkskim wuznaću. Hdžež maju stawy patronatske prawo, a w cyrkwjach, kotrež wone dotal we swojich rukach džeržachu, ma Boža služba być protestantska. Dohlad nad protestantskim duchownstwom wukonjeju stawscy dohladowarjo (inspektorajo) Tachant-administrator wzdawa so dohlada nad protestantskimi duchownymi. Kapitoli zwostawa sudnistwo we mandželskich zwadach. Wobě stronje móžetej nowe cyrkwy twarić. Nichtó njesmě być nučeny k přeměnenju swjeho nabožěnskeho wuznaća ani k wupředanju dla naboženstwa.

Tola k wudaću tutoho majestatneho lista njedóndže, dokelž wobě stronje njepřihłosowašej. Město toho slubi Matyjas při krónowanju (1611) Hornju Łužicu při swobodnym wukonjenju augsburkskeho wuznaća wostajić, kajkež měješe dotal; a 5. sept. samsneho léta wón při hołdo-

wanju we Łužicy wobtwjerdźi swobodny wukoń tutoho wuznaća w šuli a cyrkwi.

W Delnjeje Łužicy poča so za čas Ferdinanda I. tamniši official k protestantstwu přikhileć. Tohodla so w léće 1538 jeho prawomóc na Budyšsku kapitolu přenjese. Tehdy buchu tež někotre klóšterske kubła saekularisowane, wosebje Gubinske, Lubinske, Łukowske, kaž tež Dobryłužske. Po Šmalkaldiskej wójnje pokračowaše reformacija jara spěšnje, dokelž ju bohotojo sami podpjerowachu. W léće 1569 buchu delnjolužiscy předarjo do Prahi zawołani; tutón rozkaz pak bohotojo njewuwjedźechu. Wulke zwady wšak w kraju njeběchu, dokelž hě přewažaca wjetšina we Łužicy protestantska. Pozdžiši bohotojo wudawachu při swojim nastupje revers, zo chcedza nabožeńsku swobodu zakhować (1598). Přez knježićerja bu swoboda hakle w času Matyjasa w léće 1611 po jeho pobyću a hołdowanju w Žarowje připóznata. Swobodne wukonjenje augsburkskeho a katolskeho wuznaća bu tak připóznate, kaž běše to hižo pod jeho předkchodnikami.

§ 22. Hospodařstwo, rjemjeslnistwo a wobkhod.

Thausing, Zur Entstehung der nordostdeutschen Gutsherrschaft, Vierteljahrsschr. f. Soc. u. W. G. 1911. — Ermisch-Wuttke, Haushaltung in Vorwerken, 1910 — Knothe, Die Auskaufung von Bauergütern in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. LXXII. — Möschler, Gutsherrlich bäuerliche Verhältnisse in der Oberlausitz, 1905. — Döhler, Geschichte der Rittergüter Lomnitz u. Bohra 1909; Geschichte des Dorfes Leuba, 1907. — Schleising, Die neueren Veränderungen in der Grundbesitzverteilung der Niederlausitz, 1911. — Richter, Der Altgubener Weinbau, Niederlaus. Mit. XI — Zíbrt, Bibliografie III, 8281 — 404. — Kapras, Právní dějiny II, § 46 a 47.

Ze zakladom hospodařskich poměrow je tež w tutym wobčasu rozdźěl mjez wulkostatkami (wulkokubłami, knjejistwami) a burskimi kubłami. Wulkostatoki (kubła, knjejistwa) přiběraju. Stare lužisko-serbske ryćeřske (wiecežne) dwory přeměnjeju so do małych wulkostatokow (knjejistwičkow).

Hospodařstwo na wulkich kubłach přeměnješe so wšude jenak. W najstaršim wobčasu sebi wulkokubler jenož mały džěl zemje k wobdźělanju wostaji; zbytnje pola přewostaji buram, dań płaćacym, a žiwješe so wot jich pjeněžnych a naturalnych dawkow, sam wojeřskim službam

so wěnuju. Hdyž pak bu w husitskich wójnach wašnje wjedženja wójny dospołnje přeměnjene a krótki čas po nim mytnistwo (Söldnertum) zawjedžene, přeměnicu tež zemjenjo swoje powołanje. Buchu na dobo z wojakow hospodarjo (ratarjo, rólnistwowarjo). Druhe přičiny k tomu běchu tež, zo zemjanstwo w XV. a XVI. lětstotku městam zawidžeše jich wobohaćenje, a skónčnje tež, zo w XVI. lětstotku spadny plačizne (hódnota) pjenjez, tak zo měješe potom tež daň mjeišu hódnotu. Tohodla staraše so zemjanstwo za to, zo by swoje direktne wobsedžeństwo powjetšiło a dostało tunje džělačěrske mocy. W husitskich wójnach bu we wšěch čěskich krajach wjele burskich kubłow zapusćenych. Tute njebuchu z wjetšeho džěla znowa wot wulkokublerja wobsadžene, ale wón zdžerža je sebi sam, a hdyž jemu tute njedosahachu, přikupi hišće druhe burske kubla a ležownosće. Wšudže dóndže tež po potřebnosći k nuzowanemu předaću burskich kubłow přez wyšnosć, hačrunjež měješe so to zwjetša za njeprawdu.

Tunje džělačěrske mocy dósta wulkokubler předewšěm z powyšěnjom roboty, a dale tež z tym, zo nučoše burske džěci k dwórskim službam, kaž bu to w lěće 1493 w Hornjej Łužicy wobzamknjene.

Z powjetšěnjom wulkokubłow woteběrachu wšudžom ratarjo; z tym powjetšichu pak so tež čěže zbytnych. Z přeměnenjom směni so tež poměr rustikalneje (burskeje, rólniskeje) a domanialneje (dominialneje, knjejskeje) zemje (w Hornjej Łužicy rěkach tutej Mundgut) k škodže rustikalneje zemje; z dobom powyšichu so tež čěže dawkow na poslednišej, dokelž běše domanialna zemja zwjetša wot dawkow wuswobodžena. Wjetšemu džělej wulkokublerjow poradži so. tež přikupjenym kublam dać charakter (raz) domanialneje zemje, hačrunjež so hižo w XVI. lětstotku komora prócowaše tomu zadžěwać.

Na rustikalnej zemi zhubi so rozdžěl mjez zasydlenymi po słowjanskim a po němskim prawje abo mjez zakupjenymi a njezakupjenymi dospołnje.

Wyšnosć prócowaše so, ze zasydlenjom mnohich khěžkarjow, kotřiž běchu z dobom džělačerjo (Tagelöhner), džělačěrski lud rozmnožić a džělačěrsku winowatosć burrow powjetšić. Daň a dawki běchu pódlanske wěcy; najhlowniše su w tutym času roboty. Hdžež njeběchu burja hnydom wot zasydlenja winowaců, na robotu khodzić a roboty wukonjeć, tam bu kóžda přiležnosć wužita. zo by wyšnosć mohla sebi je wuměnić a wunuzować (ausbedingen). Wosebje wójnske zapusćenje a knježska pomoc k no-

wemu zarjadowanju statokow běše wtiana přičina k zawjedenju a k powyšnjenju robotow.

W Hornjeje Łužicy mějachu so po rozsudženju bohota z lěta 1492 wšitke dawki w českich pjenjezah plaćić, druhdy na dobo wo hišće jónu tak wjele powyšene. Při mjenjenju wobsedźerja plaćachu so dawki, tak mjenowane *laudemium*, kotraž při předaću druhdy docpěchu hač do 10% kupnjeje plaćizny. Jenož tu a tam čitamy, zo so burja wot robotow wukupichu, wostawajcy hewak poddanjo. Tajcy burja rěkachu potom swobodni burja (*Freibauern*).

Rjemjeslnistwo ćerpješe wulku škodu z dołhimi wójnamy. Jeho zarjadowanje běše tak pokročile, zo měješe samo kóždy mjeńše město swój porjadk (*Zunft*). Wšudžom bu zakon přewjedzeny, zo ma so kóždy nućić, do porjadka zastupić. Jenož w porjadowanju je w tutej dobie rjemjeslniske džělo móžne. Měšćanske rjemjeslo bu dospołnje monopolisowane. Po husitskich wójnach počinachu wšak stawy milowe prawo městow přimać. Wot dawna hižo běchu města nućene, tež w mili ke knježskemu młynkowstwu přistupić; nětko pak počinachu, knježstwa tež piwo na předań warić a swojich rjemjeslnikow mjeć, kotřiž činjachu w podobje stołařstwa měšćanskim porjadkam wulku konkurencu. — We Łužicy bu rjemjeslniski monopol po lěće 1547 zawjedzeny. Porjadk wobsahowaše pak jenož jene rjemjeslo (jednory porjadk) pak wjacaj rjemjesłow (zestajany abo zhromadny porjadk). Na čole porjadka stojachu porjadkowi mištrjo (2—4) abo starši porjadka, w staršim času postajeni wot městow a druhich wyšnosćow; pozdžišo buchu woleni jenož wot porjadka, dyrbjachu pak přisahu wotpołožiť do rukow města. Tući mištrjo abo starši zastupowachu porjadk, khowachu porjadkowu pokladnicu, wjedźechu pjenježne naležnosće, rjadowachu zličbowanja, wukonjachu sudnistwo (jurisdikciju) nad sobustawami porjadka we wšěch porjadkowych a rjemeslnych wěcach, mějachu dohlad nad póćiwym žiwjenju sobustawow a wukonjachu žiwnosćeřske policajstwo. Woni předsydachu tež porjadkowym zhromadźiznam. Tute běchu najwyšša instanca w rjemjeslniskich wěcach, wotměwachu so 4 króć wob lěto, wolachu porjadkowych mištrov a tworjachu porjadkowe prawo a porjad. Z wěstej ličbu porjadki njeběchu wobmjezowane. Štóž dopjelni wuměnjenja, bu přijaty. Přijimanske wuměnjenja běchu: měšćanske prawo, čestny narod, wotrjadowe znajeřstwo (wuwuknjenje, towaršnistwo, mištrski kus), a přistupny pjenjez ze swačinu, —

W Łužicomaj běše wjetšina porjadow Serbam zawrjena. — Porjadow staraše so za swoje sobustawy. Wón wotstroneše wšitku njesprawnu konkurencu. Nichtó njesmědžeše měc dvě rjemjesle abo dvoje klamy. Druhdy nakupi porjadow swojim sobustawam tež surowiny (Rohstoffe). Porjadow staraše so tež za porjadowu česć, za wokhudnjenych mištrov, za wudowy a syroty. Wudowam dowoli samostatne wjedženje mužoweho rjemjesla z towarišom (Geselle).

Džělaćerstwo w porjadowu běše wukublowane a wuwučene, přežiwi a předžěla we nim čas wuwučowanja a towaršowanja (wučobnistwa a towaršnistwa). Wučobniske a towaršniske wuměnjene běše jara wšelakoreho wobsaha pola jednotliwych rjemjesłow. Džeńske džělo traješe dołho, 14—17 hodžin, zaplaćenja běchu twjerdže postajene přez porjadowe zarjadnistwo. W tutej dobje zorganizowa (zrjadowa) so tež džělaćerstwo přećiwo mištram w bratrowstwach, kotrymž starši předstojachu. Dokelž hižo wulki džěl džělaćerjow docyla mištrowstwo njedocpěwa, prócuje so z mocu wo polěpšenje swogeho stejnišća. Tohodla dónđe w XV. a XVI. lětstotku husto k njeměram a stawkam (zastajenju džěla). Tajke njeměry wobkhodej (wikowarstwu) tutoho wobčasa mało wužitka a wuspěcha přinošachu. — Nimo toho činjachu lužiskemu wobkhodej čezku konkurencu wuike susodne wobkhodne centry (srjedžišća) w Němskej, wosebje Lipsk, kotrehož wuznam ze stajnymi privilegijemi rosćeše. W XV. lětstotku storhny Lipsk skoro cyły wobkhod z Łužicami na so a z prócowanjom Lipsčanskeho překupstwa bu tež wobnowjeny privilegij stareje lužiskeje abo wysokeje krajneje drohi (Hohe Landstraße) w lětach 1577, 1580 a 1589.

§ 23. Lenske (wicežne) zarjadowanje.

Neumann, Das Provinzialrecht der Niederlausitz, 1856. — Grosse, Entwicklung der Verfassung der Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. str. 232. — Kapras, Právn dějiny II. § 48.

W Hornjej Łužicy mějachu lena (leuske abo wicežne kubla) přecy hišće wažny wuznam, wosebje hdyž buchu po léce 1547 swobodne kubla městow a měšćanow husto za khlóstanje do lenskich kubłow přeměnjene. Hakle po XVI. lětstotku počachu so tu a tam lenske (wicežne) kubla ryćerjam a městam do allodow přeměnjeć. Tak buchu n. př. w léce 1558 wšitke kubla města a měšćanow w Zhorje cu do allodow přeměnjeno. Ale tež po tym knježeše hišće leno (wicežne prawo).

Bohot hišće přeco lena wudžěleše, tež hdyž so wo wudžělenje k zhromadnej rucy jednaše. Jenož wobsedźerjo wulkich panstwow abo knježstwow (freie Herrschaften) buchu tež w XVI. lětstotku wot krala samoho investowane. W narańšim džělu (Zhorjelc—Lubań) wudžěleše skónčnje tež tamniši hejtman jako zastupnik bohota porjadnje lena (wičežstwa), wurjadnje so to tež w Budyšskim džěle stawaše. Łužiske lena překhadžachu porjadnje jenož na descendentow (potomnikow) a běchu njeprědajomne. W léce 1544 dowoli kral Ferdinand, zo smě tón, štóz w wustupjenjom na konju (Vorritt) dospołnu khmanosć wopokaže a synow nima, swobodnje swoje leno předać. Herbske prawo za podlanske linije dóstachu najprjedy někotre swójby z tym, zo bu leno (wičežstwo) ze zhromadnej ruku tež tutym wudžělene. W léce 1571 žadaše sebi cyłe ryčeřstwo tuto prawo a dósta jo tež lěta 1575 za wšěch přiwuznych po mječu (po mužskej liniji) hač do sydneho stawa.

Dokelž bn w druhej połojcy XVI. lětstotka wjele lenow wukupjenych, bu w léce 1612 přez kommissiju zapis cyłeho lenskeho zamoženstwa zhotowjeny. W započatku XVII. lětstotka sčini so pospyt, dalšemu woteběranju ryčeřskich kubłow zadžěwać. Toho dla bu Rudolf II. w léce 1612 prošeny, zo by postajil, zo smě ryčeřski wobsedźer swój statok jenož „štyriškittnemu“ zemjanej předać, a nječini-li to, připadnje počojca zaplaćenych pjenjz fiskej (knježeřstwowej pokladnicy). Tuta přóstwa bu drje w léce 1619 wobnowjena, ale bjez wuspěcha. Z někotrymi přeměnenjemi bu tuto postajenje (t. m. Lehnaktum) hakle w léce 1654 wobkrućene.

Prawowanja abo zwady wo lena (wičežstwa) njeslušachu wjacjy bohutowemu sudej, ale před dwórske, ze zemjanstwa wutworjene sudnistwo, kotrehož předsyda bě w nawječornym džěle wosebity dwórski sudnik, w narańšim džěle tamniši hejtman.

Podobne poměry, kaž w Hornjej, běchu tež w Delnjeje Łužicy. Po instrukciji bohotow z XVI. lětstotka a po privilegiju z lěta 1507 bohotojo tam wšitke lena (wičežstwa) wudžělachu. Kónc lětstotka nasto wo tom prawowanje a zwada, ale w léce 1575 bu rozsudžene, zo mjeńše lena bohota sam wudžěla; při wjetšich ma so najprjedy wo přihłosowanje krala prosyć. Herbske prawo bu hižo z privilegijom lěta 1507 na mužskich agnatow (přibuznych zur gesamten Hand) rozšěrjene; wotmyslene dalše rozšěrjenje z privilegijom lěta 1526 njedosta plaćiwosće, dokelž Ferdinand tutón privilegij njeprípózna. Město toho

pak wuđa wón w léće 1538 nowy privileg, z kotrymž postaji, zo móže bohota lěna tež ze zhromadnej ruku wudžěleć, ale jenož tak daleko hač njejsu ze smjerću wuprózdnjene. Takle wuprózdnjene lěna mějachu so mjenujcy kralej dostać. Vasallam bu tež prawo date, lěna předawać, ale jenož tym, kotřiž do wótneho kraja słušachu, nic pak cuzbnikam. Tutón wukaz wobtwjerdži Maximilian w léće 1570. Zwady, lěna nastupace, słušachu před dwórske sudnistwo, kotremuž w XV. lětstotku dwórski sudnik předsydowaše, pozdžišo pak bohota.

Małe lěnske (wićežne) zwjazki namakamy w tutej dobje tež na někotrych knježstwach a wokoło znamjenitych hrodow, jako w Hornjej Łužicy pola Kamjenca, w Delnjej Łužicy pola Žarowa, Noweje Cale a Trjebulow. Tam mějachu manoj (wicazojo) swoje sudnistwa.

Skónčnje dyrbimy tež naspomnić lěnskich (wićežnych) burow, (Lehnbauer); wjetšina z nich pak njerozeznawaše so wot poddanow. Jenož ěi, kotřiž běchu lěnske (wićežne kubły) wot bohota dóstali, zdžeržachu sebi wosebite wuznamne postajenje.

§ 24. Bohota.

Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 300. — Lipfert, W., Nebenlandvögte der Niederlausitz im XV. Jahrh., N. Laus. Mag. 1910. — Große, Entwickl. d. Verfassung u. d. öffentlichen Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. M. LV. — Kapras, Právní dějiny II., § 54.

Na čole Łužicow stejachu tež na dalše bohotojo jako zastupnicy čěskeho krala. Bohotstwo w Hornjej Łužicy bu territorialnje přez to powjetšene, zo bu z nim w lětach 1412—24 definitivnje Žitawske bohotstwo zjednočene. W lětach 1425—44 bě tuto bohotstwo zapisane. Lěta 1467 pomjenowa so přećiwo Jurjej bohota přez bamžowskeho legata a katolsku stronu, hewak wobkadhžowachu čěscy k a ojo z bohotsťom swobodnje, dawajo jo za pjenjezy (na př. 1517), hačrunjež so stawowje přećiwo tomu wobarachu. Po léće 1490 bu slujene, zo budže z bohottom čěski knjez. Tuto postajenje pak so přeco njewobkadhžowaše. Pospyt z lěta 1603, zo by dcmjace zemjanstwo móć namjetowanja za bohota dóstało, so njeporadži. Kraj pomjenowaneho bohota přijimowaše a dóstawaše wot njeho revers, zo jón při wšěch prawach zakhowa. Při smjerći krala websadžeše kraj Budyšski hród sam. Móć bohotoj zwosta powšitkownje njepřeměnjena, dohlad přez

stawy (starších a sejm) bu krućiši. Přez zawjedženje krajneho hejtmanstwa w 16. lětstotku bu jeho finansa móc wužo wobmjezowana. Bohot postaješe tež wobiju hejtmanow (Hauptleute) a hornjołužiskeho dwórskeho sudnika. Bohotowej zastupnikaj běštaj dwaj podbohotaaj abo hejtmanaj, w 16. lětstotku k rozdželej wot finansneho zemského hejtmana mjenowanej zastojnskej hejtmanaj (Amthauptleute). Jedyn bě za Zhorjelsc, Lubań a Žitawu, druhi za zbytny kraj. Při jeju pomjenowanju bě bohót na wubranje z tukrajnych (domjacych) ludži zwjazany (certny slub 1490; pisomny 1501, přijate do reversa bohótow 1504) a to z radu (po radže) stawow (revers 1504, Ferdinando wokrúćenje 1561). Tutón hejtman běše předsyda w Zhorjelskim sudnistwje, nic pak w Budyšinje, přetož tam běše za tuto wukonjowanje (Funktion) wosebity dwórski sudnik. Budyšski hejtman zastupowaše njepřitomneho bohota a mjenowaše so potom krajny zarjadnik. W tutym padže wudželeše tež w bohótowym mjenje lena w Budyškim, Lubijskim, Kamjenskim a Žitawskim wokrjesu. Zhorjelski hejtman bě stajnje předsyda Zhorjelskeho sejma, lena wudželeše w bohótowym mjenje jenož za Zhorjelski a Lubański wokrjes.

W Delnjeje Łužicy mějachu najprjedy knježa z Polenska (1422—48) bohótstwo zapisane a potom přendže w léce 1448 na braniborskeho markhrabju, kotryž so „oberster Vogt und Verweser des Landes zu Lusitz“ pisaše. Tutón wokrúći nic jenož prawa stawow, ale připózna tež přislušnosć Łužicy k českej krónje. Tež za njeho pisaše so dwórski sudnik „zu den gezezten meines gnädigen Herren des Königs von Böhmen hofrichter in dem Lande zu Lusitz (1451)“. Přez wučinjenje w Gubinke w léce 1462 bu bohótstwo swobodne a bu wottud přez českich kralow pak z domjacymi zemjanami pak z česкими knjezami, wot časa Władislawa II. pak jenož z česкими knjezami wobsadźowane. Přeciwo Jurkej bu w léce 1467 bohót wot stawow pod assistencu bamžowskeho legata woleny. Léta 1498 da kral Rudolf II. stawam privileg, zo ma bohót być domjacy čłowjek a tak namjetuja stawy (po tutym privilegiju) kralej 2 3 wosoby z knjezow abo ryćerjow. Po hornjołužiskim přikładze bu w léce 1508 revers bohótow zawjedženy, zo stawy při jich prawach zakhowa a krajej ničo njewocuzbni. Sydło bohótow běše w Lubince a to bu w léce 1619 wokrúćene. Za Ferdinanda I. dósta bohót přenje připokazanje (instrukciju) službnych winowatosćow, kotraž bu pozdžišo častičšo wobnowjene. Stajneho zastupnika bohót njeměješe

dyrbješe džě sam w kraju sydlić, jenož tehdy sebi jeho pomjenowa, hdyž so z kraja poda. Njejasny je wuznam podbohota (Nebenlandvogt, Verweser), kotrehož we 15. lětstotku nakhadžamy a kotryž bohota zastupuje. Delnjołužiski bohota měješe hišće swobodniše zastojnstwo, dyžli hornjołužiski. Dohladowaše nad regalemi a člami, wudželeše lena, rozsudžeše w rozkorach dla mjezow, dyrbješe katolsku wěru škitać, staraše so wo wudowy a syroty, wudželeše někotre mjeńše privilegije (na př. lékařnje), pomjenowaše do sudnistwa dweju přisydowacych doktorow. Přez zawjedženje krajneho hejtmanstwa bu jeho financna móc pomjeńšena. Běše exekutivny organ. Zhromadnje z kanclerjom tworješe wyššu wyšnosť (w. zastojnstwo, Oberamt), kotraž někotre mjeńše rozkory rozsudžowaše a we druhich wudawaše provisoriske wusudki (rozrisnjenja). Po léće 1538 přislušachu jemu wšitke sumarne skórzby (procesy).

Za knježenje Matyjasa Korvina sta so w lětach 1474 hač 1490 pospyt, bohoto w wobeju Łužicow do wotwisnosće wot wyššeho šlezskeho hejtmana stajić, abo wot zarjadnika Delnjeje Šlezskeje, a tatón pospyt' bu tež za Władisława 1594—6 wobnowjeny. Tola trajaceho wuspěcha tute pospyty njemějachu.

Po wotstupjenju wobeju Łužicow Sakskej zwosta na čole wyššeho hornjołužiskeho zastojnstwa (Oberamt) krajny bohota ze zastupnikom hejtmanom wyššeho zastojnstwa (Oberamtshauptmann), w Delnjeje Łužicy pak stupi na město bohota w léće 1666 president wyššeho zastojnstwa knježeřstwa (Oberamtspräsident), kotryž ze 4 radžičelemi knježeřstwo wyššeho zastojnstwa (Oberamtsregierung) tworješe.

§ 25. Zbytni lužiscy zastojnicy.

Knothe, Geschichte des Oberlausit. Adels, 33. — Große, Entwickl. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts der Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV., 97. — Kapras, Právní dějiny II., § 52 a 58.

Bohotojo njeběchu hižo we Łužicomaj jeničcy zastojnicy, dóstachu pomocnikow a to z džěla kralowskich z džěla stawowskich zastojnikow. Přěńši buchu wosebje za financne naležnosće, posledniši za stawowske sudnistwo a kenclu postajeni.

W Hornjeje a Delnjeje Łužicy wukonješe financnu službu přěnjotnje bohota. Wot Ferdinandoweho časa knježeše tam čěska komora, jenož čla běchu w lětach 1558—72 w za-

rjadowanju šlezyskeje komory, potow pak tež tutažk čěskej komorje přeńdže. Hdyž so w lěće 1547 w Hornjej Łužicy dokhody množachu, bu w lěće 1548 abo 1549 wosebity pjenježny zastojnik postajeny, tak mjenowany hejtman Hornjeje Łužicy abo z krótka krajny hejtman, kiž bě potajkim z pomocnikom-dohladowarjom (Gegenschreiber). Postaješe so swobodnje wot krala. W lěće 1603 pak bu stawam dowolene, šěsć kandidatow z knjezow abo z ryčerjow na tuto městno namjetować. Po postajenju z lěta 1561 dyrbjše so hejtman wo wšo starać, štož so na komoru počahowaše. Hromadžeše plaćenja a dawki, piwowe dawki, dokhody z městow, dohladowaše nad lenskimi herbstwami a wobsadžeše wuprózdnjene lena. Kóžde lěto wotměwaše zličbowanje a stoješe pod čěskej komoru. Po hornjołužiskim nałožku bu w lěće 1564 tež w Delnjej Łužicy krajny hejtman za dohladowarja postajeny; jeho nastupace wěcy, za kotrež dyrbjše so starać, běchu po postajenjach z lěta 1564 a 1581 tesame, kaž w Hornjej Łužicy. Ale hižo po privilegiju z lěta 1570 dyrbjše tutóu hejtman domjacy zemjan być, kotryž ma w kraju kubła. Tež tutón stoješe pod čěskej komoru.

Pomocnik hejtmana w prawotach abo zwadach, kralowske prawa nastupacych, bě komorny prokurator, kajkehož w Hornjej Łužicy w druhej połojcy 16. lětstotka, w Delnjej Łužicy wot lěta 1595 nakhadžamy. Před tym rjadowaše tam wšo čěski komorny prokurator.

Jako stawski zastojnik bu w Hornjej Łužicy z časam pomjenowany zastupnik bohota a krajneho hejtmana za sudnistwo. Tutón dwórski sudnik, druhdy tež krajny mjenowany, bu z domjaceho zemjanstwa brany a přez bohota pomjenowany. Kónc 16. lětstotka bu tuto zastojnstwo trajace (postajenje l. 1582). Zastojnstwo kenclerja bu přez bohota wobsadžane a tworješe w tutym času překhodne zastojnstwo mjez wosobinskim zastojnstwom bohota a stawskim zastojnstwom. Tuto zastojnstwo měješe měšćan.

W Delnjej Łužicy wustupuje krajny sudnik (Landrichter) wot lěta 1538. Pomjenuje so přez krala z třoch kandidatow, kotrychž bě sejm namjetował. Brany bu z přisłušnikow knjejskeho abo ryčeřskeho stawa. Započatk 16. lětstotka nakhadžamy tež krajneho kenclerja jako trajaceho zastojnika.

§ 26. Sejm.

[Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte 269, 357; Geschichte des oberlaus. Adels 38, 61. — Große, Entwickl.

d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. — Neumann, Geschichte der Landstände des Markgraft. Niederlaus. (1843) str. 171. — Clausnitzer, Versammlungen d. niederlaus. Stände während der Habsburger Herrschaft, Niederlaus. Mitteil. 1898. — Toman, O společnem sněmování zemi koruny České od Ferdinanda I. až do Marie Terezie, Právník IX. — Rezek, Generalní sněmy české za Ferdinanda I. do r. 1547, Prog. r. Karlin, 1880. — Knothe, Der Anteil der Oberlausitz an den Anfängen des dreißigjährigen Krieges, N. Laus. Mag. LVI. — Kapras, Právní dějiny II., § 55 a 56.

W Hornjej Łužicy wobstoješe zhromědny sejm (Stadt- und Landtag) z dweju stawow a kurijow: ze zemjanstwa a městow. Ze zemjanstwa skhadžowaše so: ryčerstwo Budyšskeho a Lubijskeho wokrjesa wosobinscy, z Kamjenskeho wotpósłancy, ze Zhorjelskeho, Žitawskeho a Lubaňskeho tamniši krajni starši a wubjerkownicy. Kzemjanstwu buchu pódlá knjezow a ryčerjow tež prelatojo (Budyšin, Swj, Marjina Hwězda, Sw. Marijiny Doł) ličení. W městowskej kuriji běchu zastupnicy šěsćich městow. Po léce 1519 prócowaše so zemjanstwo wo zawjedženje třoch abo štyrjoch kurijow na sejm, ale to so jemu njeporadzi. Centralny sejm so tři króc wotměwaše (po Oculi, Bartromje a Hilzbyeće, tak mjenowane samowólne sejmy (willkürliche Landtage) a hewak, kaž bě trjeba (wurjadne sejmy, außerordentliche Landtage). Prawidłowne sejmy powołoowaše bohot sam, wurjadne jenož z dowolnosću krala. Prawo sejma běše přijimanje wjercha a bohota, zakonjedawanje (Landesverfassung), přizwolenje dawkow, wójska a podobne. Jenož wažnišim wobzamknjenjam dawaše kral sankciju, zbytně bohot jednorje wozjewješe.

Pódlá zhromadneho sejma wukonjowachu so po potrebnosći tak mjenowane městowske dny (Stadtstage), hdžež so Šěsćměsta pod předsydstwom Bndyšina zhromadžowachu. Tuto zhromadžizny wotměwachu so najčasćišo w Lubiju a na nich wuradžowaše so po třoch džělbach (Gruppen): I. Budyšin, Kamjenc, Lubij, II. Zhorjelc, Lubaň, III. Žitawa. Zemjanstwo wotměwaše swoje wosebite zhromadžizny (Landtage) po Budyskim z Zhorjelskim wokrjesu. Z nich bu Zhorjelski, kiž so kóžde léto wotměwaše, porjadnje wot Zhorjolskeho hejtmana połowany. Na nim buchu rosprawy wo Budyskich sejmach dawane a wólachu so starši a wubjerkownicy. Wustaw (institutija) krajnych staršich zwosta tež w tutym wobčasu. Woleni buchu 3—6 z cyłego łužiskeho kraja, w 16. létstotku pak jenož po

dwěmaj z wobeju džělow Łužicy, tež su po zrzadowanju z lěta 1539 jenož štyrjo. Buchu wot zemjanstwa na jene lěto woleni a přez bohota wobkrućeni. Tworjachu bohotowu radu, připrawjachu namjety za sejm a mějachu tež prawo w padžo nuzneje potrjeby na poradu woleny wubjerk stawow powołać. Tutón wubjerk (Ausschuss) bu přez sejm kóždolětnje woleny a to wužši z 10 a šěrši z 18—20 sobustawami.

Delnjołužiski sejm měješe štyri kurije: prelatow, knjezow (wobsedđerjo knjejstwow), ryčerjow (wobsedđerjo njeposrědnych ryćeřskich lenow) a města (Lukow, Gubin, Lubin a Kalawa). Knježi staw bě tak rozsudźacy, zo sejmy same w 15. lětstotku knježe dny rěkach (Herrentage). Městowski staw njebě tak jara wažny. W 16. lětstotku so kurija prelatow z tym wotstroni, zo bu klóštr Dobryluch (1543) a Gubin (1563) sekularisowany. Zbytny prelat klóštra Noweje Cale přizamkny so ke knježemu stawej. Wot tuteho časa měješe sejm tři kurije a tři hlósy. Sejm powołowaše bohota wot časa Ferdinanda I. jenož na zakładze rozkaza krala, kotryž k sejmej kommissarow sćeše. We staršim času wotměwaše so sejm často w Khoćebuzu a Gubiny, pozdžišo we Łukowje, skónčnje porjadnje w Lubiny. Předsyda bě bohota. Delnjołužicy stawowje wobzamkowachu w časach njeporjadka na sejmach tež mjezynarodne wujednanja (ze Saksami 1425, z Bramborami 1441) a landfridy abo krajny měr (1480). Přijimachu wjeřcha a bohota, dowolachu dawki a wójsko, mějachu zakonjodawařsku mócu. Hachu cyłosć kraja (1494 Grodk). Starachu so tež wo to, zo so njebychu jednotliwe knjejstwa zapowěli z ležownosću dawki płaćić. Tajke prawowanja mějachu ze saskimi wójwodami (Grabin, Zły Komorow), z braniborskimi markhrabjami (Khoćebuz, Sosny-Zossen, Bezkow, Storkow) a wo klóštr Dobryluch. Z toho zakhowachu jenož Dobryluch, Bezkow a Storkow. Wšo zbytnje bu za Delnju Łužicu zhubjene. Jenož wažnišim webzamknjenjam dawaše kral sankciju (wobkrućenje), wšo zbytnje wozjewješe bohota. W 16. lětstotku počachu tež w Delnjej Łužicy po wašnju Hornjeje krajnych staršich po jednotlivych wokrjesach wolić.

Nimo toho wobdžěleše so lužiski sejm na českich generalnych sejmach, hdžež měješe kóždy kraj swój hlós. Na požadanje krala sćeše lužiski sejm delegaciju, kiž pak njebě přecy jenak sylna. Tak bě w lěće 1541 z Hornjeje Łužicy 6 wosobow, z Delnjeje 2, w lěće 1556 z kóždeje Łužicy 7 wosobow. Tuta delegacija dóstawaše instrukciju a poľnu mócu, zo by mohła winowatosću na so

brać. Na generalnych sejmach jednaše so najbóle wo dowolenju pomocy přećiwu Turkam, ale tež wo nabožen-
skich prašenjach, krajnym měrje, mjezynarodnych zrěče-
njach a. t. d. Přećiwu kralej Jurjej Podžěbradskemu wot-
měwaštej Łužicy někotre razy sejmy ze Šlezskej, kotrychž
zaměr bě organisacija spjećenja. (1458, 1459, 1467, 1469).

Z nowa zarjadowany bu česki generalny sejm w kon-
federaciji 31. julija 1619, hdžež zhromadna wustawa kru-
ćiši podložk dósta, tola jenož na krótki čas, přetož Bělo-
hórska bitwa nowu wustawu zaso zniči. W generalnych
sejmach staj dwaj hłosaj Hornjeje a Delnjeje Łužicy
zwěsćenaj. Runje tak je tež zwěsćenje wobdžělenje wobedu
Łužicow na zhromadnym zjězdu defensorow, kotryž dyr-
bješe so junu za léto w Prazy wotměwać.

Ferdinand I. spyta tež zhromadny parlament wutworić
za wšě swoje kraje (česku krónu, wuhersku a alpske
kraje). Tute prócowanja pak mějachu jenož tón wuspěch,
zo so jenož junu a to w léće 1541 42 wšě kraje w Prazy
zeńdžechu a na tutej zhromadźiznje wobdžělichu so tež
Łužičenjo, Pozdžišo, na započatku 17. lětstotka, sapřim-
nychu tu myšličku tež stawy same, zo bychu lěpje swoje
naboženstwo a swoje prawa škitać móhli. Na zakładze
českeje konfederacije wot 31. julija 1619 so tež wobzam-
kny konfederacija z rakuskimi stawami (15. augusta 1919)
a z wuhefskimi (15. januara 1620), hdžež dyrbjachu so
zhromadne zjězdy stawow wšěch krajow wotměwać. Tola
tež tu zniči dobyće Ferdinanda II. wšitke wotmyslenja.

§ 27. Najwyšše sudnistwa.

Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, 318. — Grosse,
Entwickl. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlau-
sitz, N. Laus. Mag. LV. 41. — Kapras, Právní dějiny,
II., § 60.

W Hornjej Łužicy přeměni so stare bohotske sudni-
stwo do krajneho sudnistwa (Landgericht) jako wyšše sudni-
stwo za burow a dwórske sudnistwo (Hofgericht) za zemjan-
stwo a lenske statoki. Najwyšše stawowske sudnistwo bu
iudicium ordinarium, Gericht von Land und Städten.
Předsyda bě bohota abo Budyski hejtman. Přisydža běchu
zastupnicy městow a ryčerstwa, wot bohota abo hejtmana
pomjenowani. Mjez nimi běchu tež krajni starši. Sudni-
stwo posedžowaše tři króc wob léto we zwjazku ze sej-
mami. K jeho kompetency slušachu zwady mjez stawami,
ryčerjow z městami, městow z městom a skórzby přećiwu

wšëm sudnistwam w kraju. Dalšeho powołanja (appellacyje) njebě. Powučjenja bjerješe z Magdeburka. W 16. lětstotku stawaše so powołanje hdys a hdys do Prahi, wot lěta 1548 pak so porjadne powołanje do Prahi zawjedže.

W Delnjeje Łužicy běše najwyšše stawowske sudnistwo krajny abo dwórski sud (Landgericht, Hofgericht), tež „Gericht der Herren Stände“ mjenowany, wobstojacy ze zastupnikow wšěch štyrjoch stawow, we staršim času pod krajnym abo dwórskim sudnikom, pozdžišo pod bohotom. Tuto sudnistwo bu přez Władislawa I. 1507 wobkrućene. Powołanje njewobstoješe, powučenje bjerješe sudnistwo z Magdeburka (Džěwina). Njeporjady w nim wjedžechu k reorganizaciji w lěće 1538 a z toho wuwi so krajny sud. Wobstoješe z krajneho sudnika, ze 6 stawowskich zastupnikow (2 wolachu knježa a prelatojo, 2 ryćerjo, 2 města) a z dweju doktorow, wot krala pomjenowaneju. Posedženja wotměwaše junu we Łukowje (póndželu po Misericordias) a junu w Gubinjce (póndželu po swj. Měrcinje). K sudnistwu słušachu wšitke civilne zwady njewotwisneho zemjanstwa a štož druhdže rozsudzić njebě móžno. Kriminalne prawoty zemjanstwa a lenskich wěcow zwostachu bohotej. Wot krajneho sudnistwa džěše powołanje k bohotej, kotryž za njo powołansku kommissiju pod swojim předsydstwom postaješe. Tuta wobstoješe z 8 wosobow, z kotrychž šěsć stawy wolachu a dvě bohoty pomjenowaše. Tuta powołanska komisija móžeše sebi wot někajkeje fakulty responsum (gutachtliche Entscheidung über streitige Fragen) žadać. Po jeje rozsudže džěše próstwa na krala.

§ 28. Wuznam centralnych čěskich zastojnstwow za Łužicu.

Kapras. Právní dějiny II. § 49, 50, 52, 53, 57, 59.

Kaž w předkhadzacych tak tworješćeje Łužicy tež w tutym času džěl statneho cyłka, kiž so woznamjenješe ze słowomaj „čěska króna“ (Cron von Behem, corona regni Bohemiae.) Tutón statny cyłk we swojej statoprawnej powazy ma wosebity wuznam abo raz, přetož jeho sobustawy maju swoju wustawu. Jeho zjednočacy srědk je wosoba krala, generalne sejmy a někotre zhromadne organy. Nimo toho dobychu sebi čěski sejm a někotre čěske zastojnstwa wšelake prawa tež w pódlanskich krajach. Hewak wšak mějachu tute pódlanske kraje swoje wustawy a stawowske zarjadowanja, kaž smy to tež při lužiskeje wustawje w předkhadnych nastawkach widželi.

Na čele tohoto stata stojí kral a w jeho titulu je tež Lužica mjenowana (Bohemiae rex, marchio Moraviae, Luxemburgensis ac Silesiae dux, ac Lusatiae marchio). Kral je wot stawow khětro wotwisny. Trón dōstawaše přez wōlbu, abo připōznawaše-li so tež wobmjezowane herbske prawo, bu tola přez stawy přijimany. A hake přez tuto dojednanje ze stawami nabywa kral swojeho poľneho prawa. Při wukonjenju wjetšiny svojich prawow je kral přez stawy zwjazany a wobmjezowany, a stawowje žadaju sebi wot njeho zamoľwjenje wo knježenju. To wujasnja nam tež tamne stajne wojowanje mjez stawami a kralom wo mōc w českim staće. Na wobzamknjenju wotrēdenja krala ze stawami wobdželowachu so tež lužiske stawy z holdowanjom. W XV. lētstotku so we Lužicomaj hišće holdowaše, pozdžišo pak jenož w Prazy při krōnowanju. Při tutej přiležnosći potwjerdzowachu so Lužicomaj tež jeju privilegije. Při wosebitych připadach pak so tež hišće pezdžišo we Lužicy holdowaše, tak za Bjedricha Faleskeho we Zhorjelu a Žemru.

Ze staršich centralnych kralowskich organow mēješe wuznam za Lužicu najwyšši mincništr (mincownik), jako zhromadny organ za pjenjezobijerstwo. Po lēce 1548 stupi mincownik do wotwisnosće wot českeje komory. Tutu Ferdinand I. w lēce 1527 jako najwyšše a zhromadne pjenježniske zastojnstwo za česku krōnu znowa zarjadowa. Pod njej stojachu lužiscy hejtmanoj jako podstajeny organ (staw). Jenož lužiske cta běchu na krōtki čas (1557—72) k šlezskej komorje pridžefene.

Wulku wažnosć tež za Lužicu dōsta znajeřska rada nad appellacijemi, w lēce 1548 wot Ferdinanda jako najwyšše sudnistwo postajena. Z jeje nastaćom bu zakazane, powučenje a powoľanje z wonka kraja w Lipsku abo Magdeburku brać, a cyľe powučenje a powoľanje wot městowskich sudnistwow a wšech druhich sudnistwow, kiž njemějachu privilegija powoľanja, bu k tutej komorje prikazane. We Lužicomaj běchu městowske sudnistwa nuzowane, powoľanje k Pražskej powoľanskej komorje we kōždym padže w poľnej mērje připuščić. W Hornjej Lužicy dyrbješe pak tež najwyšše sudnistwo (Gericht von Land und Städten, judicium ordinarium), dokelž privilegija njepowoľanja (inappellaciju) njemēješe, powoľanje připuščić. W Dolnej Lužicy šo wot tamnišeho krajneho sudnistwa po postajenju z lēta 1538 powoľanje njepřipuščēše, za to pak tam kral supplikaciju zawjedže.

Skónčnje dyrbi so hišće spomnić na centralne zastojnstwa Ferdinanda I, z kotrymiž cheyšje zhromadny organ za wšě swoje kraje wutworić.

Tute organy wobstojachu tež hišće za jeho nastupnikow. Wustawnje wšak njemějachu w českej krónje mocy a wuznama, faktiscy pak mějachu khětro wulki wliw, a přimachu tohodla tež hač do Łužicow. Su to: tajna rada (geheimer Rat) wosebje za zwonkowe naležnosće, dwórska komora (Hofkammer) za financy, dwórska wójsna rada (Hofkriegsrat) za wojeřstwo, a krajna kencla (Reichshofkanzlei) za expediciju.

Z českich stawowskich organow měješe za Łužicy wosebje česka kralowska rada wuznam, kotraž z najwyššich krajnych zastojnikow a sudnikow wobstoješe. Tutón wuznam pokhadžeše z toho, zo bě tuta rada wuradźowanska zhromadźizna krala w jeho njewobmjezowanym skutkowanju (Wirkungskreis); tohodla buchu w njej tež někotre lužiske prašenja, jako předložki za sejm, wujednawane.

Dale dyrbi so tu spomnić na česku kencliju, z najwyššim českim kanclerjom na čole, z kotrejež kralowske listy do Łužicow wukhadźachu. Kancler rukowaše ze swojim podpismom na majestatnych listach, zo bu lisćina prawje formalnje a wustawnje wudata. Łužiske lisćiny so zhromadnje ze šlezskimi w němskim wotdźělenju českeje kenclije wudawachu. jenož za Jurja z Podžěbrada bu tute wotdźělenje zběhnjene. W 16. lětstotku měješe tuta němška expedicija na čole němškeho město-kenclerja (Vizekanzler). Tež we Winje běše při expositurje dwórskeje českeje kenclije wot časa Ferdinanda I. wosebite šlezsko-łužiske wotdźělonje. Na započatku 17. lětstotka poradzi so šlezskim stawam, sebi na krótki čas (1611—16) připrawjenje wosebiteje šlezsko-łužiskeje kenclije we Wrótsławju wumocować. Tola w léće 1616 bu prjedawše stare wobstojenje zaso wobnowjene, jenož zo měješe lužisko-šlezske wotdźělenje trochu swobodniše stojnišćo.

Skónčnje přimaše do Łužicow tež česki sejm sam, tak daloko, kaž rozsudžowanje wo wobobje noweho krala na so storže a tak daloko kaž cylistwosć (integritas) českeje króny stražowaše.

§ 29. Wokrjesy.

Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte 365. — Grosse, Entwickl. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. 5. — Kapras, Právní dějiny II. § 61.

Tež w Hornjej Łužicy wostachu měšćanske wokrjesy tamnišich šěsćich městow. Po nich plaćachu so dawki a organisowaše so wobora (1421). Pódlá toho organisowaštaj so wot husitskich wójnaw, hačrunjež w někotrych nastupanjach hižo prjedy wobstoještaj, dwaj wjetšej wokrjesaj (Aemter) znowa: Budyšski a Zhorjelski. Budyšski wobstoješe z městskich wokrjesow Budyšskeho, Lubijskeho, Kamjenskeho; Zhorjelski ze Zhorjelskeho, Łubańskeho a Žitawskeho. We woběmaj běštaj hejtmanaj jako zastojnikaj, krajnemu bohotej podstajenaj, z dobom pak běštaj to sudniskaj zarjadnikaj a za organizaciju ryčeřstwa postajenaj wokrjesaj. W 16. lětstotku bu tež dawk po tutymaj dwěmaj džělomaj džěleny a zemjanscy starši buchu po nich woleni. Pódlá toho pak zwosta tež potom hišće we wobmjězowanej měrje wuznam městowskich wokrjesow za sudnistwo, dawki a wojeřstwo. Tež tamniše štyri stawowske knježstwa tworjachu w někotrych nastupanjach wosebite zarjadniske wokrjesy.

W Delnjej Łužicy zwosta w 16. lětstotku při staršim rozdžělenju, Kraj wobstoješe z knježstwow (11–14) a městowskich wokrjesow (Weichbild), do kotrychž buchu jenož města a njeposředne ryčeřske kubla ličene. W 16. lětstotku wutwori so za dawki a wojeřstwo pjeć wokrjesow (Lukowski, Gubinski, Lubinski, Kalawski, Hródkowski). W tutech wokrjesach wotměwachu so tež wokrjesne sejmy a wolachu so krajni starši. Wosrjedž Delnjeje Łužicy měješe Khočebuzske knježstwo, jako leno extra čurtem Branihorskej přisłušace, swoju wosebita organizaciju, přetož njeličese so k Delnjej Łužicy. Na čole knježstwa stoješe bohót (do 1492) a pozdžišo hejtman; pódlá njeho běše hižo w 15. lětstotku dwórski sudnik. Tuto knježstwo měješe tež swój wosebity sejm.

§ 30. Města.

Jecht, Die Pflichten eines mittelalterlichen Bürgermeisters, Deutsche Geschichtsblätter X. — Knothe, Gesch. des oberlaus. Adels 60. — Jentsch, Der Bürgeraufstand zu Guben und das Ortsstatut v. J. 1604, Niederlaus. Mitt. VIII.; Der Übergang des Gubener Erbgerichtes an die Stadtgemeinde, t. VII. — Jatzwauk, Die Bevölkerungs- und Vermögensverhältnisse der Stadt Bautzen zu Anfang des XV. Jahrh., 1912. — Kapras, Právní dějiny II, § 62.

Ličba kralowskich městow, katrychž běše w Hornjej Łužicy šěsć, so njezmjeni. W Delnjej Łužicy pak so čnta ličba na štyri zniži.

Městowske zarjadowanje je we wšěch městach charakterisowane přez oligarchiju někotrych městowskich patricijskich rodow, kotrež na zakładze „swobodneje wólby“, t. j. wupjelnjowanja rady přez wotstupowacu radu, rozsudžowanje w měsće na so storhnychu. Hdžež so hač do toho časa krajoknježski bohota hišće zhubił njebě, sta so to nětko (na př. Gubin 1523–29). Na čole města stoji wšudžom měščanosta z radu a z přisydnikami. Radu wobkrućeše krajny bohota. Docyła so wotrjady a rjemjeslnicy wšudžom přećiwu knježenju patricijow wobarachu, tola njedocpěchu ženje wulkeho wuspěcha.

W léće 1547 bu městowske samozrjadowanje w Hornjeje Łužicy jara wobmjezowana. Zwjazk šesćich městow dyrbjese swoje privilegije wotedać a bu z pjenježnymi khłostanjemi, z konfiskaciju zamoženja a z wobmjezowanjom samozarjadowanja pokhłostany. We wšěch městach buchu kralowscy rychtarjo, kiž so přez česku komoru pomjenowachu, postajeni, rada bu wobnowjana přez wosebitych komisarow bjez sobuskutkowanja města. Zwołanje rady běše jenož z přihłosowanjom noweho rychtarja móžno. Z dobom bu tež sudniska městowska prawomóc za wokrjes města, kiž na přikrótsenje zemjanstwa so měrješe, zničena. W Delnjeje Łužicy, hdžež so stawowje na tehdyšim spječowanju (opposition) wobdžělichu, so ničo njepřemjeni. Ale tež w Hornjeje Łužicy dóstachu města w léće 1559 zaso „swobodnu wólbu“ rady wróco a 1561 buchu města wot winowatosće wuswobodžene, před kommissiju zličbowanje wotpožóić, kotraž bywaše wot bohota pomjenowana.

Organisacija poddanych městow so njepřemjeni. Łužiske kralowske města mějachu nahladne leńske wobsedźeństwo, ke kotrehož dobytkej wot krala dowolnosć dóstachu. W léće 1547 bu tute wobsedźeństwo horjołužiskich městow powšitkownje konfiskowane. W léće 1549 buchu cyrkwinske a špitalne kubła wrócene a pozdžišo 1558–61 za narunanje tež hišće druhe; w druhej połojcy 16. lěstotka kupowachu sebi města zaso nowe kubła.

Tež druhe pjenježniske (finanene) prawa hornjołužiske města tehdom w léće 1547 zhubichu, dóstachu pak je pozdžišo z wjetšeho džěla zaso wróco. Wyše toho zawjedžechu sotehdy nowe dawki, tak mjenowane „posudniske“.

§ 31. Knježstwa a wsy.

Moeschler, Gutsherrlich-bäuerliche Verhältnisse in der Oberlausitz, 1905. — Knothe, Die Stellung der Guts-

untertanen in der Oberlausitz, N. Laus. Mag. LXI. — Döhler, Geschichte der Rittergüter und Dörfer Lomnitz u. Bohra, 1909; Geschichte des Dorfes Leuba, 1907. — Jocksch-Poppe, Die patrimoniale Verfassung u. Verwaltung der Standesherrschaft Forst u. Pforten, Niederlaus. Mitt. IX. — Müller, Zur sächsischen Rechtsgeschichte (Dorfgerichte), N. sächs. A. X. — Kapras, Právní dějiny I, § 63.

We všech českých krajach přeúdzé knjezičerjowe prawo napřečo poddanam z wjetšeho džěla na knježstwa. Z tym so wuwíce, hižo w předhusitskich časach započate, skónči a tak so wutwori dospołna dominialna móc.

W Hornjej Łužicy bu cyłe wuwíce we wšitkich wokrjesach (z wuwzaćom Kamjenskeho) hakle 1562 skónćene, hdyž zemjanske kubła wyšše sudnistwo dóstachu. Tu přeúdzé cyła nižša organizacija na knježstwa. Tuto ma sudnistwo, administraciju, policiju a wobmjezowane wukonjowanie. Knježstwo sabaše do dispozicije poddana, štož jeho kubło a tež jeho wosobu nastupaše. Po prawom najnižšu jednosć zarjadowanja (Verwaltungseinheit) tworjachu knježstwa, hdžež jenož w jednotliwych prašenjach tež wsy ze swojej organizaciju něšto plaćachu. Wukonjenje zarjadowanja a sudnistwa přenošowachu knježstwa na svojich knježich wobsedzenstwach (Herrschaft = wjacy knježich dworow hromadže, Dominium) na svojego zastojnika (Amtmann), w Delnjej Łužicy hofmištr mjenowaneho. Tutón zastojnik jězdžeše na wšitke prawidlowne po knježstwach so wotměwace sudy abo zhromadźizny (Dreidinge) a wobnowješe tu gmejnske zarjadowanje, rozsudzowaše při tutej přiležnosći zwady a wobčezowanja, dohladowaše nad zarjadowanjom, syrotami, před nim buchu tež njeprawotne naležnosće wujednowane a pola njeho wjedžechu so porjadnje pokazowarje (Rogister) ležomnosćow, syrotow a cyrkwinskih kubłow.

Štož wjesnu organizaciju nastupa, zhinychu poslednje zbytki rozdžělow wsow ze starym přenjoťnym słowjanskim prawom a ze słowjanskej organizaciju a wsow z němskim prawom a z němskej organizaciju a wšudžom so jenajka organizacija wutwori. Formalny zbytk staraje organizacije běše w tutym času jenož hišće w Hornjej Łužicy widjeć, hdžež w serbskich džělach na čole wsy leńscy sudnicy (Lehnrichter), nastupnicy starych županow, stojachu. Hewak stoji wšudžom na čole wsy wjesny sudnik, nětkole rycharť mjenowany (wjesny sudnik, Richter, iudex). Tući

rychtarjo su pak leńscy a herbscy, pak přez knježstwo na někotre lěta postajeni. Tuto zarjadowanje we Łužicomaj najčasjišo nańdžemy. Pódlu sudnika namakamy hišće někotrych přisydnikow abo staršich (Schöffen, Eldern), wot wyšnosće na čus žiwjenja postajenych.

Njeběše-li hižom před husitskimi wójnami wjesneje autonomije w prawym zmyslu słowa, nańdžemy ju nětkle hišće wjele mjenje, hdyž wuznam a wliw knježstwa wšudžom stupaše. Tež něhdy dospołna hospodařska autonomia po něčim zahiny a bu wobmjezowana. Při tym pak běchu dosć wažne rozdźěle w postajenju (Stellung) jednotlivych wsow, přetož něhdžežkuli knježstwo za dobry pjenj a wukup autonomiju wsy powjetši. Wjesny sudnik pak zhubi wšudžom dospołnje swoju zastojsku powahu a bu jenož zastojnik knježstwa, kotrehož nadawk bě, w mjenje a k lepšemu wyšnosće policiju wjesć, sprawu a časjišo tež sudnistwo, so wo wobsedžeřske prawa knježstwa starać, jeje rozkazy wukonjeć, nad syrotkami a wudowami stražować. Před nim a dwěmaj přisahancomaj rjadowaše so wjesny testament abo poslednja wola.

Cyła wjesna gmejna (Gemein) zhromadźowaše so na gmejnskich zhromadźiznach pak na požadanje abo z přizwolnjom knjeza abo jeho zastojnika, sudnik ju powołoowaše. Tu pak sudnik, wubjerk a zhromadźizna za cyłu gmejnu wobzamkuje, a štož tući wobzamknu, cyłu gmejnu wjaza. Na zhromadźiznje přijimachu so nowi wobydlerjo do gmejny a hišće w 16. lětstotku wobzamkowachu so hospodařske zarjadowanja (Rüge). Zwjetša pak hospodařske zarjadowanja w formje policajnych wustawkow knježstwo same wudawaše.

Pódlu tutech wurjadnych zhromadźiznow wotměwachu so powšitkownje jónu wob lěto tež pak za jednu pak za wjacj wsow dohromady porjadne zhromadźizny gmejny, na kotrež zastojnik knježstwa přihadžeše. Tu so sudnistwo a gmejnska zhromadźizna zjednoćeštej. We Łužicomaj so přenjatnje wotbywachu tajke zhromadźizny a sudy tři króc za lěto (Dreiding), pozdžišo z najmjeńša jónu za lěto (Jahrding).

§ 32. Nižše sudnistwa.

Knothe, Rechtsgeschichte Oberlaus. d. 1.; Geschichte des oberlaus. Adels, 33. — Arras, Seeliger, Jecht, Acheldemach, Bekenntnisse von Strassenplackern aus oberlaus. Geschichtsquellen, 1909. — Köhler, Die Dorfgerichte,

N. Laus. Mag. XX. — Neumann, Das alte landding oder Landgericht in der Niederlausitz. t. XXXVIII. — Kapras, Právni dějiny II. § 64.

Zakladny sudniski princip zwosta tónsamy jako we předkhódnym času, kóždy staw mēješe svoje wosebite sudnistwo. Sudnistwo zemjanstwa běštej wobej najwyššej sudnistwje (§ 27) a powołanske sudnistwo, za města běše wot lēta 1549 Pražska powołanska rada (§ 28). Z druhich sudnistwow zapřimowaše w někotrych leno nastupacych prašenjach Pražske dwórske sudnistwo, a Pražske komorue sudnistwo wukonjowaše powołanje a přehladowanje (reviziju) wusudkow, tak daleko kaž so w formje powołanja na krala podawaše. Zwady wo česé słušachu we woběmaj Lužicomaj, njezejnachu-li so strony na druhim sudnistwje, před krala sameho abo před ryčérski sud (Ritterrecht), wobstojacy z dwanaóoch za připad wot bohota pomjenowanych zemjanskich wosobqw, kotrychž předsyda bě wot bohota postajeny maršal.

Duchowne sudnistwa běchu w přenim času tesame, kaž před husitskej wójnu. Přejimawe přemjenjenja nastachu z přikhadom protestantstwa.

W Delnej Lužicy wukonješe iurisdikciju nad protestantami stawowske konsistorium wot lēta 1545. W Hornjej Lužicy sudžeše, tež nad protestantami, w mandželskich wěcach Budyšski tachant K založenju konsistorija tam ani w času českeho zběžka njedóndže, hdyž tam konsistorijej přislušace skutkowanje dofenserojo wukonjowachu. Katolikojo w Hornjej a Delnej Lužicy stojachu wot lēta 1560 pod Budyšskim tachantom jako generalnym vikarom, kotremuž bu hromadže z kapitlom jurisdikcija za cyły česki džěl Mišnjanskeje dijececy přenjesena. Z nim w Delnej Lužicy Nowocalski abt konkurrowaše.

Tute sudnistwa posudžowachu mandželske rozkory (zwady), katolske sudnistwa pódlá toho tež khłostanske skórzby (Strafprozesse) duchownych, mjez tym zo protestantske jenož přestupjenja duchownych přečiwo disciplinje posudžowachu. Městowske sudnistwa zdžeržachu swoju staru woprawnjenosć (kompetencu). W Hornjej Lužicy sudžachu někotre města (Lubaň, Žitawa) hač do lēta 1547 tež nad zemjanstwom. Tež cyłk sudniskeje organizacije so njezmjeni. Po lēce 1547 wustupuje na městowskich sudnistwach kralowski rychtař. Powołanje wot městowskich sudnistwow bu w tym samsnym času w Prazy scentralisowane. We wjesnych sudnistwach zhubi so rozdžěl mjez słowjanskimi a němskimi. W Delnej Lužicy sebi

knježstwa wšudžom za sebje knježstwowne (herrschaftlich, patrimonial) sudnistwo založichu,

W Hornjej Łužicy bě napřečo tomu we wjetšinje wokresow wyšše sudnistwo nad poddanami dołho w rukach městow (Lubań, Žitawa) abo krajnych sudnistwow (Zhorjele, Budyšin). Tute je hakle 1562 definitivnje na knježstwa zhubichu. Na wsach su wjesne sudnistwa nižše sudnistwa, wyšše wyšnosćinske. Na wsach sudžeše rychtar z wjesnymi starcami wšelake mjeńše zwady. Wyšnosćinske sudy wotmėwachu so za mjeńše knježstwa w sydle wyšnosće za cyłe knježstwo; na wjetšich knježstwach wotmėwachu so wjacj sudow a to tak, zo běchu za wjetše wsy wosebite sudy, za mjeńše přecy jedyn za wjacj wsow hromadže. Tute wobmjezowane sudy (lanteiding, dreiteiding) wotmėwachu so w přitomnosći knježstwa abo jeho zastojnika, wjesneho sudnika, přisydow a cyłeje gmejny přenjtjenje tři króc, pozdžišo zwjetša jenož jónu za lėto (jahrteiding). Sudžene buchu na nich wšitke wažne, civilne a khłostanske skórzby (překory). Organizacija manskich sudnistwow so w bytosći njezmjeni. Łužiske fejmy zahinychu w husitskej wójnje a jich kompetenca přeńdže na porjadne městowske sudnistwa. Za to spytachu w lėtach 1428–90 westfalske fejmy do Łužicy zawjesć, štož pak so njeporadzi. Hornjołužiske města wobarachu so přećiwonim wot wšeho započatka (1446) a na požadanje Zhorjelca wuskutkowa kral Władisław 1491 privileg Bjedricha III., „zo wobydlerjo českeje króny po svojich starych privilegijach njesmėdža so k westfalskim fejmam powolać“.

§ 33. Wojerstwo.

Toman, Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, 1898. — Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte 280. — Jocksch-Poppe, Die Kriegsverfassung der Markgraf. Niederlausitz, Mitt. IX. — Kapras, Právní dějiny II., § 65.

Čas husitskich wójnow woznamjenja dospołne přeměnenje w dotalnym wašnju wójnistwa. Reforma sama bu přewjedžena přez Jana Žižku z Trocnowa a z českich wójskow rozšěrješe so tež druhdže. Žižka přetwori swoje wójsko do kruteho, organizacy dźěleneho cyłka, kotryž je jeničkej woli rozkazowarja podćisnjeny. Rozsudžaca, kaž we wobaranju, tak tež při nadpadže bě pěšina, kiž so wo wozy zepjeraše a kiž bu skutownje z třělenjom podpjerowana. Wóz z třělbami a z pěškami wobsadženy, tworí

zakładnu taktisku jenosć. Jězdnicy wukonjowachu jenož pomocnu službu. Hižo před Žižku započachu so wokoło lěta 1400 třělbné brónje sylnišo nałožeć, runje tak, kaž bě nałożowanje wozow z najmjeńša k wobaranju znate. Žižka pak wuži jich jako přeni runjewon we swojej takticy a w planje wojowanja, postajiwši třělbu na wozach.

W započatku 16. lětstotka wuwi so zaso druge wašnje wojowanja. Wozy běchu pódlá z dobom z krajnej hotowosću njetřebne a tohodla zawjedže so wšudžom soldnarstwo. Princip powołanja pomocy zwosta wšak kralej, haj nadeńdzemy tež w Delnjej Łužicy (1507) nowe webtwjerdženje prawa, zo so za mjazy njetřeba na wójnu čahnyć. Z druhimi słowami, powšitkowna wojejska winowatosć bu jenož na defensiwu wobmjezowana. Tuta defensiva počahowaše so na wšě kraje českeje króny. Dospołnje wobmjezowana bu tuta defensiva hakle 1615, hdžež so za jednotliwe kraje kontingent postaji. Łužica je w nim z 1200 jězdnyimi a 2000 pěškami mjenowana.

Zakład powołanja a stajenja wójska kralej, wosebje za turkowske wójny, běše wobsedženstwo, zakład defensivy běchu zapiski wobsedźerjow kubłow, z kotrychž bu kwota (30, 10, 5 muži) powołana.

W Hornjej Łužicy bu defensiva wosebje přećiwo Husitam a kralej Jurzej organisowana. Tehdy wudźělachu sebi w léće 1421 a znova 1468 za nju wěsty porjad. Organizacija džěše po wokrjesach šesćich městow a na tym so tež w 16. lětstotku wjele njepřeměni. Tež w Delnjej Łužicy wobstoješe organizacija z časa husitskich wójnow. Ale hakle w 16. lětstotku buchu woprawdźite wokrjesy wutworjene (Łukow, Gubin, Lubin, Kalawa, Hródk). Kónc 16. lětstotka buchu we woběmaj Łužicomaj tež přehladowanja hotowosće zawjedžene.

Lenške wójsko so z wjetša wuplaći a najimaše za sebjě soldnarjow. Z krótka lužiske wójsko bu, kaž tehdom wšudžom w srjedźnej Europje, wójsko soldnarjow.

§ 34. Financy.

Köhler, Geschichte der Oberlausitz (1865) 170. — Knothe, Oberlaus. Rechtsgeschichte, d. 1. — Grosse, Entwickel. d. Verfassung u. d. öffentl. Rechts d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. 118, 161. — Scheuner, Zwei Bücher aus der Görlitzer Münze, Z. f. Numismatik XIX.; Die Münzen der Stadt Görlitz, t. XVIII. — Bahrfeldt, Das

Münzwesen der Stadt Luckau, Wiener Numis. Z. XVI. — Kapras, Právní dějiny II. § 67.

Kužoły zemjeknježskich dokhodow zwostachu powšitkownje tesame. Kralowske kubla w Hornjej Łužicy so přez konfiskaciju w léće 1547 bohaće rozmnožichu, tola nic na dolho, přetož buchu zaso pak městam wróco předeate pak ryčeřskim swójbam. W hornjołužiskich městach tworješe nowy kužoľ dokhodow w léće 1547 zawjedženje „sudneho“ (= Fassgeld). Kaž w předkhódnym času, tak myslachu sebi tež w tutym knježerjo, zo maja prawo, w připadže potřeby tež na duchownske zamoženje z ruku sahnýć, kaž to Ferdinand I. w léće 1542 z plaćenjemi Gubinskeho klóštra činješe. Tež pjenježne khłostanja běchu drnhdy dobry dokhod. Po léće 1547 zaplaćichu hornjołužiske města 100 000 šesnakov khłostanja.

Ferdinand I. wutwori nowy regal přez zawjedženje sólneho regala. We Łužicomaj přiswoji sebi přećiwu pólskej a němskej seli jeničcy plaćace prawo na móřsku sól a jeje zhotowjenje, založi w Gubinje za nju srjedžišćo za wobej Łužicy a donući mjelčo stawy k připóznaću swojeho sólneho regala.

Stara cłowna organizacija rozpadny docyła. Nowu za Łužicu hakle zaso Ferdinand I. ze zřadowanjemi 1556, 1558 a 1564 wutwori. Tehdom bu lužiska cłowna organizacija we, zwisku z cłownej šlezskej organizaciju přewjedžena. Cło plaćeše so z přiwožowanja pyšnych předmjetow (Luxusgegenstände), a z wuwožowanja domjacych produktow. W léće 1572 bu Łužica wot šlezskeho cła wotdžělena a k čěskemu přidžělena, při kotrymž tež zwosta.

Štož pjenježarstwo w Hornjej Łužicy nastupa, wužiwachu so tam čěske a Mišnjanske gróše. Ličachu tam na pólske hriwny po 48 gróšach. Poměr Mišnjanskich a čěskich gróšow bě tež tam tón, zo čěski gróš 2 Mišnjanskej gróšaj plaćeše. Drobne pjenjezy biješe Zhorjelc a to pjenježki a halerje (= 1/2 pjenježka). W léće 1516 sta so pospyt, tež gróše bić. Zhorjelc zhubi swoje pjenjezobijeřske (mincowske) prawo w léće 1547. Zhorjelske pjenjezy běchu hubjene. W započatku 16. lětstotka bjerjechu w Čechach 16 pjenježkow za gróš, w Šlezskej so tute pjenježki Opawskim, Těšinskim a Račiborskim halerjam runachu. Pozdžišo ličachu w Hornjej Łužicy na tolerje a šesnaki (Gulden, čě. zlatý), a tež na šlezske gróše.

W Delnjej Łužicy běchu pjenjezobijeřske poměry podobne, jako w Hornjej Łužicy. Naložowachu tam čěske a Mišnjanske gróše, pozdžišo tolerje a šesnaki, pódlá toho

tež šlezske gróše a małopłaćiwe bramborske pjenjezy. Drobne pjenjezy bijachu města, w 15. lětstotku wosebje Łukow a Khočebuz. 18 Łukowskich halerjow džěše na Pražski, 60 Khočebuzskich na Mišnjanski gróš. Tolerjowa hódnota bu po wobzamknjenju sejma (1615) tak zřadowana, zo so toleř 90 krejcarjam runaše.

Ważne přemjenjenje sta so w dawkowstwje. Hačrunjež běchu tola dawki hišće za čas knježenja Jagelowcow něšto wurjadne, a hačrunjež so za Ferdinanda I. dawk tež na dalše teoretiscy za wosebitu pomoc měješe, so tola woprawdže lětnje dawki zběrachu.

W Hornjej Łužicy bu w staršim času cyłkowa summa přizwolenych dawkow postajena a z tuteje přewza zemjanstwo $\frac{1}{4}$, wot lěta 1464 $\frac{1}{3}$ cyłka a šěsćiměsta $\frac{3}{4}$ resp. $\frac{2}{3}$. Tuta kwota bu w lěće 1529 tak zřadowana, zo města a ryčeřstwo po položcy płačachu. Džiwajo na to, zo bu w tutym času dawk ze zamožcnja zawjedženy (1537 wotwaženje [taxacija] 3 milijony hriwnow), bu přez Ferdinanda rozsudžene (1544), zo maja zemjanstwo a města po swojim wotwaženju přinošować. Tuto postajenje bu přez zawjedženje dawkow po wuhenjach přemjenjene (1567). K nowemu dojednanju dóndže hakle lěta 1581, po kotrymž zemjanstwo $\frac{8}{15}$ a města $\frac{7}{15}$ dawkow přewzachu. Pódlu tutech dawkow buchu tež dawki z předaća, wosebje tři-čyty pjenježk, a sudowe (Fassgeld) płaćene.

W Delnjej Łužicy bu za Ferdinanda I. dawk z wobsedženstwa zawjedženy, při čimž města $\frac{1}{4}$ cyłeho dawka přinošowachu. Wot lěta 1579 płaćeše so město dawka z wobsedženstwa dawk po wuhenjach. Pódlu nich zwosta tež stajny piwny dawk (sudowe dawki).

§ 35. Cyrkwinske zarjadowanje.

Peshek, Kurze Uebersicht über die Geschichte des Domstifts und des Domkapitels St. Petri zu Bautzen, N. Laus. Mag. XXIV. — Neumann, Geschichte der geistlichen Administratur des Bistums Meissen in d. Oberlausitz, t. XXXVI. — Starke, Die Einkünfte der Bischöfe von Meissen, M. G. Meissen VIII. — Müller, J. G., Oberlausitzische Reformationsgeschichte, 1801. — Sehlings, Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrh., III., 327 bis 385. — Stöbe, Die erste Zittauer evangel. Kirchenordnung vom Jahre 1564, Mitt. d. Gesellsch. f. Zittauer G. VIII. — Grosse, Entwicklung der Verfassung und des öffentl. Rechtes d. Niederlausitz, N. Laus. Mag. LV. —

Jentsch, Die Gubener Kirchenordnung, Niederlaus. Mitteil. X. — Kapras, Právní dějiny II. § 68.

Bytostne přemjenjenja nastachu w cyrkwinskej organizácii. Mišnjanski biskop doby sebi w léće 1402 exemciju, nic jenož z mocy Magdeburgskeho arcybiskopa, ale tež z mocy Pražskeho arcybiskopa jako legata nata. Hdyž pak w léće 1421 tež privileg dósta, zo so jeho dijecesanojo před žadyn cyrkwinski stoł z wonka kraja wołać njesmědža, bu čěski wliw na zarjadowanje tutoho biskopstwa wotstronjeny. Sakscy wjerchojo přimachu wšak tež do čěskich džělow Mišnjanskeje dijecesy, dobywši sebi namjetowace prawo na hódnosć Budyšskich propstow (1476). Za čas reformacije přikhileše so delnjołužiski official k protestautstwu, a jeho agenda bu (1538) na Budyšskeho tachanta přenjesena, kotremuž ju Ferdinand 1660 wobkrući. W samsnym léće bu Budyški tachant wot Mišnjanskeho biskopa za generalneho vikara wobeju Łužicow pomjenowany, hdyž bě léto před tym (1559) tež Budyški propst k luteranam přestupił. Dokelž so Mišnjanski biskop sam k protestanstwu khileše (přestupi 1581), wza jemu (1576) bamžowski nuncius we dotal k reformaciji njewotpadnjenych džělach Mišnjanskeje dijecesy jurisdikciju docyła a přenjese ju ze wšěmi privilegijemi na tachanta a Budyški kapitel. Přez to bu tntón exemptny a z dobom tež za čěske města Friedland, Šlanknow a Hajnspaceh a za wobej Łužicy woprawnjeny, t r. kompetentny. Nowocalski abt, kotryž w Delnjej Łužicy katolski zwosta, pak jurisdikciju Budyšskeho tachanta nad zbytkami katolikow w Delnjej Łužicy njeřipóznawaše a zepjerajo se na delnjołužiske stawy, wukonješe nad nimi tu jurisdikciju sam. Z lužiskich klóštrow zwostachu po luterskej dobje jenož njenahladne rozpadanki.

Organisacija protestantow so we woběmaj Łužicomaj wšelako wutwori. W Hornjej Łužicy měješe principielnje (po zasadze) Budyški tachant luterske duchownstwo pod swojowej prawomocu. Na narańšim kóncu wokoło Zhorjelca a na juhu wokoło Žitawy nawjedowachu so luterscy duchowni jednorje sami na wosebitych zhromadžiznach, z časami so wotměwacych. W mandželskich zwadach pak zwjetša tež tam Budyški kapitel rozsudžeše. Bohotowy pospyt w léće 1610, zo by so dohlad nad protestantskimi duchownymi stawowskim inspektoram do rukow dał, so nje poradži. W čěskim zběžku (1619) wuzwolichu so defensorojo (15 zemjanow a 19 měšćanow), kotřiž mějachu wo rjadowanju konsistorija wuradžować. Defensorojo pak konsistorium njezałožichu, ale wukonjachu jeho skutkowanje sami.

W Delnjej Łužicy přewjedźechu w lěće 1545 stawowje lutersku organizaciju, hdyž bě krótko před tym tamniši official k protestantstwu přestupił. Jemu k rucy — pozdžišo mjenowaše so wónsuperintendent — bu stawowske konsistorium založene, do kotrehož stawowje dweju knjezow, dweju ryčerjow a dweju měsćanow wolachu. Podarmo so budyšski tachant přečiwo njemu wo kompetencu nad protestantami tež w Delnjej Łužicy prócowaše. Přez kralowske rozsudženje (rozrisnjenje) z léta 1596 bu kompetenca tutoho konsistorija tež w mandželskich wěcach přečiwo wšěm napřečnosćam budyšskeho tachanta připóznata a přez Matyasa II (1611) znowa wobkrućena. Pódlá tutoho krajneho konsistorija wobsteješe jich hišće cyły rjad za jednotliwe knježstwa, wosebje za Baršć a Brody (Forst, Pförten), Žarow a Trjebule), kaž tež za Dobryług.

Kónc.

§ 36. Poměr českeje króny za čas sakskeho knježenja.

Grosse, Entwicklung der Verfassung und des öffentlichen Rechts der Niederlausitz seit 1635, N. Laus. Mag. LV. Handbillet K. Ferdinands II. vom 23. Aug. 1628 an Wallenstein, die Wiedereinlösung der verpfändeten Ober- und Niederlausitz betreffend, ib. XI. — Denkschrift über das besondere Rechtsverhältnis der preußischen Oberlausitz dem Staate gegenüber, ib. XXVI, — Pfeiffer, Verhältnis der Oberlausitz zur Krone Böhmen auf Grund des Traditionsrecesses v. J. 1635 und der Declaration v. J. 1845, ib. L. — Dürbeck, Kursachsen u. die Durchführung des Prager Friedens 1635, 1908. — Wiesand, Beiträge zu gründlicher Beurteilung der besonderen staatsrechtlichen Verhältnisse der kgl. sächs. Oberlausitz I. 1832. — Deumer, Der rechtliche Anspruch Böhmen-Österreich auf das kgl. sächs. Margft. Oberlausitz 1884. — Max, Herzog von Sachsen, Die staatsrechtliche Stellung des kgl. sächs. Margft. Oberlausitz 1892.

W lěće 1620 zapisa Ferdinand II. Hornju a Delnju Łužicu sakskemu kurwjerčej Janej Jurkej a wotstupi ju jemu 1623 jako zastawne wobsedženstwo. Chcyše ju mjenujcy při najbližšej přiležnosći zaso wuplaćić. Ale přez pražski měr a reces 30. meje 1635 wotstupi jemu wobej Łužicy jako herbske mužske leno českeje króny ze krajo-knježskimi prawami. Českemu kralej zwostawa wuměnjeny (vorbehalten, ausbedungen) markhrabski titul, lužiski, wopon a wróćny napad. Tutón napad potom nastawa hdyž wumrje mužske potomstwo kurwjerčcha Jana Jurja

kapitla a klóštrow Marijneje Hwězdy a Marijneho Doła. Tón samy prawnski nahlad zjewi so we wotmołwje winskeho ministra Wesenbørga na interpelaciju w léce 1848 w kejžorstwownym sejmje (Reichsrat) podatej, kaž tež we kročelach, kotrež je winske knježeřstwo w létomaj 1849 a 1857 činilo.

Přez zastup Sakskeje do neweho němskeho stata (kejžorstwa), bu prašenje wróčneho napada džiwajo na § 78 wustawy němskeho kejžorstwa, dwělomne, přećiwo kotremuž so ze strony winskeho knježeřstwa w mjenje českeje króny ničo njeje napřećiwiło. Z tutym mjelčenjom zhubi so prawo inkorporacije Łužicy do českeje króny a wróčný napad by jenož w mjezach a po předpisach noweho němskeho kejžorstwa móžny był. Njedwělomne zwosta tehdom jenož prawo w nastupanju katolskeje cyrkwe w Łužicy a tuto bu tež přez sakske knježeřstwo připóznate, kaž to z dopisa ministra Stremayra 5. decembra 1874 na sakskeho póslanca v. Bose widžimy.

Druhi džěl.

Prawne žórła w českej dobje.

§ 37. Powaha praweho wuwieća.

Meissner, Materialien e. Laus. Rechts- und Geschichtskunde 1774—85. — Weinart, Rechte u. Gewohnheiten der beiden Marg. Ober- u. Niederlausitz I.—IV., 1793—98. — Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter 6. Aufl. 1894. — Stobbe, Geschichte der deutschen Rechtsquellen I.—II. 1860—4. — Scheltz, Kritische Würdigung der Quellen über die aelteste Landesgeschichte, N.-Laus. Mag. 1891. — Zíbrt, Bibliografie II. 210—1, 249—50, 6434—6574. — Kapras, Právní dějiny I. § 2 a 17.

Jako kraj wot serbskich splahow wobydleny, měještej Łužicy w spočatku serbske prawo. Tola so nam njejsu žane jeho direktne dopomnjenki zakhowale, jenož z najstaršich lisčinow a z někotrych němskich krónikow znamy někotre jeho zasady. Tu a tam je tež hišće móžno

z wosebitosće pozdžišeho lužiskeho wuwica stare serbske prawo wuslědźować a snadź nadeńdžemy tež w ludowych přisłowach jeho zwuki.

Z okupaciju (wobsadženjom) kraja přez Němcow zawjedže do wšudžom sakske prawo, kotrež pak bu často nowym poměram přiměrjene. W 11. lětstotku płaczi sakske prawo za cyle wobydlerstwo bjez rozdžela. Jenož serbski bur zakhowa sebi někotre wustajenja swojeho stareho wšedneho prawa a modifiziruje (wobmjezuje) z tym wustajenja sakskeho prawa, kotrež wšak hewak tež za njeho płaca. W běhu 12. lětstotka dželi so tuto jednotne (zhromadne) prawo po stawach. Dotalne powšitkowne prawo přeměni so jako zeńske prawo do prawa zemjanstwa a do wupjelnjaceho so prawa statnych prawow. Pódlu njeho nastawa wšak cyly rjad wosebitych prawow za jednotliwe stawy (cyrkwinske, měšćanske, burske) a jednotliwe poměry (wícežne, hórniske). Při tym pak maju wšitke tute prawa zaso swój korjeń w sakskim prawje.

Wobě Łužicy buštej tehdy w běhu časa stawaj wulkeho territorija sakskeho prawa a plačachu tam žórła, tež druhdže w saksim prawje wužiwane, pódlu někotrych wosebitych domjaceho pokhoda. Iako druhdže, so tež we Łužicy w 16. lětstotku počina rozdžěl činić mjez powšitkownym saksim prawom (*ius Saxonum commune*), zlěhowacym so na sakske hladadło („Sachsenspiegel“) a statutarnym prawom, zepjeracym so na pozdžiše domjace žórła. Dokelž pak bu w XVI. lětstotku wosebje z wutworjenjom pražskeho appellaciskeho (powołanskeho) sudnistwa zwisk Łužicow ze zbytnym saksim territorijom we prawnym wuwicu přetorhnjeny, we Łužicomaj za čas českeho knježerstwa pozdžiše sakske zakonje, wosebje *Constitutiones Saxonicae*, njeplačachu.

W tutym wobčasu tež we Łužicy na město sakskeho prawa romske prawo stupać počinaše. Připrawa k tomu běhu džela Mikławša Wurma a druhich prawnikow, tež we Łužicomaj často wužiwaných, kotrež hižo mnoho romskich wustajenjow wobsahowachu, a studije Łužičanow na Lipsčanskej universiće, hdžež so w XVI. lětstotku hižo porjadnje romske prawo přednošowaše. W XVI. lětstotku so romske prawo w zeńskim a měšćanskim prawje a langoardske prawo w vícežnym (lenskim) prawje přijima.

We woběmaj Łužicomaj přewjedže so recepciija (prijimanje) w zeńskim prawje w XVI. lětstotku. Delnołužiski sudniski porjad z lěta 1526 zawjedže sud, w kotrymž pódlu stawowskich přisydow dwaj doktoraj prawow sydaštaj, a

nowy porjad z lěta 1538 připóznawa subsidiarnosć (pomoc) romskeho prawa w někotrych mjenje važnych wěcach, patent (zjawny list) delnjołužiskeho bohota z lěta 1539 připóznawa pak romskemu prawu („beschriebene kayserliche Rechte“) hižo powšitkownu plaćiwosć jako subsidiarnemu (pomocnemu) žórłu. Wuznam romskeho prawa bu powjetšeny, hdyž bu w lěće 1548 appellacija (powołanje) k pražskej appellacijskej (powołanskej) komorje wot najwyššeho sudnistwa kaž hornjołužiskeho (Gericht von Land- und Städten), tak tež delnjołužiskeho (Gericht der Herren Stände) pripušćena. Teho dla so tež w hornjołužiskim sudniskim porjedze (1612) appellacija jenož „nach gemeinem, beschriebenen, landüblichem Recht und den Landesprivilegien“ pripušća. Na kombinaciji (zjednoćenju) romskeho a sakskeho prawa wotpočowachu wšě zeńske zarjadowanja a sudniske porjady za wobě Łužicy, wudate w XVI. a XVII. lětstotku, z wjetša z přidatym přispomnjenjom (wukónčnej klausulu), zo ma, nimaju-li privilegije a zeńske zarjadowanja kruteho a wěsteho wustajenja, sakske prawo a w padže njedostatka tuteho prawa romske prawo rozrisować (hornjołužiski sudniski porjad z l. 1612). Hdyž Ferdinand I. za lužiske města appellaciju (powołanje) do Prahi (w lěće 1548) zawjedže, tež postaji, zo ma so rozsudzować „nach dem beschriebenen Rechte (romske prawo) und denen daselbst in Oberlausitz gebräuchlichen Processis und Urteilen“. Tež Budyšski porjad připóznawa subsidiarnosć (pomoc) romskeho prawa ze słowami: nach gemeinen weltlichen- und sächsischen Rechten“.

Z dobom stupi na město sakskeho manskeho (lenskeho, wiecežneho) prawa prawo langobardske (*libri feudorum*), kaž nas wo tym pozdžiše džěla wo manskim (wiecežnym) prawje we Łužicy powučuja: Gersdorf (*De feudis Lusatie superioris* 1709), Riech (*Differentiae juris feudalis communis atque lusatici* 1714), Müller (*Institutiones juris feudalis Lusatie superioris* 1818).

Tola kaž druhdže w territoriju sakskeho prawa, tak so tež we Łužicomaj romske a langobardske prawo na město sakskeho prawa njezawjedže, kiba jenož k jeho wudospólnjenju tam, hdžež domjace prawo žanoho wustajenja (wukaza) njeměješe.

Pódlá prawizniskich žórłow tworja važnu dopjelnjenku za spóznace prawa wosebje staršeje doby (staršeho wobčasa) historiske (stawizniske) žórła. Za Łužicu su to wosebje króniki, kotrež su wudate we „*Scriptores rerum Lusaticarum*“ w staršej seriji (rjedže) Hoffmannoweho wudawka z l. 1719 a w nowej seriji z lět 1839—70.

§ 38. Žórła zeńskeho práwa.

Knothe, Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz, N.-Laus. Mag. LIII. 245. — W. Lippert, Studien über die Wettinische Kanzlei und ihre aeltesten Registern im XIII. Jahrh., N. A. f. sächs. G. XXIV. a XXV. — Jecht, Ueber die in Görlitz vorhandenen Handschriften des Sachsenspiegels und verwandter Rechtsquellen, 1906. — Homeyer, Die Genealogie der Handschriften des Sachsenspiegels, Abh. preuss. Akad. 1859. — Stobbe, Deutsche Rechtsquellen I. 355 sl., II. 152. — Kapras, Právní dějiny I. § 3, 4, 5, 6, 7.

Žórłow zeńskeho práwa je cyły rjad a jich raz je jara wšelaki.

1. Su to předewšěm privilegije stawow a kraja. —

Za Hornju a Delnju Łužicu su wosebje wažne majestaty abo kralowske listy (1319, 1329, 1370, 1411, 1420) zarjadowace statopráwne poměry. Wot spočatka knježenja Sigmunda nasta we woběmaj krajomaj wašnje, zo wšitcy knježerjo hnydom při holdowanju kaž Hornjej tak tež Delnjeje Łužicy jeju privilegije potwjerdzowachu a zawěšowachu (prěni raz 1420). Dokelž Delnja Łužica swoje privilegije zhubi, buchu tute přez Władislawa w léce 1507 z pomjatku připóznate a nowe přidate. K nim so přizamkuja wobzamknjenja mjez stawami samymi, ke kotrymž w Hornjeje Łužicy w léce 1530 a 1534 dórdže. Stawowje khowachu tute privilegije jako stawowske archivy pak pola swojeho stawowskeho sudnistwa pak pod škitom měšćanskeje rady hłowneho města (Zhorjelca).

2. Druhu kategoriju (rjadownju) stawowskich žórłow tworja wobzamknjenja krajnych sejmow a wobzamknjenja najwyššich stawowskich sudow.

We Łužicomaj so wosebite sejmske knihi za wobzamknjenja sejmow nježaložichu, tak zo su so protokole tamnych sejmow jenož we wobmjezowanej měrje zakhowale. Jenož wažniše wobzamknjenja so do sudniskich knihow abo do měšćanskich knihow hłownych městow zapisowachu. Wažniše wobzamknjenja w XVI. lětstotku su čišćane. K wujednanjam krajnych sejmow maju so tež wobzamknjenja generalnych (hłownych) sejmow přidać. Dokelž bě jich přenjetny tekst česki, sebi lužiske stawy za swoju potřebnosć jich němski přeložk wobstarachu. Pola najwyššich stawowskich sudow wjedžechu so protokole, kotrež pak njeđóstachu tajkeho wuznama, kaž česke krajne deski.

3. Jara wažne žórła běchu krajne měry (landfridy).

W Hornjej Łužicy mamy přenje landfridne (krajnoměrske) wujednanki (Verträge) mjez městami. W léce 1339 přistupichu lužiske města k zjednoćenstwu šlezskich městow na dwanaće lét, ale hižo w léce 1346 wobzamknychu wšitke pjeć hornjołužiskich městow z českej Žitawu trajacy měrowy zwjazk přećiwo wšěm kažerjam krajneho měra. Tutón zwjazk bu w léce 1355 wot krala Karla wobkručeny a z tajkimi privilegijemi wuhotowany, zo so we wěštej měrje samo hač na zemjanstwo počahowaše. Naslědk toho běše na jenej stronje zawjedženje femskich sudow, na druhej wobknježenje Hornjeje Łužicy přez města hač do XVI. lětstotka.

W XV. lětstotku (1454 a 1468) bu zwjazk dopjelnyjeny z wobzamknjenjom wo devensivje (zakitanju). Za Matyjasa Korwina wobdźěli so Hornja Łužica w léce 1474 a 1482 na šlezskim landfridu (krajnym měrje, krajnoměrskim wuradžowanju) a za nju bu jako přenju ze wšěchi zawjedženy tamniši wyšši hejtman.

W pozdźišich časach jednaše so wo wěcach krajneho měra jenož na porjadnych sejmach.

Hišće starše su měrowe zwjazki w Delnjej Łužicy. Hižo w léce 1318 pokhwaluje a privileguje braniborski markhrabja jako wjerch tuteho kraja měrowy zwjazk Gubina a Žemra (Sommerfeld), ke kotremuž tež šlezskej město Krosno a Žahań slůžeštej. Tři léta po tym (1321) wobzamknychu delnjołužiske města Gubin, Žemf (Sommerfeld) a Łukow měrowy zwjazk z braniborskimi městami. Tute zwjazki pak njemějachu žaneho wjetšeho wuznama ani wójskeje wažnosće, dokaž delnjołužiske města mócnje njeběchu. W času českeho knježenja bu měrowy zwjazk delnjołužiskich městow wobzamknjeny k wužitkej Wjacława IV. w léce 1398, towařny (zhromadny) landfrid (měrowy zwjazk) Hornjeje a Delnjeje Łužicy 1408 a landfrid (měrowy zwjazk) Delnjeje Łužicy z Magdeburgskim (Džewinskim) arzybiskopom w l. 1422. Měrozwjazkowy raz ma tež škitowanski zwjazk Delnjeje Łužicy z bramborskim markhrabju 1441 wobzamknjeny. Delnja Łužica wobdźěli so podobnje kaž Hornja na šlezskich měrowych zwjazkach (landfridach) w léce 1474 a 1482. Z dobom bu w tutym wobčas w Łukowje přez zastupnikow krala Matyjasa a bramborskeho markhrabje zhromadny landfrid (měrowy zwjazk) za Delnju Łužicu a

Bramborsku wujednany. Pozdžišo jednaše so tež tudy kaž w Hornjej Łužicy wo krajnym měrje na sejmach.

4. Na tutech kategorijach (rjadownjach) stawowskich źórłow wotpočuje krajne zarjadowanje.

W Hornjej Łužicy buchu w XVI. lětstotku sejmowe wobzamknjenja wo wjacym stawčkach krajne zarjadowanja (Landesordnungen) pomjenowane, kiž mějachu zwjetša policajny wobsah. Najstarše tajke nam znate zarjadowanje je z lěta 1538. K wjetšemu napisanju prawa dóndže tam hakle lěta 1582 w „Kaiserliche Landesordnung im Markgr. Oberlausitz anno 1582“ (čišćane z dopjelnjejkami 1597, 1624, 1636). Za sudniske zarjadowanje bu w lěće 1611 zestajana „Confirmirte Amsordnung wie es im Markgr. Oberlausitz bei dem ordentlichen Gericht... gehalten werden solle. (čišćane 1612 a 1624) a k njemu buchu přidate někotre zarjadowanja privatnoprawnego raza. Tež sudnisku organizaciju (sudniske zarjadowanje) tute zarjadowanja wobsahuja, ženje pak postajenja wo wustawje.

W Delnjeje Łužicy bu wobšěrne zarjadowanje krajneho suda w lěće 1526 přez Ludwika II. publikowane (wozjewjene), kotrež pak žanu plaćiwosć njedosta. Ferdinand I. porjedži jo w l. 1538 z nowa jako „K. Ferdinands Landesordnung“, z kotrejž bu najwyšše delnjołužiske sudnistwo z nowa organisowane (zarjadowane). Tuto zarjadowanje bu wot Maximiliana II. w lěće 1570 wobtwjerdžene.

5. Dalše źórła su z wiski z woprawdźitosću, zo stej žicy territorium (zemja) sakskeho prawa. Tohodla wužiwaše so we Łužicomaj wosebje sakski špihel (sakske hladadło) jako najwažniše źórło sakskeho prawa, kaž wo tym mnohe rukopisy lužiskeho pokhoda swědča, z kotrychž je najwažniši Zhorjelski rukopis, zhotowany wot Mikławša Wurma (wozjewjeny wot Jechta „Handschriften“, 1906). Tež wot Wurma bombastisce spisana glossa (wukładowanka) k sakskeju špihelej před lětom 1386 je so w rukopisu w Zhorjelcu zakhowała.

Nimo teho wužiwachu so we Łužicomaj často tež hišće druge pozdžiše na sakskim prawje wotpočowace džěla, tak na př. Jana z Buchu „Richtsteig des Landrechtes“ a Mikławša Wurma „Blume des Sachsenspiegels“; tutón posledniši hižo khětro jara romske prawo recipuje (přiběra). Skónčnje mamy tež hišće někotre njesystematiske abejcejne (alfabetiske) džěla wo prawje (regulae juris, remissoria, abecedaria, schlüssel des Landrechts.)

W Zhorjelcu dóndže k samostatnemu předželanju Sakskeho špihela w „Prawnej Zhorjelskej knize“ (Goerlitzer Rechtsbuch; wudał Homeyer Ssp. II. 2. 50; Scrip-tor. Lusat. I. a II.). Tuta nastá w přenjej položcy XIV. lětstotka z rozšěrjenja Sakskeho špihela a z přidawka někotrych zasadow ze sakskeho „vikpildneho“ (wobměstowskeho) prawa a Zhorjelskeho měšćanskeho prawa, přimě-rjuju a přibližuju so z tym synlje wosebitym hornjołužiskim poměram, hdžež běše měšćanske prawo synliše hač krajne prawo.

6. K dopjelnjenju tutych źórłow móže so hišće spom-nić na wšelake kralowske zarjadowanja. Starše z nich maju porjadnje raz privilegijow abo počahuja so na komoru. Tu móže so tež naspomnić wo židowskim zakonjodawarstwu. W Hornjej Łužicy stojachu židža pod škitom města Zhorjelca (wobtwjerdženje přez krala Jana 1329), kotrež pak dyrbjachu někotre razy wopušćić. W Delnjej Łužicy so jich privilegije wosebje na Gubin počahowachu (1309, 1319). We wjetšej měrje wuži-waše zakonjedawarske prawo Ferdinand I., kotryž so wjacjacy na privilegije njewobmjezowaše, přetož w naj-wšelajšich formach ze swojimi instrukcijemi, resolucijemi, patentami a dekretami do wšěch wotrjadow přimaše. — Zrjadowanje poměrow we Łužicy po léce 1547 njeh je z přikladow tajkeho kralowskeho spočinanja. Kralowske listy zapisowachu so do registrow, z kotrychž so w Habs-burgskej dobje někotre kategorije (rjadownje) wutwo-riču.

§ 39. Žórła wosebitych prawow.

Knothe, Ein Görlitzer Hofgerichtsbuch, N.-Laus. Mag. LXXIV.; Gesch. d. Oberlausitz, Adels von Mitte XVI. Jahrh. — 1620, tež tam LXIII. — W. Lippert, Die deut-schen Lehnbücher, 1903. — W. Lippert-Beschorner, Lehnbuch Friedrichs des Strengen Margf. v. Meissen und Landgrafen v. Thüringen, 1903. — Stobbe, Rechtsquellen I, 577. — Jentsch, Der Bürgeraufstand zu Guben u. das Ortsstatut von J. 1604, Niederl. Mitt. VIII. — Stock, Uebersicht über die ländlichen Schöppenbücher der säch-sischen u. preuss. Oberlausitz, N.-Laus. Mag. LXXX. — Zíbrt, Bibliografie II., 961—9, 1016—18. — Kapras, Právní dějiny I., § 9, 10, 11, 12, 13. —

1. W manskim (wićežnym, lenskim) prawje mějachu so we Łužicomaj zdžěla po swojich privilegijach (za Hornju Łužicu 1329, 1544, 1575, za Delnju Łužicu 1507,

1538, 1570) a wašnjach. Pódlu toho wužiwachu tež Sakski špihel a wšelake druhe po nim zhotowane džěla cuzeho pokhoda, wosebje w Bramborskej znaty „Richtsteig des Lehnrechtes“.

Najwažniši zjew z domjacych źórłow wićežneho (lenskeho) prawa pak je lenski (wićežski) džěl Zhorjelскеje prawneje knihi (wud. Homeyer, Ssp. II., 2.; Script. rer. Lus. II.), nastatej na kóncu XIII. abo na započatku XIV. lětstotka. Tuto prawo njeje předžělanje lenskeho (wićežskeho) džěla Sakskeho špihela, přetož zložuje so runje tak kaž cyła kniha runje a njeposrědnje na laćanskeho spisowarja „*auctor vetus de beneficiis*.“

Wažne źórlo k spóznaću lenskeho (wićežneho) zarjadowanja běše tež lenski (wićežski) register. Podobny register da tež BjedriČ Kruty, mišnjanski markhrabja, za swoje kraje w lětach 1349—5) zhotowić, a we nim su tež delnjolužiske lena (wićežstwa) wobsahane po dobyću Delnjeje Łužicy přez markhrabjow tam wudospołnjene. Pozdžišo buchu lenske (wićežne) přisahi w Delnjeje Łužicy do wosebitych knihow (Homagienbücher) wot lěta 1527 w Lubinje wjedženych, zapisowane. W tutej dobjce (wot lěta 1520) wjedžeše so tež w Hornjeje Łužicy lenski (wićežny) zapisk. Wšudžom wjedžechu so pola manskich (lenskich, wićežskich) sudow we Łužicomaj, z wjetša wot XIV. lětstotka, sudniske zapisy w podobje knihow (zhorjelske 1406—23, wud. Knothe w N. Laus. Mag. LXXIV.)

W léce 1613 džělaše w Delnjeje a w Hornjeje Łužicy lenska (wićežna) kommissija, póslana z Prahi, kotraž katalog lenow (wićežstwow) zhotowi. Tuta da sebi lenske (wićežne) lisćiny předpožić a z nich zhotowi wopis po krajinach, cyły rjad zwjazkow (za Łužicu w Drježdžanskim stat. archiwje). Zdobom namjetowaše zawjedženje noweho lenskeho (wićežneho) rjada za naspomnjene kraje, ke kotremuž pak njedóndže.

2. Wo cyrkwinskim prawje móžemy jenož telko prajić, zo we Łužicomaj tosame prawo plaćeše, kaž druhdže w mišnjanskej diecesy. Někotre wosebitosće nastachu ze zwiska Łužicow z Českej. Tak plaćachu tam někotre Pražske statuty (wustawki), wosebje wobzamknjenja sławneje Pražskeje synody z lěta 1349 (přirunaj list 1381.) Jako źórła njech su mjenowane knihi mišnjanskeho biskopstwa, registry lužiskich klóštrow a kapitlow, a skónčnje dekanatne (tachantske) a farske knihi.

3. Tež w měšćanskim prawje plaćeše z cyła sakske a to magdeburske (džěwinske) prawo. Jako domjace

měšćanske centra (srjedžišća) wustupuja Zhorjelc, Budyšin, Łukow a Gubin. — Dale bjerjechu powučjenja za hranicami z Magdeburka (Džěwina). — To přesta hakle po léce 1548. W Hornjej Łužicy sta so to z woprawdžitym wuwićom na zakładze instrukcije (rozwučowanja) českeho appellacijneho (powołanskeho) suda.

Za Delnju Łužicu zakaza Ferdinand cyle raznje w léce 1547 powučenje z Magdeburka (Džěwina) brać; wospjetuju tak rozkaz tamnišeho bohota z léta 1532 městam daty.

Zhorjelc dósta wobšěrne prawne sdžělenje z léta 1304 direktnje (runy puć) z Magdeburka (wud. Script, rer. Lus. I.) Pódlá njeho dósta jenož mało městow direktnje magdeburske (džěwinske) prawo, kaž na př. Gubin 1235. Hornjo-łužiske města z wuwzaćom Zhorjelca přewzachu z wjetša prawo z Budyšina, w Delnej Łužicy wosebje mějachu so mnohe města po Łukowskim prawje. Druhdže wužiwachu často tele prawa: Magdeburger Schöffengericht, Sächsisches Weichbildrecht, Rechtsbuch nach Distinktionen.

Zwisk Zhorjelca, Łukowa a Gubina z Magdeburkom (Džěwinom) njepřesta z přewzaćom jeho prawa, ale pokazowaše so wosebje we powučenjach, wot tutech městow často z Magdeburka branych (za Zhorjelc wuda je Neumann w N. Laus. Mag. XXVIII., za Łukow w XXXI. zwjazku).

W XVI. lětstotku dóndže ze začišćom recipowanja (přijimanja) romskeho prawa we Łužicomaj něhdžežkuli k porjedženju měšćanskeho prawa. Tak buchu hłowne zasady Zhorjelskeho prawa zezběrane a wot Maximiliana II. 1565 potwjerdžene (Neue Willkühr, wud. Weinart IV. 13). W Gubinje buchu měšćanske statuty (wustawki) w léce 1604 rewidowane (z nowa přehladane). Z privatnym (wosebitym) prócowanjom je w léce 1593 spisana „Gerichtsordnung der Stadt Görlitz.“

Z dodawkom a dopjelnjenku tutech žórłow su měšćanske knihi, do kotrychž so wšo zapisowaše, štož so před měšćanskim sudom abo před měšćanskej radu stawaše, a nimo toho tež druge wažne podawki město a jeho wobydlerstwo nastupace. Zapisowane buchu tam přepisy privilegijow (swobodzinow), krajne statuty (wustawki), sudniske wobzamknjenja, powučjenja, wudžělene abo wot wyššeho suda přiwzate, ale tež měšćanske dokhody a wudawki, měšćanske ležownosće ze wšěmi na nich wotpočowacymi dolhami a rentami (bjernjemi), měšćanske a private (wosebite) wujednanja, přijěće měšćanow, naležnosće syrotow, testamenty (wotkazanja), tu a tam tež

jenož same rozprawy wo měščanskich a krajnych wosebje kedźby hódnych podawiznach (wulki woheń, hlód, mór, smjerć knježerja a t. d.).

W Hornjej Łužicy je najstarša měščanska kniha Zhorjelska. Tuta Zhorjelska najstarša kniha z léta 1305 je sudniska kniha (Jecht, Prog. g. Görlitz 1901), podobnje tež druha z léta 1342 (Jecht, N.-Lus. Mag. LXIX), wot léta 1389 wjedžene „libri actorum, 1390 *liber vocationum*“ (N.-Lus. Mag. LXX., LXXVII.) a 1375 radžine zličbowanja (Cod. Lus. III). —

Z Delnjeje Łužicy je najstarša zakhowana měščanska kniha Lubinska z léta 1382 (wud. W. Lippert 1911) a Bezowska z kónca XIV. létstotka (Neumann, w Neue Mitteil. aus dem Gebiet der hist. Forsch. 1839); wobě knizy stej z dobom sudniskeho a radžineho raza.

Z pozdžišeho wobčasa njech je mjenowana Gubinska kniha (wud. Jentsch, Niederlaus. Mitt. V.). Lisćiny na město so počahowace bywaju za wudaće w lisćinarjach (Urkundenbücher) zestajane. Tajke wudaće mamy za Kamjene a Lubij (Knothe 1883), a Gubin (Jentsch, Niederl. Mitt. II.). K pomnikam měščanskeho prawa móža so přiľeć tež dopomnjenki porjadkow (Zünfte), kajkichž je we łužiskich městach jara wjele. Spomnjene njech je tu tež na př. na statut (wustaw) sukarnjow w Rychbachu (1346).

4. Štož hórské prawo nastupa, ma so na to spomnić, zo w Hornjej a Delnej Łužicy hač do połojcy XV. létstotka wjele podkopkow njeběše. Pozdžišo w Hornjej Łužicy česke prawo recipowachu (přiwzachu), w Delnej Łužicy Freiberske prawo, kotrež bu přez markhrabinski wukaz z léta 1328 we wšěch wettinskich krajach zawjedžene a z dobom bu wosebite postajenje Freiberskeje rady w nastupanju wšěch horow (podkopkow) zarjadowane. W běhu XVI. létstotka pak bu česke hórské prawo w Hornjej Łužicy wotstronjene přez freibersko-joachimowske prawo.

5. Burske prawo běše we Łužicy dwoje, prawo starozasydleneho domjaceho wobydlerstwa (serbske prawo, wendisches Recht) a kolonistow (němske prawo, jus teutonicum abo emfyteuticum). Tutón rozdžěl ma jenož hlowny wuznam za poměr burow k wyšnosćam. Přetož hewak plaćeše za cyle burske wobydlerstwo sakske prawo, a serbscy burja zdžeržachu sebi w nim jenož někotre swoje stare serbske wašnja. W XVI. létstotku wudawachu wyšnosće za swoje knježstwa instrukcije (rozkazy), z kotrymiž tež mnohe prawne poměry wuporjedžachu. K jich wudaću wužiwachu

čiščane předlohi, kajkaž běše džělo Měrčina Grossera „Kurtze und gar einfältige Anleitung zu der Landwirtschaft nach Art und Gelegenheit dieser Land- und Orth Schlesien čiščana w Zhorjelcu w léce 1560 a znowa 1572 a 1590. Wo swojich knježstwach zawjedžechu sebi wyšnosće urbarje (urbarium, Urbarbuch), do kotrychž sebi cvle swoje wobredžeństwo a dawki poddanow zapisowachu. Kruchi takheho urbarja wamy z wobsedžeństwa Nowocalskeho klóštra z XV. lětstotka (wud. Theuner, Niederlaus. Urkb. I, 1897), k tomu orbař Gubinskeho klóštra 1562 (wud. Söhnel, Niederlaus. Mitt. VIII.) a urbař kapitla swj. Jakuba w Žitawje (Sauppe w Mitt. d. Gesellschaft für Zittauer Geschichte 1908).

Tež pola wjesnych sudow wjedžechu so wšelake zapisy, z kotrychž so wjesne knihi wutworichu. Jich spočatki nadeńdzemy hižo w XV. lětstotku, na př. Rynarjecy (Rengersdorf) 1444, Wuldrichecy (Olbersdorf) 1483.

§ 40. Lisćiny, formulary a lužiscej prawničy.

Knothe, Die ältesten Siegel des Oberlausitzischen Adels, N. Laus. Mag. LXVII. — Posse, Die Siegel des Adels der Wettinerlande bis 1500, I.—IV. 1903—11. — Rockinger, Über Formelbücher vom XII.—XVI. Jahrh., 1855; Über die ars dictandi u. die Summae dictaminum in Italien, S. B. bayer. Akad. 1861. — Posse, Die Siegel der Wettiner 1324—1486, I.—II. 1888—93; Die Siegel der Wettiner bis 1324, 1880 — Knothe, Die Oberlausitzer auf den Universitäten während des Mittelalters, N. Laus. Mag. LXXI. — Stobbe, Rechtsquellen I.—II. d. l. — Zibr, Bibliografie I. 555—64, II. 133—42, 449—465. — Kapras, Právní dějiny I. § 15 a 16.

1. Hišće w XII. lětstotku wužiwachu so we Łužicomaj lisćiny jenož zřědka. W tutym času předknježeše ertne jednanje a swědčenstwo. Hakle w XII. lětstotku nastawaju mnohe lisćiny. Přez prawny wuznam a zwonkowne zarjadowanje rozeznawachu so lisćiny markhrabjow a hrabjow wot privatnych lisćinow.

Lisćiny mišnjanskich markhrabjow a tež braniborskich a čěskich hrabjow mějachu kruće postajenu formu (podobu) a jich hłowne znamjo je připowěsnjeny markhrabski a kralowski pječat. Pozdžišo přińdže k tomu hišće podpis kanclerja. Privatne lisćiny wuznaměnjowachu so zwjetša z rjadu swědkow, kotřiž k lisćinje na žadanje stronow swoje pječata připowěšachu.

Za historisku potrebnosć wudawachu so tute lisćiny pak cyłe, pak we wučahu (*regesta*). Za Łužicy zhotowi podobne zestajenje lisćinow hižo von Reedern w léce 1724 jako *Lusatiä Superior diplomatica* a w léce 1734 wudawak so tomu přidawk (dopjelnjeńku). — Tajke wudawki zarjaduja so w nowym času pak chronologiscey, — tak je zarjadowany *Codex hornjołužiski* (wud. Koehler a Jecht I.—IV. 1856—1912) — pak po předmjetach, tajki je *Codex delnjołužiski* (wud. Theuner a W. Lippert, I.—II. 1897—1911). — Nimo teho mamy *regesta*. za Hornju Łužicu (z létow 1799—1825) a za Delnju Łužicu (Worbs 1834).

2. K zhotowjenju lisćinow so jako předložki formulary wužiwachu. Běchu to wosebje formulary (předložki) z wettinskeje a českeje kenclije (pisańnje), wosebje stawny formular z kenclije Karle IV. (*Summā cancellaria*). Pozdžiše podobne formulary su čišćane. Je jich cylla rjada z territoria sakskeho prawa, wosebje Alexandra Huga Rhetorik (čišć. přeni raz 1528 a pozdžišo časćišo). —

3. Štóz chceše so w prawach zdželać a rozwučić, khodzěše před husitskimi wójnami do Prahi, po nich z wjetša do Lipska a Wittenberka (Bělohroda). Docyła nam mnoho wuznamnych domjacych prawnikow znatych njeje. Wjetšina tehdyšich dželow, kaž tež znata prawna kniha Zhorjelska je bjez autora (bjez připisanja spisaćela). — Spomnjenja hódny ze staršeje doby je jenož Mikławš Wurm, wo kotrehož džělach so hižo horjekach spomnjenka sta a kotryž bě městu Zhorjelcej blizki. Z pozdžišeho časa ma so jenož mjenować kniha Bosćana Stelbagia, *Differentiae et antinomiae juris civilis et saxonici* w Budyšinje 1568.

Dodawk.

§ 41. Pozdžiša literatura lužickich prawnych stawiznow.

Meißner, Literatur des Oberlausitzischen Rechts I. — II., 1800—2. — Enslin-Engelmann, Bibliotheca iuridica, 2. wud. 1840. — Stintzing-Landsberg, Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, I.—III., 1880—98. — Zíbrt, Bibliografie, II., 629—31, 802—819, 6434—6574. — Kapras, Právní dějiny I. § 19 a 22.

Po recepciji (přićeju a zapisanju) nastupi prawnska literatura tež we Łužicomaj dwoju čéf. Jeni wukładowachu rozdžěle mjez domjacym a romsko-langobardskim prawom. Tajkich pojednanjow a rozprawow z wobkruženja sakskeho prawa mamy wjele a wužiwowachu so tež we Łužicomaj. Z domjacych móžemy naspomnić wjetše w Budy-

šinje lěta 1568 čišćane džěło Seb. Stelbagia, Epitomes s. Summae universae doctrinae justitiae legalis pars prima, praecipuis ac usitatis suo quolibet loco junctis differentiae et antinomiis juris civilis et saxonici — a Riecha, Differentiae juris feudalis communis atque lusatici (1714).

Za praktiske wužiwanje běchu scěhowace džěła postajene: Gersdorf, De feudis Lusatiae Superioris 1709; Budaeus, Electa juris lusatici 1727; Kraus, De advocatis publicis Lus. Sup. 1727; Frenzel, De accessionibus juris in M. Lus. 1734; Weinart, Lehnrecht des Markgft. Oberlausitz, I.—II, 1785—88; Rechte und Gewohnheiten der beiden Mgft. Ober- und Niederlausitz, I.—IV. 1795—98; Winkler, Versuch eines Repertorii des kursächsischen u. Lausitzischen Lehnrechts 1800; Müller, Institutiones juris feudalis Lusatiae Superioris 1818; Neumann, Das Provinzialrecht der Mg. Niederlausitz 1837; Wangenheim, Das Provinzialrecht des Mg. Oberlausitz 1844.

K tomu njech su přidate někotre zběrki wo lužiskich zakonjach: Haugwitz, Prodromus Lusaticus, 1681; Großer, Lausitzische Merkwürdigkeiten, 1714; Corpus juris provincialis marchionatus Lusatiae superioris, 1715; Reedern, Lusatia superior diplomatica, 1729, z pokračowanjom wot Gemeinhardt a lěta 1734; Lünig, Codex Augusteus II. 3. 1724; Meißner, Chronologisches Register der Oberlausitzischen Gesetze I.—II. 1779—85, Materialien zur Oberlausitzischen Rechts- u. Geschichtskunde, I.—IV., 1784—87; Schwarz, Wörterbuch über die Chursächs., auch Ober- u. Niederlausitzer Gesetze bis z. J. 1742, I.—V. 1792—94; Weinart, Rechte und Gewohnheiten der beiden Markgraftümer Ober- u. Niederlausitz, I.—IV., 1793—98,

Za najwjetše źórło prawnostawizniskeje maćizny ze staršeho časa pak płaća „Destinata literaria et fragmenta Lusatica“ I.—II. 1738—47 a „Das Oberlausitzer Kollektionswerk“ I.—VI. 1770—1824.

Mjez tym započachu so w počejce 18. lětstotka tež historije (stawiznow) prawa přimać, wosebje wot toho časa, hdyž w lěće 1750 nasta lužiske towarstwo „Gesellschaft für Geschichte u. Gelehrtheit“, kotrež hnydom wot swojeho žałoženja „Arbeiten einer Gesellschaft in der Oberlausitz“ wudawać poča, kotrež buchu po mnohich přeměnenjach skónčnje w lěće 1822 do „Neues Lausitzisches Magazin“ přetworjene a přepomjenowane. Prawnych źórłow (pak so hižo Worbs we swojim „Archiv für die Geschichte Schlesiens, der Lausitz und zum Teile Meißens (1798)“ a we swojim „Neues Archiv f. d. G. Schlesiens u. d. Lausitz (I.

— V. 1804—24)“ přimaše. W polojcy 19. lětstotka přistupichu k němskim džělačerjam tež serbscy, hdyž bu 1847 Maćica Serbska založena, koľraž wot 1848 swój Časopis M. S. wudawać poča, Z hłownych džělačerjow wo prawnych lužiskich stawiznach maju so za Hornju Łužicu mjenować Němcy: Weinart, Meißner, Köhler, Scheltz, Knothe a Jecht, za Delnju Łužicu Neumann, Worbs, Große a Lippert; dale Serbja Jenč, Hórnik, Renč a Muka, z cuzych wučencow wosebje Čech Černý a Polak Bogusławski. Pódlá nich wšak tež druzy ze swojimi džěłami přispěwachu k cyłkowemu wobrazej lužiskeho prawneho wuwica, kaž je to z literatury pola jednotliwych wotdžělenjow widžeć.

— Kónc. —

Nekrolog LXXXVI.

Jakub Herrmann,

bywši faraf we Wotowry, česlny kanonik kapitla sw. Pětra w Budyšinje, ryčef kral. saks. Albrechtsk. rjada 1. kl. z krónu, sławny serbski wótcinc a přikładny dobročel serbskeho naroda, doľholětny wubjerkownik M. S., sobustaw M. S. 1860—1916.
* 6. meje 1836. † 10. meje 1916.

W Jakubu Herrmannu je naše serbske pismowstwo swojeho najwoporniwešeho spěchowarja zhubiło a Maćica Serbska žaruje wo swojeho najšćedriwešeho podpjerarja. Štyri dny po swojich 80. narodninach je faraf kan. Herrmann swój zeński běh dokonjał we Worklečan hrodowskej khorowni, hdžež wón wot kónca lěta 1909 na wotpočinku přebywaše. Nadrobny a dospołny žiwjenjopis tak wulcy zaslužneho muža tu wozjewić, je hižo dla wobmjezowaneje wobsažnosće našeho „Časopisa“ njemóžna wěc. Tuž sym sebi wotmyslił, jeho žiwjenje a skutki nadrobno wopisane našemu ludej přichodnje we wosebitej knižcy před woči stajić. Tu pak nětko jenož krótki wobrys a wobraz jeho žiwjenja a wosoby podam.

Jakub Herrmann narodži so 6. meje 1836 w Swinafni, serbskej wjesy pod klóštrom Marijnej Hwězdu na serbskim burskim kuble, bórzy po jeho narodže pak so jeho nan na Bartec wulke kubło do Khrósćic přesydlil, hdžež bě jeho maćerńy bratr Jakub Bart († 1881) doľhe lěta z fararjom Z Khrósćičanskeje wjesneje šule přińdže. młody Jakub do Budyšina na tachantsku šulu a potom na Budyški gymnasij, lěta 1849 pak so na serbski seminar do Prahi přesydlil; tam wón najprjedy na Maľostronski gymnasij khodžeše a po maturitnym pruhowanju na Pražskej

universiće 4 lěta theologiju studowaše. Lěta 1859, 9. nov., za měšnika wuswjećeny bě wón krótki čas z kaplanom w sakskej Kamjenicy a 1860—61 z 2. kaplanom w Kulo-
wje, 1861 pak bu wón za předarja při tachantskej cyrkwi sw. Pětra w Budyšinje postajeny, hdžež wón hač do lěta 1869 jara wustojnje a spomožnje skutkowaše jako wobdar-
rjeny, zrěčniwy a pilny předař a swědomity duchowny, založiwiš towarstwo katolskich rjemjeslnikow a Michałej Hórnikkej swěru pomhajo při založenju towarstwa ss. Cy-
rilla a Methodija. Mjez tym poby wón w l. 1863 khwilu w Šěrachowje z kaplanom na wupomoc a 1866 óehnješe wón jako pólny abo wojeřski duchowny sobu ze sakskim wójskom na wóju do Čech, z wotkal so za swoje spo-
možne skutkowanje ze saks. Albrecht. rjadom I. kl. wu-
znamjenjony do Budyšina wróci. Lěta 1869 bu J. Herr-
mann wot duchowneje wyšnosće za farskeho administra-
tora do Wotrowa pósłany a tem w l. 1871 za fararja po-
stajeny; tu wón nětko jako woprawdžity duchowny knjez a starosćiwy wótc swojeho jemu přiručeneho stadleška z při-
kladnej swěrnosću a njezměnlivej lubosću a wot wšitkich stawow swojeje dobreje serbskeje wosady lubo-
wany z njewšědnym žohnowanjom njewustawajcy a spró-
niwy hač na wječor swojeho žiwjeuja skutkowaše. Jako běchu sebi po smjerći biskopa Łužanskeho někotři wysocy knježa wotmyslili, jeho dač za Budyskeho tachanta wuzwo-
lić, so wón toho raznje wotrjekny a swojej Wotrowskej wosadže swěrný wosta. Lěta 1889 bu za čestneho kano-
nika pola s. Pětra w Budyšinje wuzwolony a lěta 1907 dosta wot saks. knježerstwa za swoje spomožne skutko-
wanje krónu k Albrecht. rjada I. kl. spožčenu. W nazymje 1910 woteńdže J. Herrmann do Worklec na wotpočink; lěto prjedy, 9. nov. 1909, swjećeše hišće jako na Božemje swěrna Wotrowska wosada a z nej cyła serbska Łužica na swjatočne wašnje jeho troji jubilej: 50lětny duchown-
ski, 40lětny farařski a 20lětny kanoniski jubilej (nadrob-
niše hl. swjedžeńske čisło „Łužicy“, č. 11 lětnika 1909). Hnujace běše 1. okt. 1910 jeho rozžohnowanje z lubowanej Wotrowskej wosadu, w kotrejž wěsće jeho džakne wopom-
njeće hač do najdalšich časow w žiwym česćowanju wo-
stanje; hnujace běše jeho swjatočne khowanje 13. meje 1916 na čičim Wotrowskim pohrjebnišću w sćinje cyrkwe sw. Bena, hdžež běše Herrmann telko lět ponižnje a swěrnje Bohu k česći skutkował. Syły ludu, wosadnych a pře-
čelow, kotrež jeho k poslednjemu wotpočinkej přewodža-
chu, swěděachu žiwje wo tom, w kajkej wysokej česći njebo-

čički všudže stoješe. Cyľa naša serbska Lužica wo njeho žaruje jako wo jeneho svojich najlěpsich synow. A to je scbi wón poľnje zaslužil ze swojej česćownej wosobu a ze svojim wurjadnym njesebićiwym skutkowanjom, z kotrymž je so na wšě časy hluboko do wutrowow wšitkich swěrnych Serbow zapisał.

Jakub Herrmann běše muž sprawneje a wysocy česćowneje powahi, złoteje wutroby, praweje słowjanskeje mjehkosće a něžnosće, njewšědneje nadobnosće, idealny wótčinc přikładneje skutkownosće, stajnje pomocniwy muž, swěrný přečel. Jeho dobroćiwe wašnje a jeho nadobne wobličo wostanje kóždemu njezapomnite, kiž je so hdy z nim we žiwjenju zetkał.

Jakub Herrmann je džě we svojich mlódsch lětach tež do „Lužičana“ a do „Katolskeho Posoła“ nastawki pisał, ale hdyž je tež mjenje hač druzy ze svojim pjerom k přisporjenju našeje literatury přinošał, za to je čím wjac a bóle hač štó druhi naše serbske pismowstwo a naše narodne prócowanja z bohatymi pjenježnymi přinoškami podpjerował a je so tak sćinił typus a přikład serbskeho maecena, často z poľnym prawom sławjeny (přir. swjedz. čisle „Lužicy“ k jeho 70. narodninam; „Lužica“ lětn. 1906. čč. 5 a 6). Wón přinošeše stajnje nadobnje na zběrki za fond towarstwa ss. Cyrilla a Methoda, za towarstwo „Pomocy za studowacych Serbow“ a za „Serbski Dom“ našeje Maćicy, kotrejž je wón skónčnje w swojej poslednjeji woli 10 000 hr. wotkazał. Wjacjy zběrkow basni našeho sławného Jakuba Barta-Čišinskeho je wón ze svojim nakładom wudał. Rady a šćedrje wón khudšieh serbskich mlódzencow při jich studijach podpjerowaše a ze swojeje mjenjeje wosady w běhu lět rjanu ličbu serbskich mlódzencow na wyšše studije přihotowa a wupósla. Jako najwjetši podpjerař a dobročel pak so wón našemu jeničkemu belletristiskemu mēsačnikej „Lužica“ wopokaza; z lětom 1891 přewza wón jeje nakładnistwo, wjedžeše sawu jeje administraciju w spočatku sam někotre lěta na Wotrowskej farje a wosta z jeje nakładnikom na 20 lět hač do 1910, doniž ju Maćica Serbska do swojeho nakláda njeprěwza; při našich serbskich wobstejnosćach njebě to snadna wěc, kóžde lěto je wón stajnje jenak rady wjele stow hriwnow za jeje čisć a rozšěrjenje woprował. A runje z tutymi woporami dosta wón z kóždym lětom k „Lužicy“ wjetšu lubosć takrjec k swojej džowcy, tola nic jenož k njej, ale k wšitkim, kiž so wokoło njeje zhromadžowachu, wšitkich za svojich wosobinskih přečelow wobhladowaše a

k sebi přeprašowaše; z toho nastachu woprawdźite zjězdy sobudželačerjow a přečelow „Lužicy“, kóžde lěto wokoło Mi chała (22. septembra) skhadžowachu so „Lužicarjo“, kaž Herrmann tutych Lužicynych a svojich přečelow sam pomjenowa, pola swojeho wótca na hospodliwej, přitulnej Wotrowskej farje; wjacj hač jedyn plódný impuls wuńdže z tutych skhadžowankow, kotrež wšitkim wobdžělnikam njezapomnite wostanu.

Po Herrmannowym minjenju hakle pońje spóznawamy, što je naše Serbowstwo we nim měło, što je z nim zhubiło. Mało je jich, kotřiž, kaž „Serbske Nowiny“ k jeho wopomnjeću pisaju, po času młodostneho zahorjenja narodnej myslj swěrnj wostawaju, tola hišće žadniši su tajcy Serbja, kotřiž za zdžerženje našeje serbskeje řeče a narodnosće na wołtar wótčinskeje lubosće wulke pjenježne wopory přinošuju. Do jich małeje ličby je kanonik Herrmann słušał. Jeho mjeno w stawiznach serbskeho pismowstwa stajnje blyšćate městno wobkhowa a swěrnj Serbja njeprěstanu, z džakownosću na njeho spominać. Haj „wopomnjeće sprawnehe wostanjo w žohnowanju“.

Er. Ernst Muka.

Nekrolog LXXVII.

Dr. med, Michał Pětranc,

sanitetski radźičel w Budyšinje, bywši lékař w Malešecach,
sobustaw Maćicy Serbskeje 1879—1915.

* 30. hodownika 1849.

† 4. hodownika 1915.

Michał Pětranc wukhadžeše z Čornec p. Bačonja, hdžež běše jeho nan z kublerjom. Narodži so tam 29. hodownika 1849.

Najprjedy wopytowaše ludowu šulu w Čornecach, 1861 přińdže na tachantsku šulu w Budyšinje, 1863 přestupi do praeparandy katolskeho seminara a 1865 přesydlj so, jako wučome do serbskeho seminara přijaty, do Prahi, dokelž měješe so na duchownske powołanje přihotować. Za čas gymnasiálních studijow pak spóznawši, zo za duchownske powołanje so njehodži, wopušći serbski seminar a wobstawši maturitatne pruhowanje studowaše pilnje na lékařstwo. Lěto wosta hišće w Prazy a potom

přesydli so do Würzburga, hdžež svoje lékařske studije z dobrým wuspěchom dokonči.

Jako mlády lékař zasydli so w Malešecach, hdžež sebi ze swojej lékařskej wustojnosću a svojim přecelným wobkhadom w krótkim powšitkownu dowěru doby, tak zo daloko a šěroko za jeho pomocu pytachu. Na wšě třiceći lět je tam skutkował, doniž dyrbyeše póznač, zo mocy woteběraju. Přepodawši swoju praxis swojemu bratrowcej Feliksej Pětrancej poda so do Budyšina na wotpočink.

Michał Pětranc bě lubosć k swojemu narodej, kotruž bě wóteny dom jemu zašćěpił, jako student sebi zdžeržal a w „Serbowcy“ spěchował, štož wosebje teš z tym dopokaza, zo do Maćicy Serbskeje zastupi. W lětach swojeho wotpočinka móžeše so zaso bóle wo swoju narodnosć starač, štož přede wšěm jako swěrný kemšer serbskeje cyrkwe pokazowaše, hdžež běše „Pobožny Wosadnik“ jeho swěrný towařš. Serbske kěrluše sobu spěwač bě jemu žiwjenje. Z wosebitej khwalbu dyrbi so na to spomnič, z kajkej lubosću je swoju wysokolětnu mač, khamornu, ponižnu Serbowku, w Malešecach hač do jeje smjerće dohladowač.

Literariscy wšak Pětranc džělač njeje, Maćicy pak je swěrný wostač hač do swojeje smjerće. Wón wumrě w Budyšinje 4. hodownika 1915 a bu tu na nowym katolskim pohrjebnišću pokhowany. Njeh wotpočuje w měrje!

Jakub Skala.

Nekrolog LXXVIII.

Lic. theol. Jan Renč,

farař w Ketlicach, ryčer wysokich rjadow, swěrný serbski wótcinc, sobustaw M. S. 1883—1916.

* 29. januara 1856.

† 24. meje 1916.

Jan Jurij Renč, lic. theol., farař w Ketlicach, narodži so tam 29. januara 1856 jako mládsi syn tehdomnišeho Ketličanskeho kapłana Jana Karola Renča a jeho mandžel-skeje Thusneldy rodž. Fuhrmanec z Wóslinka. Hdyž běše najpředy 5 lět do Ketličanskeje wjesneje šule, w kotrejž tehdy naš slawny hudžbnik K. A. Kocor wučěše, khodžił, bu jutry 1867 wučomnc Budyskeho gymnasia, na kotrymž

bě wjacy lět jako dobry tenorista sobustaw jako inquilinarow. Jutry 1867 swoje maturitatne pruhowanje wobstawši so do Lip-ka poda, zo by tam theologiju studował, k čemuž jeho wot spočatka pokazowaše znutrkowne pokhlenje a nanowe wotčehnjenje. W Lipsku jako sobustaw Lužiskeho předařskeho towařstwa a jeho serbskeho wotdželenja „Sorabika“ so wudokonywaše při svojich theologiskich studijach swěru w serbskej maćeřnej rěči a zajimowaše so tež za słowjanščinu. Dopominam so, kak z nim w privatnym kollegiju njeboh prof. Leskiena sydach, kiž z nami kralodwórski rukopis čítaše. Jan Renč so rad pilnje na [wuwučowanjach Sorabika wobdželeše. Tež serbsku rěč před Němcami pokazowaše, kaž na př. w léce 1878 za založeński swjedžení Lužiskeho předařskeho towařstwa serbski quartet přihotowa a rjenje wuwjedze. Dopřihotował pak za duchownsku službu mjez Serbami je jeho serbski předařski seminar w Hodźiju, kotrehož rozwučowanja we wulkich prózdnicach 1877 a 1878 wužiwaše. Zajimawe a kharakteristiske su słowa, z kotrymiž jeho tehdy jeho nan wodžerjej seminaru, njeboh Imišej, připowjedzi: „Mój syn Jan je produktivna hłojčka kaž w prozy tak tež w poesiji, a ja bych chcył, zo by to Serbam k wužitku přišło.“ Tuž njeje dziwa, zo lubosć k serbskej rěči w młodym Renču, kiž bu nětko hišće pod Imišowy zliw stajeny, tajkich płomjenjow naby, zo je žane pozdžiše přećiwjenje zwuhašeć njemóžeše. Jara zahe, hižo po dokonjanym trienniju, swoje kandidatne pruhowaaje wobsta a bu na měsće w Ketlicach diakonatny wikar, w přechodnym léce po wobstatym 2. pruhowanju kapłan a po nanowej smjerći (1888) farař tam, kotrež zastojnstwo je hač do swojeje smjerće zastał. Při svojim wobčežnym duchownskim džele we wulkej Ketličanskej wosadze namaka hišće časa, na pismowskim poli dželać. Wón zestaja a wuda wobšěrnú, z wobrazami hódnje wuhotowanu němsku knihu „Stawizny Krtličanskeje wosady“, kotraž wjele připóznaća namaka, a w léce 1895 napisa dissertaciju wo lisće swj. Jakuba, za čož jemu universita w Jenje dostojnosć licentiaty theologie spožči. Při přihotach za swoje wopisanje Ketličanskeje wosady za starymi powjesćemi slédžo namaka za Łužicu jara wážne pismo starych časow, originalny list českeho krala Wjaclawa z léta 1395, w kotrymž tutón wsy Ketlicy, Jěrkecy a Krapow pod zaškit bratrow z Nosaćic staji. Nimo toho je dže tež do „Serbskich Nowin“ a do serbskeho „Missionskeho Pósta“ dopisował. Wšudže wón serbske prawa zastupowaše. Přez swoje nje-

wšědne, wosebite wašnje, swoje markantne wustupowanie, swoju duchapołnosć a njebojaznosć, kaž tež přez swoju wulkotnu zrěčniwosć bu wón jedyn z najznačišich duchownych Hornjeje Łužicy a stajnje rad słyšany předař. Wysokich připóznaćow za jeho skutkowanie jemu tež po brachowało njeje. Rakuski khěžor spožči jemu ryčeřski křiž rjadu Franca Jozefa a Sakso-Wajmarski wulkowój-woda ryčeřski křiž 1. rjadownje Sokołoweho rjadu.

Poslednje lěta čerŕpješe Jan Renč na cokorowku a jeho mocy widomnje woteběrachu, tak zo hižom dlěžši čas na to myseše, sebi w Budyšinje khěžu kupić a so tam na wotpočink podać. Srjedu 24. meje hdyž běše njedzelu prjedy hišće přědował, jeho rano we ložu morweho nama-kachu. Boža ručka bě jeho w nocy zajała. Na blidže ležeše „Bibliski pućnik“ hišće wotewrjeny, z kotrehož bě sebi wječor do poslednjenje nocy pokoj čerŕpał. Jeho khowanie, kiž so njedzelu 29. meje popołdnju wotmě, bě móčne wobswědćenje česče, w kotrejž běše njebočići stał. Při pohrjebnej nutrnosći zeńdže so drje cyła wosada a na 20 zastojnskich bratrow. Jan Renč bě nježenjeny wostał; čim bóle wisaše na svojim jeničkim bratře, Wjelećanskim fararju, a na jeho džěćoch. Duž so rozymi, kak jara je jeho zrudziło a jeho mocy dolemiło, jako před 5 lětami tutón jeho bratr Marćin wumrě a jako nazymu 1915 tutoho druhu syn Jurij, čerstwy student, we wójnje padže. Jana Renčowe mjeno wostanje nam w česći.

Jan Křižan.

Nekrolog LXXIX.

Jan Gólč,

farář w Rakecach, pilny serbski spisowaćel,
dołholetny wudawař njedzělskeho lista „Pomhaj Bóh“,
sobustaw M. S. 1884—1916.

* 4. meje 1864.

† 16. oktobra 1916.

Jan Herman Gólč narodzi so w Rakecach 4. meje 1864 jako syn tamnišeho fararja Julija Hermana Gólča. Při swojich wosebitych duchownych darach zahe do města daty na Budyskim gymnasiju z wulkim wuspěchom wuk-nješe, tež w maćernej serbskej rěči, domach derje nawuk-njenej, so přeco dale a lěpje wudokonjejo. Wón bě swěrný wopytowař skhadžowankow serbskeje studowaceje młodžiny.

a vidžu jeho hišće, kak wón jako rychlý mlóduški gymnasiast so na jenej z přěních skhadžowankow w Khrósćicach čile wobdželeše. Po maturitnym pruhowanju do Lipska so na theologiske studije podawši bu tam sobustaw Łužiskeho přědařskeho towarstwa a pilny staw a pozdžišo wustojny wodžer serbskeho wotdželenja „*Sorabicum*“, kaž tež stajny wopytowař tydžeńskich wječornych skhadžowankow Lipsčanskich Serbow, kotrychž hlowa a duša bě tehdy njeboh knihikupc Bohuwěr Pjeh ze swojim přecelnym wašnjom a zajimawym wjedzeństwom. Za swój studentski čas bywaše Jan Gólč tež kóždy lěto na wulkich prózdninach w Imišowym serbskim přědařskim seminaru w Hodžiju, hdžež smy jeho husto z wulkim zajimanjom přédowač słyšeli. Swoje theologiske pruhowanje w Lipsku z dobrej khwalbu wobstawši a swoju wojeřsku službu jako jenolětny dobrowólnik pola třělcow w Drježdžanach wotbywši běše nimale lěto pomocny duchowny najprjedy w Bukecach a potom w Budestecach, a bu w nazymje 1890 za fararja do Budyšinka powołany. Džen do swójo přesydljenja do Budyšinka woženi so 21. okt. 1890 ze Serbowku Amaliju rodž. Křížankec z Rašowa, z kotrehož mandželstwa je 6 synow wušło. Swój zbytny čas jako farar mjeńšeje wosady wón swěru k lěpšemu Serbowstwa wuži. Z Krjebjanskim fararjom Dr. Sellu wón naš nabožny tydženik „Pomhaj Bóh“ založi a po wotsalenju dra. Selle ze Serbow sam do rukow wza, bywajo z jeho hłownym redaktorom hač do swojeje smjerće. Jako so jeho nan na wumjeńk poda, bu mlódy Jan Gólč za nanoweho naslědnika wuzwoleny a 26. okt. 1902 za fararja w Rakecach postajeny. Wot lěta 1903 bě wón wodžer „Serbskeho knihowneho towarstwa“. Gólč měješe dobru, běžnu serbsku řeč, wjele rjanych serbskich nastawkow je z jeho wustojneho pjera wušło, wosebity pomnik swojemu serbskemu spisowanju je stajl z knihu „Slubjeny kraj“, kotraž bu za krótki čas pokupjena. Kaž za předarja bě jeho Bóh tež za přednošowarja w towarstwach z wosebitymi darami wuhotował; najčasějšo a najradšo je w Rakečanskim serbskim towarstwje „Lipje“ přednošował. Hdyž běše hišće čerstwy 19. dec. 1914 swój 25lětny zastojski a 21. okt. 1915 swój mandželski jubilej swječil, poča Gólč widomnje na wutrobinu khorosć słabnječ a wudycha so 16. okt. 1916 nahle. Jeho swjatočne khowanje wotmě so 18. oktobra. Njeličena syła a mnoho duchownych přewdžeše jeho k rowu. Serbske wotprošenje měješe farar lic th. Mrózak-Hrodžiščanski jako předsyda konferency serbskich duchownych,

w cyrkwi rěčachu fararjo Wałtař, Mrózak-Budyšinski a Zahrjeńk a wyšši cyrkwinski radźičel. Bě hižo čma, jako čěto z cyrkwje njesechu a do rowa pokhowachu. — Gólčowe mjeno w stawiznach serbskeho pismowstwa njewuhasnje.

Jan Křižan.

Wučahi z protokollow M. S.

1. Hłowna zhromadźizna (67.) M. S. 15. hapryla 1914. Po powitanskich słowach předsydy fararja Křižana poda sekretar schol. Žur hłownu rozprawu: M. S. je wudała 2 zešiwkaj „Časopisa“, protyku „Předženaka“, „Čitanku“ (1. dž.) a měsačnik „Łužicu“ l. 1913, za nazymu so přihotuje serbski spěwanski swjedžen k 60. narodninam dr. E. Muki; po nim rozprawuje zarjadnik notar Cyž wo „Serbskim Domje“ (dokhodow 14700 hr., wudawkow 12179 hr., cyleho zamoženja 143200 hr.), pokładnik a muzejownik k. wučer Wjerab wo knižnej pokładnicy (dokhodow 5086,83 hr., wudawkow 4836,54 hr., wuzbytka 250,29 hr.) a wo „Serbskim muzeju“, knihownik w. wučer em. Fiedler wo přirostku knihownje, knihiskładnik w. wučer Fapleř pisomnje wo składže a farař Nowy wo „Delnjoserbskim wotrjedže“ skoržo na nuzu a hubjenstwo w delnjołužiskich šulach a cyrkwjach. Na to nekrologi přednošuja farař lic. th. Mrozak wo dwórskim radz. prof. dr. J. Jakubje, cyrkw. wučer Rječka wo w. wučerju Hili a předsyda Křižan wo wučencu dr. Ramułu w Krakowje. K počesćenju zemrětych sobustawow zhromadźeni postanychu. Potom so wuradźuje wo serbskim spěwanskim swjedženju, kotrehož wuwjedženje so cyrkw. wučerjej Rječcy do rukow položi, a za nowe sobustawy so přijachu: far. Kurl Křižan w Hućinje, wučer Aug Łahoda z Bukec a mištr Jurij Laduš we Wochozach. Farař Nowy namjetuje, zo bychu wšitke sobustawy M. S. swoje podobizny do albuma darowali, kotryž ma so w „Serbskim muzeju“ khować. Dr. theol. F. Rězak wozjewi, zo je přenja položca jeho wulkeho němsko-serbskeho słownika zapłaćena. Zběrka za „Serbski dom“ mjez přítomnymi po starym naložku sčinjena wunjese 36,10 hr. Hłowna zhromadźizna skónči so ze spěwom našeje narodneje hymny.

2. Posedženje předsydstwa a wubjerka M. S. 8. měrcu 1915. Najprjedy postaji so džeński porjad přichodneje hłowneje zhromadźizny. Po namjeće fararja Domaški postaji so čas za jednotliwe rozprawy a nekrologi na 10 a nanajwjaacy na 15 mjeńšinow, wuzbytkowany čas ma so na swjedžeński přednošk nałožiť. Netar Cyž wozjewi, zo chce stud. radž. prof. dr. E. Muka swoju knihownju Maćicy Serbskej darić, štož bu z wulkej wjesolósou přijate. Po namjeće zarjadnika Cyža so z pokładnicy „Serbskeho Domu“ 100 hr. za „Čerwjeny Křiž“ přizwoli, po tym zo su so hižo prjedy 300 hr. za wójsko a to tym 3 Budyškim połkam po 100 hr. dariše. Na město fararja Wałtarja, kiž bě zložil, bu za 2. sekretarja farař Mjerwa-Bukečanski kooptowany. Pokładnik Wjerab wozjewi, zo je za noweho redaktora „Lužicy“ dobyty cyrkw. wučer Holan w Budyšinku. Domaška žada, zo by knihiskładnik kóždolětnje we swojej hłownej rozprawje sobu podať, kelko eks. kóždeho druhu knihow je hiše na skládze a komu a kelko eks. je do kommissije dať.

3. Hłowna zhromadźizna (68.) M. S. 7. hapryla 1915. Předsyda farař Křižan wotewriši zhromadźiznu ze zawodnej řeču wěnowaše mjez druhim džakne a khwalbne słowa přítomnymaj wótčincomaj stud. radž. prof. dr. E. Mucy, konrektorej gymn. w Freiberku, kiž loni swoje 60. narodniny swjećeše, a seniorej tachantstwa Jak. Skali, kotremuž bě bamž dostojnosć praelata spožčil. Wobaj z hnutymi słowami so džakuju slubištaj so dale za naše lube Serbowstwo starać. Na to sekretar Žur poda lět. hłow. rozprawy: dla wójskeho časa njehodžeše so serbski spěwanski swjedžen wuhotować ani wotmysleny čišč kataloga Maćičeje knihownje wuwjesć, předsydstwo z wubjerkom wuradžowaše jenož jónu, wudała je Maćica 2 zeš. Časopisa a Protyku. Sěchowachu rozprawy zarjadnika Cyža wo „Serbskim Domje“ (hl. dale; po jeho namjeće a radže ma so z lětnych wunoškow železny fond hač do 10000 hr. tworić), pokładnika a muzejownika Wjeraba wo knižnej pokładnicy (hl. zady) a přirostku „Serbskeho Muzeja“ (hl. zady), knihiskładnika Kaplerja wo položanju knihisklada (hl. z.), předsydy wubjerka Rjedy wo přehladowanju a položanju „Serbskeho Domu“ a Slepjanskeho kantora H. Jordana wo „Delnołužiskim wotrjedze M. S.“ — Potom nekrologi přednošowachu farař Mjerwa wo fararju Kubicy-Bukečanskim, wučer Šłodeńk wo šćedrym a zahoritym narodowcu překupcu Haješu we Wulkich Zdžarach

a měšč. wučer Polan wo wučerju Pjechu we Wujězdze p. Ketlic; předsyda Křižan spominaše z džakownosću na serbskich wojakow we wójnje za wótcny kraj padnjonych a wuzběhowaše wosebje gymnasiastu-dobrowólnika Gruhla (Króla) z Wuric, kiž je swoje zamoženje wotkazał k stipendijej za khudych gymnasiastow z rataárskeho stawa. K počesćowanju zemrjetych zhromadźeni postanychu. — Za nowe sobustawy buchu přijeci: kk. wučer Pawoł Hocker w Kotecach, bohosłowc Beno Šolta z Radworja, bohosłowc Michał Kětan ze Słon. Boršće a ratař Jan Bergan z Komorowa p. Klukša. — Namjetow bě mało. Pokładnik Wjerab skorži na njedostatk w knižnej pokładnicy a žada založenje wosebiteho fonda za wudawanje knihow a plaće nje dołha. Při tom namjetuje farař lic. theol. Mrozak powyšjenje lětneho přinoška sobustawow wot 4 na 5 hr.; jeho namjet bu jenož hósny přijaty a předsydstwu k wuwjedženju přepodaty. — Zwučena zběrka wobdźělnikow na hł. zhromadźiznje za „Serbski Dom“ wunjese lětsa 40,24 hr. — Hłownu zhromadźiznu skónči jara zajimawy hudźbny přednošk našeho serbskeho hudźbnika Bjarnata Krawca z Draždžan, kiž mału hodžinku traješe a wulku radosć a zahorjenosć wubudži. Předsyda wupraji wulki zjawny džak k hudźbnikej Krawcej a jeho assistentcy z přećom, zo by po móžnosći cyły přednošk w Časopisu M. S. dał wočišćeć.

4. Posedźenje předsydstwa a wubjerka M. S. 14. febr. 1916. Najprjedy so džeński porjad přichodneje hłowneje zhromadźizny wuradzi. Powyšjenje lětneho přinoška na 5 hr. so hišće raz hłownej zhromadźiznje předpožiji. Nowy sobustaw Witold Taszycki w Podgorze-Krakowje so přija. Wšitcy přilubichu so wo rozmnoženje sobustawow M. S. postarać, předsyda Křižan chce wšitkich serb. duchownych a kantor Kapleř wšitkich serb. wučerjow, kotřiž hišće sobustawy M. S. njejsu, k zastupjenju do njeje namołwjeć. Domaška žada za kóždu hłownu zhromadźiznu zahorjacy a powučacy přednošk a přilubi za přichodnu zhromadźiznu sam tajki přednošk. Skónčenje so wo čežkich wobstejnosćach „Łužicy“ jednaše.

5 Hłowna zhromadźizna (69.) M. S. 26. hapryla 1916. Po powitanskich slowach předsydy Křižana podawa sekretar Žur lětnu hłownu rozprawu: wjele starosćow, wjele džěla dla žalostneje wójnje, mało časa za idealne a wědomostne džělo M. S., wušłoj staj porjadnje Časopis (2 zeš.) a Protyka, a „Łužica“ je so jenož hdys a hdys pokazala.

Na to rozprawuja zarjadnik Cyž wo „Serbskim Domje“ (hl. zady), pokładnik a muzejownik Wjerab wo knižnej pokładnicy a wo muzeju (hl. z.), knihiskładnik Kapleř wo knihowym składže (hl. z.), předsyda wubjerka Rjeda wo revisiji a dobrym porjedže „Serbskeho Domu“, knihownje, knihisklada a muzeja a farař Šwjela wo „Delnjołužiskim wotrjedže M. S.“ (jenička delnjoserbska nowina „Bramborski Casnik“ je do wobsedźenstwa d.-l. wotrjada přešoł a wudawa so za čas wójny jenož kóždy druhi štwórtk a čišći so w Budyšinje w serbskej čišćeřni, trjeba pak podpjeru. Wudaše su so za wojakow małe kěrlušowe knižki a někotre łopjena z modlitwami; d.-l. wotrjad žada wo rozmnoženje sobustawow). Tuž předsyda Křižan napomina k podpjeranju d.-l. Serbow a „Bramborskeho Casnika“.

— W nekrologach na to přednošowanych wopominachu w. wučer Wjerab padnjeneho wubjerkownika cyrkw. wučerja Rječku, wučer Šlodeńk padnjeneho redaktora „Łužicy“, wučerja Franca Krala, farař Mikela fararja Běrnika-Klukšanskeho, praelat Skala lékarjow dr. Jana Čěslu z Neveklowa a dr. Pétranca z Budyšina, redaktor Smoleř kublerja Gustu Skopa z Kołwazy a bohosłowe Benno Šołta padnjeneho bohosłowa Jak. Cyža ze Stróžišća. K počesćenju zemřetych zhromadźizna postany.

— Za nowe sobustawy buchu přijeći: farař Kurt Handrik w Klukšu, farař Theodor Kapleř we Hornim Wujědže a bohosłowe Franc Šołta z Radworja.

— Při nowowólbach buchu do předsydstwa Skala, dr. Muka, Žur, Wjerab, Mjerwa a do wubjerka dr. Herrmann a Rjeda z nowa a na město padnjeneho wubjerkownika Rječki wučer Jurij Šołta z Budyšina jenohłósnje woleni; wšitcy wólbu přijachu.

— W sěchowacych namjetach a wuradźowanjach bu jenohłósnje wobzamknjene, zo ma w Mačićnych wustawkach 56 B. wot nětka rěkać: Wšitke sobnstawy z wuwzaćom čestnych maju do pokładnicy lětny přinošk plaćić, kotrehož wysokosć hłowna zhromadźizna postaja, a zo ma so wot l. 1917 přinošk na 5 hr. powyšić; z dobom so wobzamkny, zo ma z lětom 1916 dotalny lětny přinošk knižneje pokładnicy za městnosće knihownje, knihisklada a muzeja 150 hr. do pokładnicy „Serbskeho Doma“ spadnyć a zo ma so z dokhodow „Serb. Doma“ lětnje 50 hr. „Serbskemu Muzeju“ za přizběrki připokazować; trjeba-li pak muzejownik wjac, ma to stajnje prjedy wot hłowneje zhromadźizny žadać a přizwolene dostać. Wulke zajimanje a žiwe wuradźowanje wubudži namjet wučerja Šlodeńka, wudać knihu k česći padnjonych a

ranjenych serbskich wojakow we swětowej wójnje; skóněnje bu po namjéee dr. E. Muki jenohłósnije wobzamknjene, zo ma ta kniha pod napismom „Lužiscy Serbja we swětowej wójnje wonka a doma“ so z pomocu wšitkich serbskich fararjow a wučerjow zestajeć a wudać wot třoch redaktorow: hłown. předsydy fararja Křižana (jako hłowneho redaktora a za evang. hornjołuž. Serbow, wučerja Słodeńka (za katol. Serbow) a fararja Šwjela (za delnjołuž. Serbow) a zo ma so ze zběranjom maćizny (mjena, wuznamjenja, listy wojakow atd.) hnydom započěć. Cyrkw. wučer Holan jako redaktor skorži na njeporjad při čišćenju „Lužicy“ a Wjerab jako Maćičny pokladnik přeje sebi, zo bychu sobustawy M. S. tónle naš měsacnik pomhali dale a bóle rozšěrjeć. Dale žada Wjerab krućiši porjad při postajenju plaćizny a předawanju Maćičnych knihow a spisow. Starosć wo tym zhromadźizna předsydstwu připokaza. Zběrka mjez přítomnymi za „Serbski Dom“ 40,40 hr. wunjese. — Hłownu zhromadźiznu skónči přednošk k. fararja Domaški wo „Serbskej a zrudnym wosudže južnych Serbow“; rěčnik na kóncu ze stawiznow tuteho luda tež za nas wučby čerpaše a za swój dolhi a zajimawy přednošk powšitkowny přiklesk a džak předsydy žněješe.

6. Posedženje předsydstwa 26. oktobra 1916. Z džakownosću předsyda wozjewi, zo je njeboh kanonik Jakob Herrmann, bywši farar Wotrowski († we Worklecach 10. V. 16), Maćicy Serbskej 10000 hr. wotkazał a to swoju hypoteku 3000 hr. na „Serbskim Domje“, kotraž ma so wumaznyć, a 7000 hr. w akcijach Lubijskeje banki, kotrychž dań ma so „k spěchowanju serbskich pismowskich prócowanjow po postajenju jeho dołholětneho přečela, k. stud. radźićela prof. dr. E. Muki w Freiberku nałožować“. Zarjadnik „Serb. Domu“ k. notar Cyž je te akcije (7) do khowanja wzał. Po radže k. Cyža ma so dr. Szablewskeho hypoteka 3000 hr., kotraž bu wupłaćena, kwitować, Maćica Serbska jako jeje wobsedźerka na sudnistwje zapisać a krala Albertowemu fondej 3000 hr., kotrehož wobsedźerka je tež „Maćica Serbska“, formalnje wotstupić. Na to pokladnik Wjerab swój z wulkej prócu zestajany přehlad wo stawje knižneje pokladnicy přednjese; w poslednich 18 lětach (1897—1915) běše za čišć a wjazanje knihow 46840 hr. wudawkow a z rozpředaća knihow 33634 hr. dokhodow, potajkim 13206 hr. wjacy wudawkow hač dokhodow; najwjacy su wunjese „Protyki“, hrom. 18645 hr.;

potajkim wjetšu položcu), namjenje Bibliske stawizny Łužica, wšelake mjeńše spisy a fible; a to:

Napis	wudawki	dokhody	deficit
Bibliske stawizny	7603 hr.	5009 hr.	2594 hr.
Łužica (4 lětn.)	4284 „	2447 „	1839 „
wšel. mjeńše spisy	2149 „	803 „	1346 „
Čitanki	3539 „	2972 „	623 „
			6400 hr.

Sobustawskich přinoškow bě 15800 hr. a skónčneho zbytk ma Maćica Serbska jenož hišće 3100 hr. Tuž pokladnik k zadžěwanju dalšeho wupada (deficita) namjetuje powyšjenje plaćizny wšelakich knihow a spisow. Wo tom pak ma so přichodnje dale jednač. Tón króć so jenož plaćizna noweho (3.) wudawka „Towařšneho Spěwnika“ na 1,50 hr. (za knihikupcow a kommissionarow na 1,20 hr.) a „Spěwneje Radosće“ na 0,60 hr. za eks. postaji. Městopředsyda Skala žadaše postajenje noweho kolporteur (roznošowarja) Maćičnych knihow po wójnje. Za zastupnika knihiskładnika Kaplerja w jeho njeprítomnosći w Budyšinje bu měšć. wučer Polan postajeny. Za noweho sobustawa bu přijaty k. Jurij Šolta, skótny lékař w Khrósćicach.

W Budyšinje, 1. měrca 1917. Mikl. Žur, sekretar M. S.

Dary za knihownju M. S.

(Lěta 1913—1916).

Knihownja M. S. je tež w běhu lět 1913—1916 wot wědomostnych towařstwow w lětniku 1913, str. 145 sč. mjenowanych, hdžež runje ta swětowa wójna zadžěwała njeje, jich wědomostne spisy, kaž dotal na wumějenje za naš „Časopis“ slane dostawała a k tomu tež wšelake nowowudate wědomostne spisy a knihi nas zajimowace wot spisačelow Maćicy Serbskej přečelnje přikhilnych. Nadrobnu rozprawu pak naš wjelezaslužbny knjez knihownik dla wysokeje staroby a časćišeje khorosće po zwńčenym wašnje podač njemóže.

Redaktor.

Rozprawa wo „Serbskim Museju“.

(Na wójske léta 1914, 15 a 16).

Čežke časy džen a hóršeje swětoweje wójny njetyjachu měrnemu džělu w museju za přisporjenje jeho zběrkow. Druhe, tu kwilu wažniše starosće — wojerska služba a pozdžišo přisporjenje powołanskeho džěla — zabrachu mocy a čas musejownika, a tak wostachu wšelakore džěla w museju ležo a čakaju na lěpše časy po wójnje. — Tola cyle njeplódný za musej tež čas wójny njeběše, a musej wobohaći so wo někotre rjane dary.

I, Dary za musej.

a) W běhu léta 1914 do museja darichu :

1. k. wumjele Rolf Friedmann w Budyšinje: a) woliowy wobraz hnadowneho města „Róžanta“ (hódný na 200 hr.); — b) wobraz „Mjasowa Hasa“ w Budyšinje z dwěmaj Serbowkomaj (radyrunka); — c) wobraz „Serbowka z Ralbic“ (rad., kupjeny).

2. k. wyšši wučer kantor Hila w Khrósćicach: 4 popjelnicy, 2 z Kozaric, 1 z Wotrowa a 1 z Prawoćic.

3. k. wučer Fr. Kral z Kamjenca: kónčkaj broncy a železa z popjelnišćow.

4. kn. Berta Zillessen: Oberlausitzer Dorfbilder I u. II.

5. musejownik: a) kamjeńtnu „bolosćiwu maćer“ z Radwořskeje stareje křižneje cyrkweje, (stare džělo z 16. lětstotka); — b) pozložanu pychu na njewjesćinsku bortu z Hodžijskeje wosady; — c) stary taleř z rjanej kromu, (kamjenina); — d) fotogr. platy (negativy) starych serbskich statokow a někotre fotografije z Delnjeje Łužicy; — e) wšelake stare pjenjezy za našu zběrku; — f) barbojtu reprodukciju wobrazu wumjeleca W. Krausy „Serbske kmótry.“

6. k. wuměnkar Handrij Wojnař ze Žornosyk: wulku zajimawu zběrku zyglow (pječatow) z najwjetšeho džěla wot patrimonialnych sudnistwow našich serbskich wsow.

b) W běhu léta 1915 darichu do museja :

1. k. stud. radž. prof. Dr. Muka, najstarši a najwjetši přećel museja 3 žadne rukopisy; su to: a) Delnjo-serbska rukopisna agenda z Dubrawy (Lubinski wokrjes); — b) rukopis Głowana (w folio); — c) hornjo-serbske rukopisy (a čišće) z Kholmca,

2. k. wučer Franc Kral z pola: kamjeńtnu kulu (Strahlenkies) z třělных hrjebjow.

3. k. wučer Michał Nawka z Radworja: Dawkowe knihi (Mikławša Cyža ze Stróžišća) wobsahujece zapis dawkow wot l. 1744—1810; „Silber-Zins“ 1743—1838; „Hoff-Geld“ 1743—1837; „Metze-Geld“ 1743—1836.

4. k. kubler Jakub Delan z Hornjeho Wunjowa: a) kamjeńtnu neolitisku sekeru; b) wulku šklu z popjelnišća (rozb.).

5. kn. Marja Bucec z Budyšina (prjedy w Zejicach): a) škleńčany piwowy karaněk z cynowym wěkom z lěta 1732 (dar J. Buka z Časec); b) 2 jutrownej jejcy wot njeje molowanej.

6. kn. Rušerowa (Serbowka z Wojerowskich stron) přez jeje syna w Drježdžanach; 2 jutrownej jejcy (wosebje za musej molowanej).

7. kn. Madlena Nowakowa z Lejna: Židžany wěrowanski pjezl jeje njeboh wowki, Madleny Šelcoweje z Róžanta, rodž. Mudrochec z Jawory.

c) W běhu lěta 1916 darichu do museja:

1. Do zběrki wójskich dopomnjeńkow: a) k. stud. radž. prof. Dr. Muka: dopomnjeńku na † Franca Krala, posledni dar lubosće do pola jemu pósłany a wot tam wróćeny z napisom: „Gefallen fürs Vaterland“; — b) musejownik: ze zawostajenstwa † Jana Rječki pakčik jeho listow a dopisnicow; — c) k. stud. J. M.: 1 franc granatu (2,8 kal.), tak mjenowany „Blindgänger.“

2. kn. kubler Ros. Grofina z Khrósćic: staru drjewjanu Božu martru.

3. kn. zwud. Marja Rebišowa z Baćonja: běle wokołšijace rubiško jeje wowki, (rjane a dobre džěło stareje serbskeje šwalče).

4. k. farař Jurij Křižan-Wotrowski: 1 kamjeń z Khanječan skały („Schriftgranit“) a 1 kruch wuhla z Wotrowskeho hrodžišća, (wot spalenyh wrotow hnědušeho hrodu na hrodžišku.)

5. Firma Bösenberg u. Kretschmer w Drježdžanach: bohatu zběrku starych swěčnikow a lampow.

II. Dary za archiv:

W běhu lěta 1914 darichu:

1. k. wyšši wučer Bjarnat Krawc w Drježdžanach, rukopisy svojich wumjełskich džěłow: 1. Acht Duette mit Klavierbegleitung; — 2. Vier Männerchöre; — 3. Acht

vier- und mehrstimmige gemischte Chöre a capella nach wend. Volksliedern; — 4. Vier Lieder v. Robert Volkmann f, gem. Ch.; — 5. Sechs wendische Volkslieder; — 6. Streichquartett c moll; — 7. Vier Duette; — 8. Zwanzig Lachende Lieder; — 9. Acht Klavierstücke: „Aus wendischen Gauen“; — 10. Sechs Lieder für 1 Singstimme mit Klavierbegl.

2. k. wučer Jan Rječka z Budyšina: rukopis 3. wudawka „Towařšneho Spěwnika“.

3. k. stud, radž. konr, prof. Dr. Muka: tehorunja rukopisy svojich wědomostnych džělow.

4. k. wumjeńkař Handrij Wojnar ze Žornosyk: wulki rjad starych aktow Bačońskeho a Mało-Wosyčanskeho ryčerkubła.

b) W běhu lěta 1915 darichu do archiva:

1. k. stud. radž. konr. prof. Dr. Muka: nastawk Radyserba-Wjele w rukopisu a druhe mjeńše wěcy.

2. k. farař Jurij Delan-Bačoński: wał rukopisnych spisow njeboh Jakuba Čišinskeho.

3. k. Korla Mička z Rakec: „Duchomne kyrlichowe knihi“ z 1, 1791. (rukopis).

c) W běhu lěta 1916 darichu do archiva:

1. k. stud. radž. konr. prof. Dr. Muka: rukopis njeboh wučerja A, Sommera (wjeselohra „Wón wšak njewěšto by chcył.“

Přispomnjenje: Najwažniši podawk z lěta 1915 w museju je wobnowjenje wolijowych wobrazow fararjow Wićazow z Hodōija. (nan a syn). Wumjełska džěłařnja sakskeho starožitnostneho towařstwa je wobnowjenje jara derje a tunjo wuwjedła; město 200 hr. sym jenož 50 hr. za džělo plaćil. Zo byštaj so wobrazej lěpje zdžeržaloj, sym jej z dobrymaj wobłukomaj wobdać dał.

Dokhody běchu jara snadne, w léće 1914: 92,50 hr. — w léće 1915: 70,65 hr. — a w léće 1916 jeno 8 hr, (wěsty zastupny pjenjez so wjacj njebjerje, wopytowarjo dawaju po dobrozdaću).

Wudawkow naliči so na lěto 1914: 131,10 hr. — na lěto 1915: 139,85 hr.

Musejowa pokładnica wobsedžeše kónc lěta 1916: 171,70 hr.

Wopyt wosebje w lěće 1916 bohaty njebě, dokelž je napismo při zwonkownych durjach „Serbskeho Domu“ na „Serbski musej“ kedžbu činjace wotstronjene. Do musejoweho pomjatnika je so w lěće 1916 zapisało 20 wosobow.

W Budyšinje, 31. decembra 1916.

M. Wjerab, musejownik.

Rozprawa wo knihiskładže M. S.

W běhu lět 1913—16 buchu z knihiskłada M. S. tele knihi a knižki žadane a wotodate: 5300 + 5344 + 5200 + 5290 Protykow na lěta 1914—17; 523 + 540 + 425 + 430 Čitankow; 325 + 200 + 250 + 306 Biblisk. Stawiznow; 240 + 460 + 444 + 190 exx. Spěwn. Radosće ze serbskimi přidawkami; 94 + 376 + 368 + 147 wšelakich zešiwkow „Časopisa“ M. S. (nimo 360 ex. kóždeho zeš. z l. 1913—16 porjadnje sobustawam a wědom. towarstwam wot redaktora slanych); 8 + 1 + 6 + 4 Pfulowych serb. słownikow; 5 + 6 + 4 Kocorowych VI serbskich. spěwow; 56 + 50 Towaršn. Spěwnikow; 10 + 1 ex. Serbskich Zynkow; 6 + 5 Kocor. XV. s. narodnych spěwow; 25 + 100 Kocor. kwartetow „Za Kamjencem“; 10 Zapisk. M. S., 94 ex. Šibakec nana, 82 Wopomjeńkow, 60 khorow „Kak lubozne su“, 3 Trójniki, 33 Nowych Trójnikow, 21 Genofefow, 13 ex. Bitwy p. Budyšina, 3 ex. Nadpada p. Bukey, 13 ex. Hrodu na Landskrónje, 8 Robinsonow, 8 ex. Małego gratulanta, 5 Staw. serbsk. basn., 5 Worješkow, 3 ex. Jana Manje, 3 Křiža a połmésaca, 3 Oberlina, 3 Bohusława z Dubowina, 3 ex. Zabawkow, 1 Pfuloweje s. řečnicy; hromadže 6904 + 7034 + 6758 + 6417 ex., wšo do hrom. 27113 exx. — Wot l. 1917 budže so po postajenju předsydstwa a wubjerka tež porjadnje we hłownej zhromadźiznje M. S. zdželować a w Časopisu wozjewjeć, što je kelko exx. do kommissije dostał a kelko exx. kóždehožkuli wot Maćicy Serbsk. wudateho spisa je hišće na składže.

W Budyšinje, 3. měrca 1917.

J. A. Kapleř, knihiskładnik M. S.

Přinoški sobustawow M. S.

Swoje lětne přinoški (po 4 hr. na lěto) zapłaćichu w běhu lět 1914—16 tele sobustawy:

1.) Na lěta 1914, 1915 a 1916: Andricki (tež na 13). — Bělik, Bóje, Bajeř, Bjesada Jaseńčanska, Boehmer, dr. Boehme, Błažij, Bart. — j. radž. Cyž, Cyžec Hana. — Domaška Mor., Dórnik, Delan kubleř, Deleńčka, Domaška Rom., Dobrucki (tež na 12 a 13). — Fasshauer, dr. Franka (tež na 13). — dr. Grolmus. — Handrik Jan, Handrik Matej, Handrik Kurt (16), Hajna Mikł. (tež na 10—13), Hanka (tež na 13), Hanowski, Haješ J., Herrmann Jak., dr. Herrmann, Hejduška farař, Hejduška zastojnik, Hila P., Hicka, Hokař (15 a 16), Holan, wučer w Budyšinku, Holka, Hórnik. — dr. Imiš. — dr. Jacsławk, dr. Jakubaš (tež na 11 hač 13), Jenč, Just farař, Just kapłan. — Kapleř J. w Budyšinje, Kapleř J. w Halštrowje, Kapleř-Wujezdžanski (16), Kokla (tež na 13), Konvalinka, Kral Jurij, Kral Marćin, Kramattowa, Křižan Jan -Hodžijski, Křižan Jurij, Křižan Karl, Króna, Krawc cyrkw. wuč. w H. Wujezdze (tež na 11—13), Krušwica (16), Krygař, Kubaš, Kubašoc Marja, Kubjeńc, Kummer, Khwaćičanske serbske towařstwo (tež na 13). — Łahoda. — Laduš, Leidleř, Lenik-Rašyk, Libš, Lodni E. (tež na 10—13), Lodni-Bukeč, Lorenc. — Matek E., Matek H., Merzinger, Mič, Mikela, Mjerwa G., Mjerwa Moric, Młynk, Mósak-Kłosopólski, Mrózak Osw., Mrózak P., Mrózak W., Mukowa Loska. — Nowak direktor, Nowak farař, Nowy. — Otreмба. — Pjeh M. (tež na 12 a 13), Polan, Přikryl. — dr. Rachel, Rachel Jan, Renč-Ketl., Renč-Wjel., Renč-Čorn. (tež na 13), Renč-Workl., dr. Rězak, Rimek, Rjeda Pawoł, Ryceř. — Skala, Słodeńk, Smoła, Sołowjew, Stranc, dr. Stumme, Sykora. — Šewčik Jak., Šewčik Jur., Šołta Jan, Šołta Jurij, Šudak, Šütza-Maleš., Šütza-Rachl., Šwjela Bog., Šwjela Křesć. — Taszycki (15 a 16). — Urban. — Valtyn (15 a 16), Voigt, dr. Vozárik. — Wałtař (tež na 13), Wencko (tež na 13), Wičaz Ota, Wičaz Wałtař, Wičežk, Winger, Wjenka, Wjerab, Wójčech (tež na 10—13), Wyrgač (tež na 11—13). — Wyrgač (tež na 11—13), Zahrjeńk G., Zahrjeńk J. — Žur M., šolast., Žur M. kubl., Žur Jak., Žur Michał.

2.) Na lěta 1914 a 15: Bjesada Ralbičanska, Bogusławski. — Cedžik, Cyž Jan, Čap, „Čornobóh“ towařstwo. — Delan farař, Dušek (15). — Dr. Hejna, Holan žiwnosćeř, Hrdina, Hrouda, Hujer. — Jawork (tež na 13), Jordan

Hajno, Jordan Karlo, Jednota „Rip“. — Dr. Kapras. Kětan, (na 15), Knorre, Kotrech, Kral Franc, Křižan Jan -Kotowski, Kukowske Kasino. — Ladko, Lebza. — Moc, Müller (15), dr. Muka. — Občanska Beseda w R., Občanska založna w R., Občanska. — Dr. Pata, dr. Pětranc (15). — Rab (tež na 13), Rječka, Rjeda Jurij, Rjelka, Roudniska gymn. bibliotheka, Roudniska wječh. bibliotheka, dr. Rus. — Sbor Roudn. real. gymn. (15), Sedmihradska, Stehliček, Serbske towarstwo w Bukecach, Symank. — Šořta Pawoř. — Tajrych, Tyšeř. — Wawrik (tež na 13).

3.) Na lěto 1914: Baudouin de Courtenay, Běrnik. — Gagarin wječh. — Handrik-Čěsla, Hančka (tež na 13). — Kocián. — Łoa-Zawadzki (lež na 09 a 13), Macák, Macák Frant. — Občanska Beseda we W. Myće. — Pjeh A. — Skop, Seifert Aug., Seifert Vacl. — Ščerba, Šmirous, Schättinger. — Vrhovnik (tež na 13).

4.) Na lěto 1913: Krawc Bjarnat (tež na 12). — Nawka (tež na 09—12).

Zličbowanja M. S. na lěta 1914—1916.

1. Zličbowanje M. S. w 6S. lěće (1914).

A. Dokhody.

I. Zbytk w pokładnicy wot lonšeho lěta	250,29
II. Přinoški sobustawow M. S. z l. 1914	780,—
III. Abonnementne pjenjezy za „Lužicu“ na l. 1914	700,21
IV. Dobrowólne dary sobustawow: Łoa-Zawadzki (20 hr.); Merzinger (12 hr.); Eliška Sedmihradska (5 hr.); W. Kotreh (2,45 hr.); P. Směkal (1 hr.); 4 mjeńše dary (hrom. 3,45 hr.)	43,90
V. Dań ze zamoženja knihownje pokładnicy:	
3½% Krajn. bank. ruk. list č. 11 110 (500 hr.)	17,50
4% Krajn. bank. kreditny list č. 3213 (500)	20,—
Z 3 list. Lipsč. hyp. banki č. 2070172 po 200 hr. (4%)	24,—
4% ruk. list města Drježdźan č. 26608 (100)	4,—
K. K. dožna papj. č. 384706 (Halabala)	6,30
Z Łakodoweho a Tiburowskeho fonda	60,00
Z knižkow č. 2051 na Lubijskej baney	14,05
VI. Z předatych knihow wuwikowane	1585,40
	<hr/>
	hromadže 3505,65

B. Wudawki.

I. Časopis 1914: za čisě, wjazanje a rozestanje	640,25
II. Lužica 1914: za čisě a rozestanje	786,95
III. Za protyku „Předženak“	713,75
IV. Za wjazanje bibl. staw., čitankow a spěwn. rad., ...	328,81
V. Za nowy čisě čitanki I. džěl (wotpłać.)	200,—
VI. K nowemu słownikej II. přinošk M. S.	200,—
VII. Za knihownju, knihiskład a muzej	200,—
VIII. Za zarjadowanje a zastaće pokładnicy	250,—
IX. Za wšelake wudawki	72,45
	<hr/>
	hromadže 3392,21

C. Přirunanje.

Wšitke dokhody liča hrom.	3505,65
Wšitke wudawki	<u>3392,21</u>
Zbytk w pokładnicy	113,44

W Budyšinje, 25. měrca 1915.

M. Wjerab, pokladnik.

2. Zličbowanje M. S. w 69. léće (1915).

A. Dokhody.

I. Zbytk w pokładnicy z léta 1914	113,44
II. Přinoški sobustawow M. S. z l. 1915 (184 jenotl. přin.)	736,—
III. Abonentne pjenjezy za „Lužicu“	341,56
IV. Dobrowólne dary sobustawow: Dr. Páta (1 hr.); Eliška Sedmihradska (11 hr.); Tajrych (1,05 hr.); Fr. Konvalinka (2 hr.); Kotreh (2 hr.)	17,05
V. Ze zawostajenstwa njeb. Franca Krata přez k. wuč. Jurja Slodeńka	180,—
VI. Dań ze zamoženja Mačicy Serbskeje	140,25
VII. Z předatych knihow wuwikowane	<u>1550,10</u>
hromadže	3078,40

B. Wudawki.

I. Časopis 1915, za čišć, wjaz. a rozeslanje	604,20
II. Lužica 1915, za čišć a rozeslanje	398,43
III. Protyka „Předženak“ na l. 1916	748,90
IV. Markej Smolerjej doplać doha za „Čitanku“	300,—
V. Za wjazanje Bibl. stawiznow, Čitankow, „Spěwn. radosće“ a „Towafšn. spěwnika“	335,30
VI. III. přinošk Mačicy Serbskeje za nowy „Słownik“	200,—
VII. Wšelake wudawki	44,87
VIII. Za knihiskład, knihownju a muzej	200,—
IX. Zarunanje pokładnikaj	<u>250,—</u>
hromadže	3081,70

C. Přirunanje.

Wšitke dokhody liča hrom.	3078,40
Wšitke wudawki	<u>3081,70</u>
Zbytk w pokładnicy minus	-3,30

W Budyšinje, 12. hapr. 1916.

M. Wjerab, pokladnik.

3. Zličbowanje M. S. w 70. léće (1917).

A. Dokhody.

I. Zbytk w pokładnicy wot lońšeho zličbowanja (1915)	0,—
II. Přinoški sobustawow M. S. z l. 1916 (209 běžnych a za- statych přin.)	832,—
III. Abonementne pjenjez za „Lužicu“ (wot 134 čitarjow)	477,36
IV. Dobrowólne dary za Mač. a Luž.: fakrikant Ed. Merzinger w Drježdź. (16 hr.); div. farań dr. Józef Jakubaš z pola (7 hr.); wučefka Mina Kramatová w Prahy (2 hr.); sudn. radž. Niklaus w Zhorjelu (2 hr.); wučefka Eliška Sedmihradska w Strakon. (3 hr.)	30,—
V. Dań ze zamoženja M. S.	146,80
VI. Z předatych knihow	<u>1644,50</u>
VII. Wot pósta wróćene porto	8,28
hromadže	3138,94

B. Wudawki.

I. Za čiše Łužicy 1916, Předženaka 1917 a wobrazy	967,—
Za wjazanje a rozeslanje Předženaka a Łužicy	220,23
Za čiše Časopisa na l. 1916	552,—
II. Za wjazanje Mać. knihow atd.	292,10
III. Za nowy Słownik 4. přinošk M. S.	200,—
IV. Za musej	50,—
V. Wšelake mjeńše wudawki	57,40
VI. Za zarjadnistwo pokładnicy	200,—
VII. Deficit lońšeho zličbovanja	3,30
	<hr/>
	hromadže 1542,03

C. Přirunanje.

Wšitke dokhody	3138,94
Wšitke wudawki	1542,03
Zbytk w pokładnicy	<hr/> 2115,91

D. Zamoženje knižneje pokładnicy.

1. Tyburowskeho (1000) a Lahodowy (500) fondaj na „Serbskim Domje“	1500,—
2. 3 ¹ / ₂ 0/10 rukowacy list krajnostaw. banki č. 11110	500,—
3. 4 0/10 kred. list krajnostaw. b. č. 3213	500,—
4. 4 0/10 ruk. list města Drježdź. č. 26608	100,—
(Daraj njeboh Wićazoweje z Janec)	
5. 3 listy Lipsč. hyp. banki č. 2070—72 po 200 hr.	600,—
(Dar far. Wjelana)	
6. Awstriska st. papj. č. 383 706 na 200 krón.	130,—
(Dar far. P. Halabale)	
7. Zbytk w pokładnicy	2115,91
8. Na Lubijskej bancy w knižkach č. 2051	137,70
	<hr/>
	hromadže 5583,61

E. Dołh knižneje pokładnicy.

Pola k. M. Smolerja za nowościš „Towafšn. Spěwnika“ z l. 1915	966,—
---	-------

F. Druhe pokłady we wobsedźenstwjce M. S.

Dale wobsedźi pokładnica Maćicy Serbskeje:

1. Fond za Budarjowy pomnik w Budestecach w knižk. měšč. nal. č. 17122	156,94
2. Fond muzikalneho wotrjada w knižkach na Lub. bancy č. 3363	196,65
3. Fond za „klankowe dźiwadło“ w knižkach na Lub. bancy č. 2543	92,55
4. Žiwjenjo-zawěšćacu polizu k. stud. radź. prof. dr. E. Muki wot njeho M. S. darjenu (Gotha č. 290839) a swědč. na	5000,—

W Budyšinje, 12. měrca 1917.

M. Wjerab, pokładnik.

Zličbowanja Serbskeho Domu M. S.

1. Zličbowanje Serbskeho Domu
wot 1. januara 1913 do 1. januara 1914.

A. Dokhody.

I. Wunošk z přenajeća bydłow a klamow atd.	13310,—
II. Nowolětne dary (w „Serb. Nowin.“ a „Łužicy“ kwitowane)	194,80
III. Dary w „Serbskich Nowinach“ kwitowane	99,65
IV. Wodowy dawki	133,20
V. Požčonka z pokładnicy železneho kapitála	900,—
VI. Zbytk w pokładnicy z lěta 1912	80,30
	<hr/>
	14717,95

B. Wudawki.

I. Dań.

1. Dań pola Budysk. nalutowaŕnje (160000 hr. po 4 ⁰ / ₀)	6400,—
2. „ pola knjeza Kaupa (19000 hr. po 4 ⁰ / ₀)	760,—
3. „ za 13 hypothekow po 3000 hr.	1560,—
4. „ knjezej Dr. Szablewskemu	60,—
5. „ za Lahodowy a Tyburowskeho legat	60,—
6. „ za wješeha Gagarinowy fond	200,—
7. „ za krala Albertowy fond	86,90
	<hr/>
	9126,90

II. Dawki.

1. Wotpaleńska pokładnica	199,30
2. Dokhódny, ležownosny a khěžny dawki	373,77
3. Za zawěšćenje doma a bibliotheki	85,67
4. Za plun, elektr. swětlo a wodu	347,81
	<hr/>
	956,55

III.

Za porjedženje a nowe dźěła 1462,67

IV.

Za porjad a čistotu w Domje 222,82

V.

Wšelake druhe wudawki 410,70

Wšě wudawki.

1. Dań	9126,90
2. Dawki	956,55
3. Porjedženja a nowe dźěła	1462,67
4. Za porjad a čistotu	222,82
5. Wšelake druhe wudawki	410,70
	<hr/>
	12179,64

A. Wšě dokhody 14717,95

B. Wšě wudawki 12179,64

Čisty wunošk: 2538,31

C. Cisty wunošk z Maćičneho Domu.

Čisty wunošk je so wužił

K wotplaćenju hypoteki knjeza Dr. Szablewskeho 3000 hr. wysokeje	3000,—
Tak zličbowanje lětsa z 461,69 hr. deficita skónčimy, kotrež maju so na nowe lěto (1914) přewzać	<u>461,69</u>

D. Zameženje Maćičneho Domu.

1. Płaćizna ležownosće a twarjenjow	356800,—
2. Nadoba w kofejowni, sali a Herrmannowej jstwě	4400,—
	<u>hromadže 361200,—</u>

E. Dołh Maćičneho Domu.

1. Hypotheka Budyskeje nalutowafnje	160000,—
2. Hypotheka twarskeho mištra knjeza Kaupa	19000,—
3. Hypotheka 13 sobustawow M. S. a jeje přəcəlow	39000,—
	<u>hromadže 218000,—</u>

Aktiva: 361200,—

Passiva: 218000,—

Zamoženje M. Domu: 143200,—

W Budyšinje, 1. haprleje 1914.

Michał Cyž, zarjadnik S. D.

2. Zličbowanje Serbskeko Domu

wot 1. jan. 1914 do 1. jan. 1915.

A. Dokhody.

I. Wunošk z přenajeća bydłow a klamow atd.	13470,—
II. Nowolětne dary w „Serb. Nowiu.“ a „Łužicy“ kwitowane	261,50
III. Dary w „Serbskich Nowinach“ kwitowane	84,80
IV. Wodowy dawki	107,20
	<u>18923,50</u>

B. Wudawki.*I. Dań.*

1. Dań Budysk. nalutowafnje (160 000 hr. po 4 ⁰ / ₀)	6400,—
2. „ pola knjeza Kaupa (19000 hr. po 4 ⁰ / ₀)	760,—
3. „ za 13 hypotekow po 3000 hr.	1560,—
4. „ za Łahodowy a Tyburowskeho fond	60,—
5. „ za wjeřcha Gagarinowy fond	200,—
6. „ za krala Albertowy fond	120,—
	<u>9100,—</u>

II. Dawki.

1. Wotpaleńska pokładnica	109,70
2. Dokhodny, ležownostny a khěžny dawk	361,78
3. Za zawěšćenje domu a biblioteki	33,22
4. Za płun a wodu	275,58
	<u>780,28</u>

III.

Za porjedženja a nowe džěła	1113,77
---------------------------------------	---------

IV.

Za porjad a čistotu w Domje	126,—
---------------------------------------	-------

V.

Wšelake druhe wudawki	323,60
---------------------------------	--------

Wšě wudawki.

1. Daň	9100,—
2. Dawki	780,28
3. Porjedženja a nowe džěła	1113,77
4. Za porjad a čistotu	126,—
5. Wšelake druhe wudawki	323,60
	<u>11443,65</u>

A. Wšě dokhody 13923,50

B. Wšě wudawki 11443,65

Čisty wunošk 2479,85

C. Čisty wnošk z Maćičneho Domu.

Čisty wunošk je so wužił:

1. Na daň date do Budysk. nalutowafnje (knižki č. 24972)	1500,—
2. Za Budyskich wojakow w polu	300,—
3. K zapłaćenju dolha z lěta 1913	461,69
4. Zbytk w pokładnicy	218,16
	<u>2479,85</u>

D. Zamoženje Maćičneho Domu.

1. Płaćizna ležownosće a twarjenjow	356800,—
2. Nadoba w khofejowni, sali a Herrmannowejjstwě	4400,—
3. W nalutowafskich knižkach	1500,—
	<u>362700,—</u>

E. Dołh Maćičneho Domu.

1. Hypotheka Budyskeje nalutowafnje	160000,—
2. Hypotheka knjeza twarskeho mištra Kaupa	19000,—
3. Hypotheki 13 sobustawow M. S. a jeje přečelow	39000,—
	<u>218000,—</u>

Aktiva: 362700,—

Passiva: 218000,—

Zamoženje Serbsk. Domu: 144700,—

W Budyšinje 1. měrca 1915.

Michał Cyž, zarjadnik S. D.

3. Zličbowanje Serbskeho Domu

wot 1. jan. 1915 hač do 1. jan 1916.

A. Dokhody.

I. Wunošk z přenajeca bydlow a klamow atd.	13250,—
II. Nowolětne dary z lěta 1915 a 1916 w „Serb. Now.“ a „Lužicy“ kwitowane	158,85
III. Zběrka na hłownej zhromadźiznje 1915	41,24
IV. Wodowy dawk	98,80
V. Zbytk w pokładnicy z lěta 1914	218,16
	<hr/>
	13767,05

B. Wudawki.

I. Dań.

1. Dań Budysk. nalutowaŕnje (160 000 hr. po 4 ⁰ / ₀)	6400,—
2. « pola k. Kaupa (19 000 hr. po 4 ⁰ / ₀)	760,—
3. « za 13 hypotekow po 3000 hr.	1560,—
4. « za Łahodowy a Tyburowskeho fond	60,—
5. « za wjeřcha Gagarinowy fond	200,—
6. « za krala Albertowy fond	120,—
	<hr/>
	9100,—

II. Dawki

1. Wotpaleńska pokładnica	175,14
2. Dokhodny, ležownosny a khěžny dawk	344,22
3. Za zawěšćenje domu a biblioteki	34,72
4. Za plun a wodu	285,76
	<hr/>
	879,78

III.

Za porjedženja a nowe džěła 571,10

IV.

Za porjad a čistotu w domje 159,33

V.

Wšelake druhe wudawki 322,75

Wšě wudawki.

I. Dań	9100,—
II. Dawki	879,78
III. Porjedženja za nowe džěła	571,10
IV. Za porjad a čistotu	159,32
V. Wšelake druhe wudawki	322,75
	<hr/>
	11032,95

A. Wšě dokhody 13767,05

B. Wšě wudawki 11032,95

Čisty wunošk 2734,10

C. Čisty wunošk z Maćičneho Doma.

Čisty wunošk je so wužił

1. Na dań date do Budysk. nalutowarńje (knižki 24972) . . .	1500,—
2. Za 5% wójnsku požłonku Ser. I. H. 884942 wo 1000 hr. . .	985,—
3. Za „Čerwjeny Kríž“	100,—
4. Zbytk w pokładnicy	149,10
	<hr/>
	2734,10

D. Zamoženje Maćičneho Domu.

1. Płaćizna ležownosće a twarjenjow	356800,—
2. Nadoba w kofejowni, sali a Herrmannowej jstwe	4400,—
3. W nalutowarńskich knížkach	6000,—
4. Dań w nalutowarńskich knížkach	24,89
5. 5% wójnska požłonka	1000,—
	<hr/>
	365224,39

E. Dołh Maćičneho Domu.

1. Hypotheka Budyskeje nalutowarńje	160000,—
2. Hypotheka k. twarsk. mištra Kaupa	19000,—
3. Hypotheki 13 sobustawow M. S. a jeje přefelow	218000,—
	<hr/>
	218000,—

Aktiwa: 365224,39

Passiva: 39000,—

Zamoženje Serbsk. Domu: 147224,39

W Budyšinsje, 1. měsa 1916.

Michał Cyž, zarjadnik S. D.

4. Zličbowanje Serbskeho Domu

wot 1. jan. 1916 do 1. jan. 1917.

A. Dokhody.

I. Wunošk z přenajěća bydlow a kłamow atd.	16075,—
II. Zběrka na hłownej zhromadźiznje 26. 4. 1916	40,40
III. Za někotre předate wěcy	140,—
IV. Wodowy dawki	88,40
V. Zbytk w pokładnicy z lěta 1915	149,10
VI. Druhe dokhody:	
1. Legat njeboh knjenje Madleny Šmisoweje z Budestec	300,—
2. Legat njeboh knjeza kanonika far. Herrmanna w Wo-	
townje wobstojacy w hypothecy 3000 hr. a 7 akcijow	
Lubijskeje banki po 1000 hr. hōdn.	1000,—
	<hr/>
	28709,90

B. Wudawki.

I. Dań.

1. Dań p. Budysk. nalutowarńje (360000 hr. po 4%)	6400,—
2. « p. k. twar. m. Kaupa (19000 hr. po 4%)	760,—
3. « za 12 hypothekow po 3000 hr.	1440,—
4. « za hypotheku kan. Herrmanna	90,—
5. « za Łahodowy a Tyburowskeho fondaj	60,—
6. « za wjeřcha Gagarinowy fond	200,—
7. « za krala Albertowy fond	120,—
	<hr/>
	9070,—

II. Dawki.

1. Wotpaleńska pokładnica	148,48
2. Dokhodny, ležownostny a khěžny dawki	434,80
3. Za zawěšćenje domu a biblioteki	29,05
4. Za płuń a wodu	268,86
	<hr/>
	880,69

III.

Za porjedženja a nowe džěła hrom. 1587,78

IV.

Za porjad a čistotu w domje hrom. 162,85

V.

Wšelake druhe wudawki hrom. 766,10

Wšě wudawki hromadže 12467,82

A. Wšě dokhody 23700,90

B. Wšě wudawki 12478,77

Čisty wunošk 11222,13

C. Čisty wunošk z Mačićneho Domu.

Čisty wunošk je so wužił:

1. Na dań date do Budysk. nalutowaŕnje (knižki č. 24972)	1000,—
2. Hypotkeka k. kan. Herrmanna na „Serb. Domje“ wumaznjena	3000,—
3. 7 akciwow Lubijskeje banki č. 3503 – 3508.5393 po 1000 hr. nom. hódń. khowaju so tu khwilu hišće pola zarjadnika	7000,—
4. Zbytk w pokładnicy zarjadnika	233,08
	<hr/>
	11233,08

D. Zamoženje Mačićneho Domu.

1. Płaćizna ležownosće a twarjenjow	356800,—
2. Nadoba w khofejowni, sali a Herrmannowej jstwě	4400,—
3. W nalutowaŕskich knižkach	4100,—
4. Dań w nalutowaŕskich knižkach	176,40
5. 5%ska wójska požčonka	1000,—
6. 7 akciwow Lubijskeje banki po 1000 hr.	7000,—
	<hr/>
	373367,40

E. Dołh Mačićneho Domu.

1. Hypotheka Budyskeje měšć. nalutowaŕnje	160000,—
2. Hypotheka k. twarskeho mištra Kaupa	19000,—
3. Hypotheki 12 sobustawow M. S. a jeje přećelow	36000,—
	<hr/>
	215000,—

Aktiva: 373367,40

Passiva: 215000,—

Zamoženje Serbsk. Domu: 158367,40

W Budyšinje, 1. měrca 1917.

Michał Cyž, zarjadnik S D.

Wobsah lětnika 1916.

(Zhromadny zešiwk I a II).

K 100lětnym narodninam Jana Ernsta Smolerja. Spisał dr. E. Muka	str. 3
Prawne stawizny Hornjeje a Delnjeje Łužicy za čas českeho knježerstwa. Napisal dr. iur. Jan Kapras	„ 10
Nekrolog LXXVI. (Jakub Herrmann, z podobiznu)	„ 107
Nekrolog LXXVII (Dr. med. Michał Pětranc)	„ 110
Nekrolog LXXVIII (Lic. theol. Jan Renč, z podobiznu)	„ 111
Nekrolog LXXIX (Jan Gólc)	„ 152
Wučahi z protokollow M. S.	„ 115
Dary za knihownju M. S.	„ 119
Roprawa wo »Serbskim Museju«	„ 119
Rosprowa wo knihiskładze M. S.	„ 122
Přinoški sobustawow M. S.	„ 123
Zličbowanje M. S. w 68. lěće (1914)	„ 125
„ M. S. w 69. lěće (1915)	„ 125
„ M. S. w 70. lěće (1916)	„ 126
Zličbowanje Serbskeho Domu M. S. wot 1. jan. 1913 do 1. jan. 1914	„ 127
„ Serbskeho Domu M. S. wot 1. jan. 1914 do 1. jan. 1915	„ 129
„ Serbskeho Domu M. S. wot 1. jan. 1915 do 1. jan. 1916	„ 130
„ Serbskeho Domu M. S. wot 1. jan. 1916 do 1. jan. 1917	„ 132

Wobsah lětnika 1916.

(Zhromadny zešiwk I a II).

K 100lětnym narodninam Jana Ernsta Smolerja. Spisał dr. E. Muka	str. 3
Prawne stawizny Hornjeje a Delnjeje Łužicy za čas českeho knježerstwa. Napisał dr. iur. Jan Kapras	„ 10
Nekrolog LXXVI. (Jakub Herrmann, z podobiznu)	„ 107
Nekrolog LXXVII (Dr. med. Michał Pétranc)	„ 110
Nekrolog LXXVIII (Lic. theol. Jan Renč, z podobiznu)	„ 111
Nekrolog LXXIX (Jan Gólc)	„ 152
Wučahi z protokollow M. S.	„ 115
Dary za knihownju M. S.	„ 119
Rozprawa wo »Serbskim Museju«	„ 119
Rozprawa wo knihiskładze M. S.	„ 122
Přinoški sobustawow M. S.	„ 123
Zličbowanje M. S. w 68. lěće (1914)	„ 125
„ M. S. w 69. lěće (1915)	„ 125
„ M. S. w 70. lěće (1916)	„ 126
Zličbowanje Serbskeho Domu M. S. wot 1. jan. 1913 do 1. jan. 1914	„ 127
„ Serbskeho Domu M. S. wot 1. jan. 1914 do 1. jan. 1915	„ 129
„ Serbskeho Domu M. S. wot 1. jan. 1915 do 1. jan. 1916	„ 130
„ Serbskeho Domu M. S. wot 1. jan. 1916 do 1. jan. 1917	„ 132

Z nakładom Maćicy Serbskeje je wušła

126. Protyka „**Předženak**“ na lěto 1917.

Wo zapłaćenje lětnych a wosebje tež zastatych přinoškow (kóždolětnje 5 hr. abo w cuzych pjenjzach po kursu) a wo dary za dom M. S. najpodwólnišo prosymy. Pokladnikowa adresa za póst je: Oberlehrer Michael Werab, Bautzen (Sachsen), Lauengraben 2^{III}, Serb. Dom.

Tež prosymy, zo bychy nase česćene sobustawy swojich znatych k přistupjenju do našeje Maćicy Serbskeje namoľwjeji.

Dale naležnje prosymy wo dary do Maćičneje knihownje a do našeho Serbskeho Museja. Dary za knihownju prosymy słać z adressu: Sem.-Oberl. em. K. A. Fiedler, Bautzen, Moltkestraße 16, a dary za musej z adressu: Oberlehrer Michael Werab, Bautzen, Lauengraben 2^{III} — Serbski Dom.